

Perenner i offentlig miljö

en samling exempel och erfarenheter

Karolina Nyberg, Landskapsarkitektprogrammet
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds-
och jordbruksvetenskap, SLU, Alnarp

Examensarbete i ämnet landskapsarkitektur (30 hp)
Nivå E
Utgivningsår: 2010



Sveriges
lantbruksuniversitet

Perenner i offentlig miljö

en samling exempel och erfarenheter

Karolina Nyberg, Landskapsarkitektprogrammet
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp

Examensarbete i ämnet landskapsarkitektur (30 hp)

Nivå E

Kurskod: EX0375

Handledare: Karin Svensson

Examinator: Allan Gunnarsson

Bitr. examiner: Eva Gustavsson

Utgivningsår: 2010

Nyckelord: perenner, offentliga planteringar, perennplantering, perennrabatt, prärieplanteringar, refugplanteringar, perennanvändning, design, gestaltning, anläggning, skötsel, standort, Malmö, Sävsjö, Mona Holmberg, Ulf Strindberg, Peter Gaunitz, John Taylor, Stefan Lagerqvist.

Engelsk titel: Perennials in public areas - a collection of examples and experiences

Keywords: perennials, perennial plantings, public plantings, prairie plantings, design, maintenance.

Innehåll

Sammanfattning/Summary	7
------------------------	---

Inledning

Bakgrund	9
Mål och Syfte	11
Frågeställning	11
Metod	11
Avgränsningar	12

Intervjuer

Introduktion

Urval	13
Presentation av intervjupersonerna	13
Kvalitativa intervjuer	14
Intervjuguide	15

Stefan Lagerqvist

Bakgrund och motiv	17
Organisation, ekonomi och marknadsföring	18
Planering, förarbete och gestaltning	20
Jorden	21
Växtval	22
Om sommarblommor	25
Anläggning	25
Skötsel	26

John Taylor

Bakgrund	27
Organisation	28
Planering, gestaltning och växtval	30
Sommarblommor och perenner	35
Anläggning	35
Skötsel	35
Om framtiden	37

Mona Holmberg & Ulf Strindberg

Bakgrund	39
Gestaltningssidéer och planering	43
Växter	45
Anläggning och förarbete	50
Skötsel och kommunikation	50

Peter Gaunitz

Bakgrund	53
Varför perenner	54
Inspirationskällor och förebilder	54
Planering, gestaltning och växtval	55
Anläggning och skötsel	63
Framtiden	64

Några internationella referensmodeller

- tillämpade på intervjumaterialet

Inledning	65
Mångfald, ståndortsanpassning och succession	66
<i>Kategorisering enligt Noel Kingsbury's modell</i>	67
Långsiktigt hållbara planteringar	70
<i>Succession</i>	70
<i>Mångfald och variation</i>	70
<i>Växters överlevnadsstrategier</i>	71
<i>Slutsats</i>	72

Sammanfattning & Diskussion

Inledning	75
Motiv till ökad användning av perenner	75
Organisationens betydelse	77

Planering och gestaltning	78
<i>Platsen</i>	78
<i>Upplevelsevärde</i>	79
<i>Enkelhet kontra mångfald</i>	80
Anläggningen	80
Skötseln	81
<i>Etableringstiden</i>	82
<i>Den fortsatta skötseln</i>	82

Slutord	85
---------	----

Källförteckning	87
-----------------	----

Bildförteckning	88
-----------------	----

Bilagor

1. Planteringsplan – Magistratsparken
2. Planteringsplan – Olskroksgratan 14
3. Alnarps prärieplantering - växtlista
4. Alnarps prärieplantering – anvisningar för anläggning och skötsel

Tack!

Ett tack till er som bidragit med ert stöd och gjort det möjligt för mig att genomföra det här examensarbetet. Tack Stefan Lagerqvist, John Taylor, Mona Holmberg, Ulf Strindberg och Peter Gaunitz för att ni delat med er av era erfarenheter, ert engagemang och er tid. Tack Karin Svensson för din uppmuntran och dina goda råd. Tack Charolina och Marja för era kommentarer. Och tack Calle för att du stått vid min sida.

Karolina Nyberg
2009-12-13

Sammanfattning

Perenner i den offentliga miljön har under de senaste årtiondena blivit alltmer populärt. Denna växtgrupp har blivit en mer accepterad byggsten i skapandet av trivsamma offentliga rum, och man har också fått upp ögonen för perennernas funktionella egenskaper. Perenner möjliggör även en färg- och sinnesupplevelse i en helt annan detaljeringsgrad jämfört med planteringar med enbart träd och buskar. Detta arbete syftar delvis till att ge exempel på fler motiv till att använda perenner i de urbana miljöerna.

Med den ökande användningen av perenner i åtanke, kan man ana ett växande behov av att också få en bättre förståelse för vad som krävs för att lyckas med en perennplantering. Trots det ökande intresset är det idag svårt att finna skriftlig information i ämnet. Detta examensarbete har därför till syfte att dokumentera och illustrera några exempel på hur man kan gå till väga när det gäller allt från gestaltning och anläggning till organisation och skötsel. Perennplanteringen placeras in i ett större sammanhang där de ekonomiska och ekologiska aspekterna också diskuteras.

Arbetet bygger i huvudsak på platsstudier och intervjuer med ett antal personer som har goda praktiska erfarenheter inom området. Exempelen som tas upp har mycket gemensamt, och alla visar på att det krävs mycket vilja och ett stort engagemang för att genomföra större perennprojekt. På några punkter skiljer sig exemplen också en hel del från varandra. Arbetet visar därmed att dessa projekt kan angripas från många olika håll, och med det som bakgrund görs ett försök att definiera några olika förhållningssätt som finns till perennanvändningen i det offentliga rummet.

Summary

Perennials in public areas have during the latest decades been more and more popular. This group of plants has become a more accepted komponent when creating pleasant public places, and people begin to see the functional aspects. Perennials do also give a colour- and senceexperience in a more detailed way than can be achieved with only trees and shrubs. One of the ojects of this essay is to give more examples of motives for using perennials in urban areas.

Having in mind the increasing use of perennials, you can expect a growing need for better understad- ing of how to create successfull perennial plantings. In spite of the increasing interest it is hard to find any written information in this subject. For that reason, the main purpose of this examination paper is to document and illustrate a few examples of how to do, concerning all the aspects from design and construction to organisation and maintenance. The perennial planting is placed in a greater context and is also looked upon from an economic and ecoligic point of view.

The essay is mainly based on perennial planting studies and intervjues whith a number of persons who have a great practical experience in this subject. The intervjues have a lot in common, and they all agree that it takes both will and engagement to accomplish this kind of project. In some particular respects the intervju examples also differ quite much. Therefore this paper indicates that these perenn- ial projects can be approached in many different ways, and caused to that fact an attempt is made to define some of these ways.

Inledning

Bakgrund

För de flesta är den gröna växtligheten en lika självklar del i det urbana rummet som de hårdgjorda ytorna. Växterna mjukar upp konturerna och är viktiga byggstenar i skapandet av trivsamma miljöer. Det gröna ger liv åt staden och forskning visar att det också tycks ha en lugnande inverkan på oss människor. En plantering är, till skillnad från de hårda materialen, en dynamisk beståndsdel som förändras med årstidernas växlingar. Detta innebär att det från gång till gång ofta finns något nytt för betraktaren att upptäcka. Undersökningar visar att färg och blomprakt brukar vara särskilt uppskattade inslag.

Perenner är en växtgrupp som har stor potential för att fylla detta behov, och perennplanteringar har på senare tid blivit allt mer vanliga i de offentliga sammanhangen. I städer som Enköping (*bild 3.1-3.4*) och Sävsjö har perennanvändningen blivit ett vinnande koncept. Ett koncept som rentav bidragit till att skapa en identitet och en stolthet hos stadens invånare. Detta har i sin tur inspirerat politiker och anställda i andra orter och idag finns det många som använder, eller vill använda, mer perenner i bostadsmiljöer och andra offentliga sammanhang. Man kan dock inte undgå att se att många av de planteringar som anläggs inte alltid är så lyckade, och i värsta fall har det blivit så att en perennplantering skämmer mer än att vara till prydnad. Jag har själv arbetat några säsonger med skötsel och anläggning och har under den tiden fått se en del bra men också många misslyckade planteringar som helt enkelt inte är anpassade till den situation och de omständigheter som är givna för den valda platsen. Det verkar därmed finnas ett behov av att få en större förståelse för hur man kan skapa de rätta förutsättningarna för en lyckad perennplantering. I det här examensarbetet har jag därför valt att undersöka hur man kan arbeta med perenner på ett mer långsiktigt och hållbart sätt, och hur man kan placera in planteringen i ett lite större sammanhang. Detta kan t ex innebära att planteringen planeras med hänsyn till den förväntade skötselnivån och platsens ekologiska förutsättningar.

Bild 3.1



Bild 3.2



Bild 3.3



Bild 3.4



Bild 3.1-3.4. Foton från "Blå Trädgård" - en av Enköpings alla sk fickparker. Ytan är fylld av perenner och uttrycket i denna typ av tematrädgård förstärks av de olika metallkonstruktionerna (bild 3.1 och 3.2). Bild 3.3. Italiensk klematis, *Clematis viticella* 'Mme Julia Correvon'. Bild 3.4. Praktröllika, *Achillea* 'Coronation Gold', tillsammans med stäppsalia, *Salvia nemorosa* 'Caradonna'.

Mål och Syfte

Målet med detta examensarbete har varit att sammanställa några verkliga exempel på hur man kan arbeta med perenner i den offentliga miljön. Mitt mål har inte i första hand varit att finna ett universalrecept på hur skapandet av en perennplantering ska se ut, utan snarare att försöka visa på spridningen av de olika metoder som finns att tillgå. Tanken har också varit att detta arbete skulle kunna fungera som inspiration och hjälp för den som ska planera och rita perennplanteringar för det offentliga rummet.

Mitt eget mer personliga syfte med arbetet har främst varit att börja fylla det glapp som jag upplever finns mellan den praktiska och den teoretiska delen i min framtida roll som landskapsarkitekt. Jag är mycket intresserad av växter i allmänhet, och perenner i synnerhet, och i detta arbete har jag fått möjlighet att fördjupa mig i en del av den praktiska tillämpningen av det levande material som vi har att tillgå.

Frågeställning

För att uppnå mitt mål och syfte har jag åtagit mig uppgiften att söka svar på och diskutera nedanstående frågeställningar.

- *Vad bör man tänka på när man planerar en offentlig perennplantering?*
- *Hur kan man motivera en ökad användning av perenner i det offentliga rummet?*
- *Kan man definiera olika förhållningssätt till perennanvändning i offentlig miljö?*
- *Hur gör man för att skapa en ekonomiskt och ekologiskt hållbar plantering med hänsyn till exempelvis platsens förutsättningar, växtmaterial, budget och förväntad skötselnivå?*

Metod

För att söka svar på frågeställningen har den kvalitativa intervjun valts som huvudmetod. Intervjuer har gjorts med människor som har kunskap om och erfarenhet av att arbeta med perenner i den offentliga miljön. Alla intervjuer utom en har spelats in digitalt. (Under intervjun med Stefan Lagerqvist fördes istället anteckningar.) Informationen som framkommit under samtalen har sammanfattats i textformat och sedan skickats till respektive intervjuperson för granskning. Eventuella kommentarer har beaktats och korrigeringar i texten har gjorts enligt intervjupersonens önskemål.

För att levandegöra exemplen har foton tagits på planteringar i intervjupersonernas arbetsområden – Sävsjö, Malmö, Göteborg och Alnarp. Extensiva studiebesök och fotografering har även gjorts i Enköping och Landskrona för att inhämta ytterligare inspiration och fler referenser.

Genom att jämföra de enskilda intervjuerna med varandra har likheter och skillnader i arbetssätt kunnat utkristalliseras. Kring detta förs en diskussion som också ger en ytterligare dimension till den avslutande sammanfattningen. Utifrån de olika exemplen har det även dragits slutsatser om vad man

bör tänka på i de olika stegen i själva skapandet av en perennplantering – motivering, planering, anläggning och underhåll. Sammanställningen har på så sätt resulterat i ett antal råd och riktlinjer som skulle kunna tillämpas vid användningen av perenner i det offentliga sammanhanget.

För att få ytterligare perspektiv på ämnet har det även gjorts en litteraturstudie med syfte att mer teoretiskt beskriva de olika intervjuexemplen och utifrån det placera in dem i ett större sammanhang. Den litterära studien har också gett en vidare inblick i hur man kan se på en plantering ur ett mer ekonomiskt och ekologiskt perspektiv och vilka faktorer som där är avgörande.

Avgränsningar

Ämnet ”offentliga perennplanteringar” kan förstås göras hur stort som helst. För att kunna bearbeta mina frågeställningar inom ramen för 30 högskolepoäng har det varit nödvändigt att göra vissa avgränsningar. Den största avgränsningen har varit antalet intervjuer. I det här arbetet har jag valt att göra ett strikt selektivt urval av relativt välkända och lyckade exempel i Sverige. Jag skulle ha kunnat arbeta med ett större och mer slumpmässigt urval som i så fall även hade kunnat innefatta både mer och mindre lyckade perennprojekt. Detta hade säkert varit intressant, eftersom man då hade kunnat diskutera mer ingående varför en del perennsatsningar inte lyckas särskilt bra. Det hade också varit intressant att ta del av de mer kritiska åsikterna som finns om användandet av perenner i den offentliga miljön. Detta är onekligen några av arbetets brister. För att kompensera detta faktum har utgångspunkten varit att göra framställningen så saklig som möjligt.

Det har inte heller gjorts någon konsekvent studie av vilka arter och sorter som är mest lämpade för de offentliga miljöerna, eftersom växtvalet är väldigt beroende av vilken typ av planteringar man jobbar med. Några tips på användbara arter och sorter finns dock listade i respektive intervju.

Intervjuer

Introduktion

Urval

För att söka svar på frågorna kring skapandet och förvaltandet av offentliga perennplanteringar har ett antal personer intervjuats. Urvalet gjordes med syfte att täcka ett så brett spektra som möjligt i fråga om arbetssätt och gestaltningsidéer, samtidigt som intervjuerna var tänkta att bli så pass få och enhetliga att de i ett nästa steg skulle kunna jämföras med varandra.

På dessa grunder valde jag att intervjua fem personer som alla på ett eller annat sätt jobbar med perenner i den offentliga miljön. Två av dessa arbetar i kommunal regi, medan de andra tre arbetar som egna företagare.

Presentation av intervjupersonerna

Stefan Lagerqvist är stadsträdgårdsmästare i småländska Sävsjö. Stefan är den ekonomiske och listige stadsträdgårdsmästaren som vet hur man skapar underverk med små resurser. Han har också ett engagemang utöver det vanliga och en förmåga att se detaljerna i en större helhet. Sävsjö får i det här arbetet fungera som ett exempel på hur man kan jobba med perenner i en liten kommun.

Under en kurs i biotopgestaltning våren 2005 gjordes ett studiebesök i Sävsjö och jag kom på så sätt i kontakt med Stefan Lagerqvist för första gången. I april 2007 höll Stefan en föreläsning i kursen Växtteknik i Alnarp och jag passade då på att än en gång lyssna till hans berättelse, och fick efteråt möjlighet att ställa några av mina frågor. I augusti samma år åkte jag till Sävsjö för att prata lite mer med Stefan medan han visade mig runt bland sina projekt.

John Taylor är en driftig medlem i Malmö Stads egen perenngrupp och beskriver i sin intervju hur man kan arbeta med perenner i en stor kommun. John är den engelske trädgårdsmästaren som vill vara med att skapa ett mer upplevelserikt Malmö. När det gäller perenner arbetar Malmö Stad mest enligt en ganska traditionell europeisk trädgårdskultur, men har också försök på gång för att hitta bra kantväxter och växter som är relativt salttåliga. John menar att om inte vackra planteringar är en mänsklig rättighet, så är det i alla fall en demokratisk fråga.

Jag hade hört talas om att John var engagerad i Malmös blomsterprogram. Senare kom jag i kontakt med honom på en trädgårdsmässa och frågade då om han skulle kunna tänka sig att ställa upp på en intervju om Malmö Stads arbete med perenner. Det kunde han, och intervjun genomfördes i juni 2007 på Stadshuset i Malmö. Eftersom Malmö har legat nära till hands, har jag kunnat studera planteringarna där lite mer ingående.

Mona Holmberg och **Ulf Strindberg** driver tillsammans ett företag som arbetar mycket med att förnya och försköna miljonprogrammets bostadsgårdar i Göteborg. De tycker att det inte är mer än rättvist att alla, oavsett hur man bor, ska ha tillgång till en trädgård. Ulf och Mona har en gedigen växtkunskap som delvis byggts upp under deras tid på Göteborgs botaniska trädgård. Den botaniska trädgården med dess artrikedom får ofta stå som en slags sinnebild eller ett ideal när de bygger med växter. De har dessutom utvecklat ett praktiskt rapportsystem som underlättar kommunikationen med beställarna.

Första gången jag kom i kontakt med Mona Holmberg var när hon höll en föreläsning om sommarblommor under kursen Vegetationsbyggnad och växtkännedom. Senare fick jag veta att hon och hennes sambo Ulf Strindberg även jobbar mycket med perenner. Intervjun med Mona och Ulf gjordes i Göteborg och efteråt tog de sig också tid att åka runt i staden och visa mig några av sina projekt.

Peter Gaunitz har växt upp väldigt nära den svenska naturen och är utöver de enskilda arterna också intresserad av dynamiken och de ekologiska sammanhangen. Peter betonar vikten av att ta hänsyn till platsens ståndort för att åstadkomma långsiktigt hållbara anläggningar. Han arbetar bland annat med att skapa prärie- och woodlandinspirerade planteringar runt om i landet. Planteringar som inte bara ska betraktas på håll, utan helst upplevas med alla sinnen.

Peter Gaunitz har jag många gånger haft som föreläsare under min utbildning och hans syn på användningen av växter har inspirerat mig. Kapitlet om Peter baseras dels på en föreläsning som han höll i kursen Växtkomposition och dels på en intervju som gjordes i hans bokhandel i Alnarp. Under arbetets gång har jag haft möjlighet att följa utvecklingen av hans nyanlagda prärieplantering i Alnarp, och jag har även studerat hans lite äldre planteringar i Sävsjö.

Kvalitativa intervjuer

I detta arbete har en kvalitativ intervjuteknik tillämpats som metod. Den kvalitativa intervjutekniken är, till skillnad från den kvantitativa, den som rekommenderas när man vill förstå och redogöra för ett sammanhang eller ett handlingsmönster där attityden, åsikterna och variationen i en viss fråga är det viktiga. (Trost, 1997, s. 15-16).

Den kvalitativa intervjutekniken bygger i mångt och mycket på enkla och så kallade öppna frågor som syftar till att intervjupersonen med egna ord ska resonera sig fram till ett innehållsrikt svar (Trost, 1997, s. 7). Detta innebär att samtalet tenderar att följa ett slags associationsmönster där frågorna inte alltid

besvaras i den ordning som var tänkt från början. I det här arbetet har detta fenomen korrigerats i samband med att intervjuerna skrivits om till text. De fyra sammanfattningarna är dock alla individuella och ordningsföljden har inte kunnat göras helt konsekvent, eftersom det i så fall skulle försämra textens läsbarhet och logik.

De öppna frågorna följs ofta av mer bundna frågor för att få intervjupersonen att precisera sig och ge konkreta exempel (Ekeholm & Fransson, 2005, s. 73). Följdfrågorna har därmed varierat beroende på hur intervjupersonerna har svarat. Frågorna som t ex gäller anläggning och skötsel har blivit mer bundna och detaljerade på grund av sin tekniska karaktär. Nedan följer en intervjuguide som har justerats en aning från fall till fall, eftersom tyngdpunkten i de olika intervjuerna har skiftat.

Intervjuguide

- *Du kan få börja med att berätta lite grann om dig själv och vad du jobbar med idag.*
- *Vad är det som driver dig i ditt arbete?*
- *Var hämtar du din inspiration ifrån?*
- *Hur kommer det sig att det har blivit så inne med perenner, tror du?*
- *Vilka tycker du är de viktigaste motiven till att använda perenner i den offentliga miljön?*

- *Hur ser organisationen ut runt arbetet med era perennplanteringar?*
 - *Personal?*
 - *Utbildning?*
 - *Kommunikation?*
 - *Entreprenad?*

- *Vilka krav tycker du att en offentlig plantering ska uppfylla?*
- *Hur mycket kostar det att anlägga och sköta en perennplantering? Vad får det kosta?*

- *Hur ser det ut om man jämför perenner med sommarblommor?*
- *Hur ser du på att blanda perenner och sommarblommor?*

- *Kan du berätta hur det går till från det att du får ett uppdrag. Hur ringar du in problemet?*
- *Vilka faktorer behöver man ta hänsyn till när man ska skapa en plantering?*
- *En perennplantering kanske kan ha lite olika funktion beroende på var den finns och vem som ska betrakta den.*
 - *Kan du ge något exempel på det?*
- *I vilka sammanhang är det direkt olämpligt att plantera perenner?*

- *Hur tänker du när det gäller själva gestaltningen? Hur bygger du upp en plantering?*

- *Vilka krav tycker du att en perenn ska uppfylla för att passa i offentliga sammanhang?*
- *Har du några exempel på perenner som visat sig fungera bra i offentlig miljö?*
- *Har du några personliga favoriter?*
- *Finns det växter som du skulle vilja se mer av?*

- *Om du fick välja ut några planteringar som lyckats särskilt bra, vilka skulle du välja då?*
- *Om du ser på dina planteringar på längre sikt, hur tänker du att de kommer att utvecklas?*
- *Hur pass mycket tillåts planteringen att förändras med tiden?*
- *Finns det växter som sprider sig för mycket? I så fall vilka?*

- Hur brukar det gå till vid själva anläggandet?
- Är du med vid anläggandet?
- Hur förbereds planteringsytan?
- Vilken slags jord används?
- Vilken plantkvalitet?

- Gör du någon skötselplan?
- Hur ser skötseln ut under och efter etableringstiden?
 - Ogrärensning
 - Nedklippning
 - Vattning
 - Gödsling
 - Jordförbättring (mulchning)

- Om du blickar in i framtiden – hur tror du de offentliga perennplanteringarna kommer att utvecklas? Kan man se några trender?

Sammanfattning av föreläsning 2007-04-17 (Alnarp) och intervju 2007-08-11 (Sävsjö)

Bakgrund och motiv

Sävsjö med sina 11 000 invånare är en liten stad på det småländska höglandet. Orten kom till så sent som på 1860-talet och började växa i samband med att Sävsjö då blev en station längs södra stambanan. Järnvägen har haft stor betydelse för kommunens utveckling och man skulle kunna säga att det är den som indirekt är en av orsakerna till att Sävsjö på senare tid har blivit så grönt.

En person som verkligen har bidragit till att Sävsjö bokstavligen blomstrar är den entusiastiske stadsträdgårdsmästaren Stefan Lagerqvist. År 2004 blev han utsedd till årets stadsträdgårdsmästare av föreningen Sveriges Trädgårdsmästare (*not: 2007, Gill, Y, Berättelsen om X2000 och Sävsjös trädgård*). Stefan började arbeta på Sävsjö Kommun i mitten på 80-talet. Kommunens ekonomi var inte den bästa och de resurser som Stefan hade att röra sig med var ganska små. Trots detta har han steg för steg och med små medel förvandlat Sävsjö till en stad som ligger i framkanten när det gäller användandet av perenner i offentlig miljö. "Sävsjös trädgård" är idag stadens signum och dessutom något som Sävsjös invånare är mycket stolta över.

Det hela tog fart 1995 när södra stambanan gjordes om. Korsningarna i centrum blev planfria och invånarna kunde, till skillnad från innan, enkelt ta sig från ena sidan av järnvägen till den andra. Detta var också början på något nytt för Sävsjös gröna miljöer. I slänterna ner mot den viadukt som byggdes hade Banverket planerat att anlägga gräsmatta. Stefan tyckte det verkade opraktiskt. Eftersom det var han och hans personal som skulle sköta ytan efter anläggandet så insisterade Stefan på att få rita om allt med syfte att göra det mer rationellt ur skötselsynpunkt. I slänterna planterades istället träd, buskar och marktäckande perenner (*bild 5.1*).

Stefan understryker att det är just skötseln som slukar de stora pengarna och inte materialkostnaderna. Därför är det mest ekonomiskt att rationalisera bland skötselinsatserna och förebygga problemen i anläggandet genom att vara noggrann och inte snåla för mycket vid inköp av material. Denna skötselbesparande filosofi har idag tillämpats i hela stadskärnan och dessutom i de närliggande samhällena Rörvik, Stockaryd och Vrigstad.

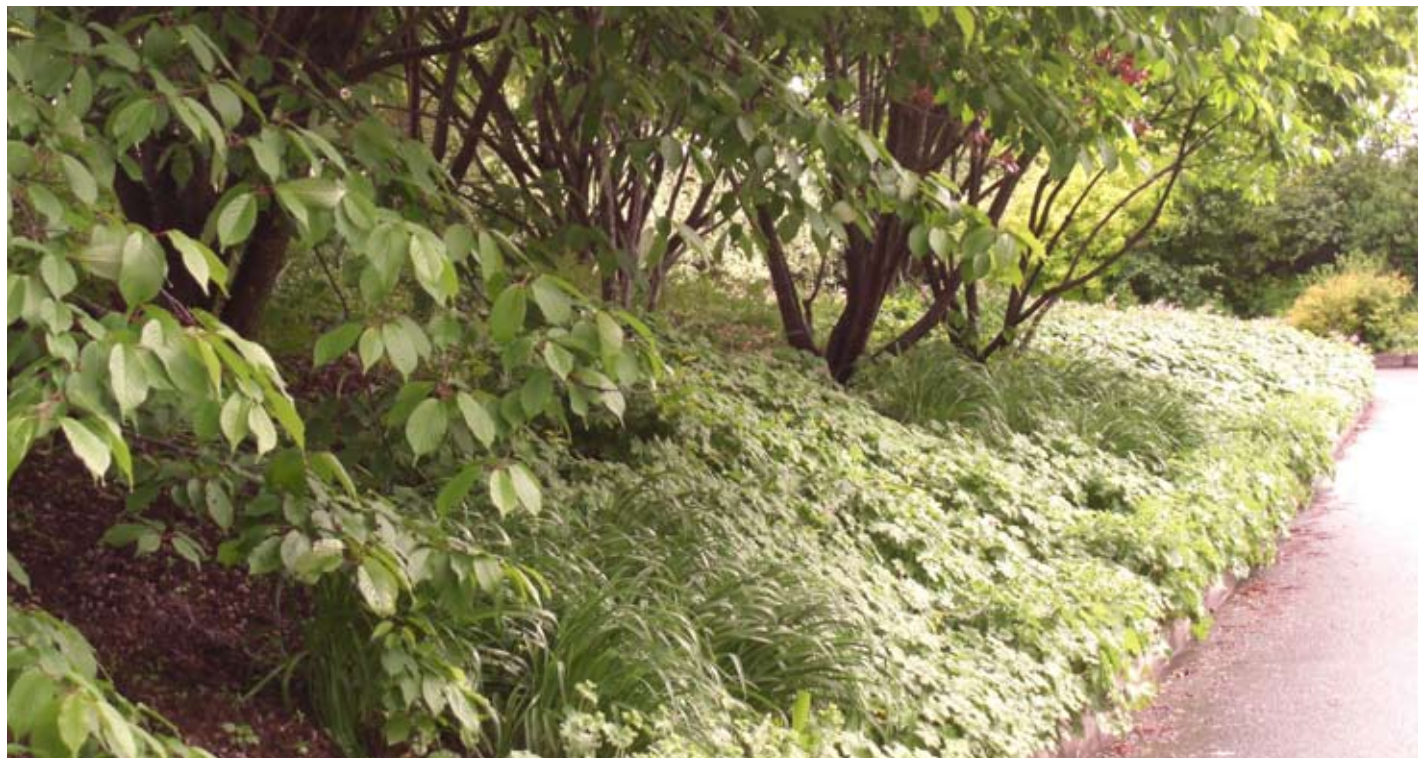


Bild 5.1. Istället för att anlägga gräs i slänterna intill cykelvägen planterades träd buskar och marktäckande perenner – här flock-näva, *Geranium macrorrhizum*, och jättedaggkåpa, *Alchemilla mollis*, som breder ut sig under flerstammiga glanskörsbär.

En av de första åtgärderna som gjordes i Sävsjö var att några av de stora och ganska skötselintensiva gräsmattorna planterades igen med träd och buskar. Gräsmattorna var redan innan omvandlade till så kallade "långgräs-tytor" och hade därmed mist lite av sin ursprungliga funktion och sitt estetiska värde, säger Stefan. En del av invånarna opponerade sig, men protesterna upphörde snart.

Även alla vägrefer med klippt gräs gjordes om. Dessa är extra dyra att sköta eftersom transportkostnaderna för de maskiner som krävs blir så höga i förhållande till det arbete som verkligen blir utfört, säger Stefan. Gräset ersattes med robusta och tåliga perenner.

Organisation, ekonomi och marknadsföring

Stefan medger att det, i den här typen av projekt, är en fördel att jobba i en liten kommun med en liten organisation - där är mellanhänderna få och arbetsuppgifterna är inte så uppdelade. Han tycker också att det är viktigt att han som stadsträdgårdsmästare och parkchef är med i hela handlingsprocessen och framhåller betydelsen av att också ha en god kommunikation med dem som ska utföra arbetet.

När det ska göras större förändringar i en kommun krävs det att man har med sig både politiker, allmänhet och personal, menar Stefan. "Annars är det dömt att misslyckas." Man måste förklara vilka förhållanden som råder så att alla förstår varför det är nödvändigt att göra de föreslagna ändringarna, säger han. När det gäller perenner rekommenderar Stefan att man börjar med att anlägga en plantering i utkanten av centrum där läget inte är så laddat. Dit kan människor komma och titta, "vänja sig vid" och uppskatta den typen av planteringar. En sådan yta är också bra för personalen att studera och öva på. Strategin i Sävsjö har därefter varit att försköna staden på platser där så många människor som möjligt kan uppleva och ta del av planteringarna, säger Stefan. Det innebär att insatserna har koncentrerats till platser med mycket rörelse - huvudgatan, torget, järnvägsstationen, de större vägskorsningarna och de mest använda gångstråken. (Se sid. 19 - bilder från "Lagunen" - ett av Sävsjös mest välbesökta parkområden.)

Bild 5.2



Bild 5.3



Bild 5.4



Bild 5.6



Bild 5.5

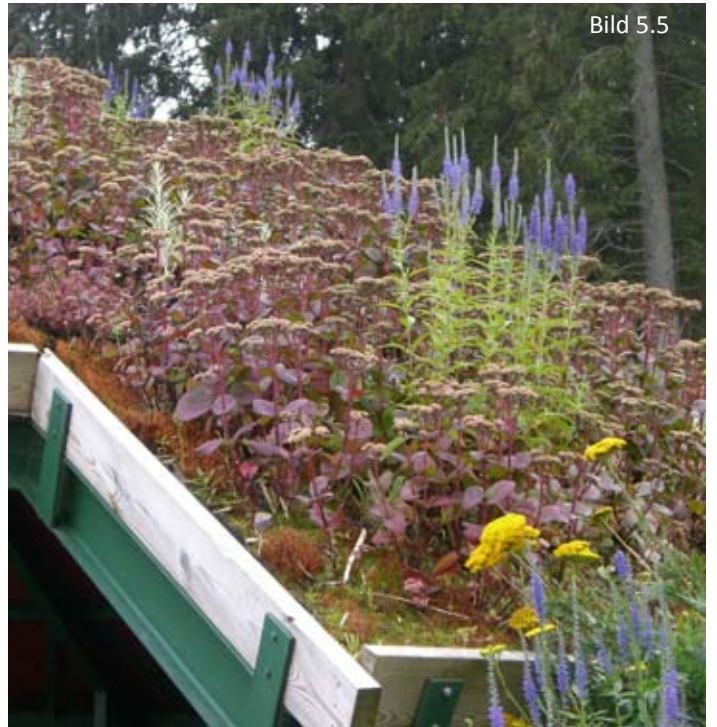


Bild 5.7



Bildtexter till föregående sida. Bild 5.2. Röd solhatt, *Echinacea purpurea*, mot en bakgrund av tuvrör, *Calamagrostis x acutiflora*. Bild 5.3. En sittplats i "Lagunen". Bild 5.4. en enkel komposition av jungfruhirs, *Panicum virgatum* 'Heavy Metal', och klotlök, *Allium spaerocephalon*. Bild 5.5. I hyddan med sedumtak av det lite ovanligare slaget finns information om "Sövsjös Trädgård". Här startar de guidade rundvandringarna. Bild 5.6. En daglilja, *Hemerocallis* sp., invid dammen. Bild 5.7. Bakom hyddan breder en naturlig plantering ut sig - här med strålrudbeckia, *Rudbeckia fulgida*, jungfruhirs, *Panicum virgatum*, strandveronika, *Veronica longifolia*, och röllika, *Achillea* sp.

Med hjälp av information och marknadsföring har man fått invånarna att känna sig delaktiga i projektet. Både turister och sävsjöbor kan lära sig mycket om växter genom att bara ta en promenad i staden. Vid i stort sett alla planteringar finns skyltar med växtlistor, och för den som är extra intresserad anordnas rundvandringar som guidas av parkarbetarna själva. Rundvandringen kostar några tior, och denna avgift hjälper till att finansiera kommande projekt i "Sävsjös Trädgård".

Organisationen i Sävsjö präglas av både ett ekologiskt och ekonomiskt tänkande. Omprioriteringarna de senaste decennierna har frigjort en del pengar. Stefan Lagerqvist och Sävsjö kommun utför även uppdrag åt andra kommuner och får in pengar på det viset.

Planering, förarbete och gestaltning

När Stefan får i uppdrag, av t ex kommunstyrelsen, att anlägga en ny plantering görs först en undersökning av den aktuella platsen. Ståndortsförhållandena fastställs och Stefan tänker ut vilka växter som skulle kunna passa där, och gör sedan en översiktlig skiss på hur det skulle kunna se ut. Stefans tips är att inte plåtra för mycket. Använd istället få och enkla växter och upprepa mönstret (bild 5.8). Det ger ett renare intryck och det blir dessutom enkelt att plantera och sköta. Tänk också på att i naturen finns ingen öppen jord, säger Stefan, som gärna arbetar mycket med marktäckare, och då särskilt som undervegetation i träd- och buskplanteringar.

Eftersom Stefan oftast är med under planteringsarbetet, kan den mer detaljerade gestaltningen göras på plats. När han bestämt vilka växter som ska ingå i planteringen går han igenom vad han har hemma, vad han kan dela och föröka från befintliga planteringar, och vad som måste beställas. Beställningarna bör helst läggas in i god tid - någon gång under våren så att växterna garanterat är klara att levereras till hösten. Stefan Lagerqvist ser vissa svårigheter med att följa lagen om offentlig upphandling när det gäller växter, särskilt perenner, men försöker förstås ändå få så bra priser som möjligt. Växterna beställs oftast från svenska plantskolor som Sävje och Landsberg, men även från Overdam i Danmark (när det gäller gräs), och en del från Holland.



Bild 5.8. Exempel på hur man enkelt kan göra en vacker och funktionell plantering med endast ett fåtal arter – här daglilja, *Hemerocallis* 'Sammy Russel', tuvrör, *Calamagrostis x acutiflora*, och flocknäva, *Geranium macrorrhizum*.



Bild 5.9



Bild 5.10. Barklagret kväver det mesta av ogräset och gör ytan trevlig att se på även innan den planterats.

Ibland gör Stefan så att han bara sätter växter på halva planteringen. Den andra halvan planteras säsongen därpå. Då har fjolårets plantor hunnit växa till sig så mycket att de kan delas och fylla ut resten av ytan. Ett annat tips från Stefan är att i förebyggande syfte anlägga gångstigar i rabatterna så att människor ska kunna gena där istället för att trampa ner växterna.

Jorden

Stefan Lagerqvist säger att hemligheten med att göra en långsiktigt hållbar plantering är att utgå från den befintliga jorden och anpassa växtvalet till den och andra yttre faktorer som ljusstillgång och vindförhållanden. I Sävsjö är det på de flesta ställen en grusig morän, förutom i svackorna där jorden är mycket mullrik. Han tycker att den grusiga moränen är idealisk för perenner, eftersom den är lagom genomsläpplig. Ett bra sätt att göra det svårare för ogräset att etablera sig är att göra ståndorten lite mer extrem än vad den redan är, säger Stefan. Om en plats är ganska torr från början, så kan man vinna på att göra den ännu torrare. I torrabatterna brukar han blanda i upp till 40 % grus.

Den prefabricerade jorden som finns att köpa (t ex Hasselfors E-jord) ger han inte mycket för. För det första innehåller den alldeles för mycket torv och för det andra så är den relativt dyr (ca 350 kr/m³), säger Stefan. En sådan jord är också standardiserad, vilket går lite stick i stäv med hans filosofi om att utnyttja den jord som finns och tänja ståndortsparametrarna mot de mer extrema förhållandena. Stefan använder däremot ren torv som jordförbättring och blandar då en del torv med tre delar moränjord. Jorden blandas lättast på upplagsplatsen, men torven kan också fräsas ned direkt i planteringsytan.

En annan typ av jordförbättring är den jord som Stefan gör själv av komposterat material och förbrukat odlingssubstrat från en lokal champinjonodling. Odlingssubstratet är en blandning av ångad hästgödsel och vetealm. Jorden får ligga täckt i en till två säsonger på upplagsplats för att ta död på allt roto gräs. Han säger att roto gräs är den vanligaste orsaken till att en perennplantering misslyckas. Om man beställer större mängder jord rekommenderar Stefan att åka och granska jorden på plats.

För att bli av med ogräset i den jord som redan finns på plats kan problemet lösas på annat sätt. Ett av Stefans kommande projekt är att skapa ett woodland i ett glest skogsparti där undervegetationen ursprungligen bestod av kirskaål. Stefan har förberett planteringsytan genom att trimma ner kirskaålen och sedan täcka hela området med ett 20 cm tjockt barklager som i kanterna förstärkts med en markduk under (Bild 5.9 och 5.10). Täckningen kväver det mesta av ogräset, och det som ändå lyckas ta sig igenom flammats bort. När det sedan är dags för ytan att anläggas kommer Stefan att plantera konkurrenskraftiga arter, bl a en typ av ormbunke, längs ytterkanterna. Detta förhindrar förhoppningsvis ogräset att ta sig in från sidorna.



Bild 5.11. Refugplantering med strålrudbeckia, *Rudbeckia fulgida* var. *deamii*, tuvrör, *Calamagrostis x acutiflora* 'Overdam', och kärleksört, *Sedum* 'Herbstfreude'.

Växtval

För att en växt ska passa i offentliga sammanhang tycker Stefan Lagerqvist att den ska uppfylla följande kriterier:

- Den ska vara billig (det är oftast inte ekonomiskt försvarbart att ha större mängder av pioner eller ormbunkar i offentliga planteringar).
- Den ska vara fin under en lång period (man behöver inte stirra sig blind på blomningen utan även se till andra kvaliteter som bladverk, knoppar och fröställningar).
- Den ska bli tillräckligt stor.
- Den ska vara tålig.

Om växterna dessutom ska stå i vägmiljö är det en fördel om de är salttåliga. Rudbeckia, kärleksört, tuvrör, gul fetknopp och backtimjan är exempel på några perenner som har visat sig vara ganska salttåliga (bild 5.11). I ett sådant utsatt läge är det inte heller någon fara med att använda sig av lite mer expansiva, eller rent av ogräsartade, växter. Randgräs, som har fått ett ganska dåligt rykte på grund av sin spridningsförmåga, skulle kunna vara perfekt i en avgränsad yta som en vägrefug, säger Stefan.

Några av de marktäckare som han använder flitigt är jättedaggkäpa, sockblomma, kaukasisk förgätmigej och nävor av olika slag (blodnäva är dock inte så bra just som marktäckare, tycker Stefan). Sockblomma och många av nävorna fungerar även bra under träd där förhållandena är extra tuffa. För att en marktäckare ska fylla sin funktion och skugga ut ogräset måste den vara minst ett par decimeter hög och ha relativt stora och täckande blad, säger Stefan.

När det gäller lökväxter rekommenderar han pingstliljor, *Narcissus poeticus*, av sorten 'Actaea', mininarcissen *Narcissus* 'Rip van Winkle' som frösår sig villigt, vildtulpaner, samt *Tulipa fosteriana* 'Purissima' som är relativt långlivad.

Nedan följer en lista på några av Stefans favoritperenner:

Vetenskapligt namn	Sort	Svenskt namn	Stefans kommentar
<i>Alchemilla erythropoda</i>		rödskäftig daggkåpa	Kompakt och bra marktäckare. Blir inte lika skräpig som <i>A. mollis</i> efter blomning. (Bild 5.12)
<i>Aster divaricatus</i>		skogsaster	Stadig perenn. Föredrar lite fuktiga lägen, men är trots det mycket torktålig. (Bild 5.17)
<i>Brunnera macrophylla</i>		kaukasisk förgätmigej	Bra marktäckare. (Bild 5.19)
<i>Calamagrostis</i> × <i>acutiflora</i>	'Karl Foerster'	tuvrör	Ett både salt- och torktåligt gräs som börjar grönska tidigt på våren.
<i>Epimedium</i> sp.		sockblomma	Bra marktäckare. Klarar sig mycket bra under träd och buskar. (Bild 5.13)
<i>Geranium</i> (hybrid)	'Rozanne'	näva	En odlingsvärd näva med mycket lång blomningstid. Stora blåa blommor.
<i>Geranium endressii</i>		spansk näva	(Bild 5.18)
<i>Geranium macrorrhizum</i>		flocknäva	
<i>Gillenia trifoliata</i>		treblad	En skugg- och relativt torktålig perenn med fina höstfärger.
<i>Hemerocallis</i>	'Sammy Russel' m fl.	daglilja	(Bild 5.15)
<i>Marubium incanum</i>		vit kransborre	Mycket torktålig perenn. (Bild 5.16)
<i>Molinia caerulea</i>	'Dauerstraal' 'Variegata'	blåtåtel	Bra grässorter av den lägre typen. (Bild 5.14)
<i>Rudbeckia fulgida</i>	var. <i>deami</i>	strålrudbeckia	Tålig växt som även passar i vägmiljöer.

Bild 5.12. *Alchemilla erythropoda*



Bild 5.13. *Epimedium x versicolor* 'Sulphureum'



Bild 5.14. *Molinia caerulea* 'Variegata'



Bild 5.15. *Hemerocallis* 'Sammy Russel'



Bild 5.16. *Marubium incanum*



Bild 5.17. *Aster divaricatus*



Bild 5.18. *Geranium endressii*



Bild 5.19. *Brunnera macrophylla*



De flesta perenner beställs i den vanliga krukstorleken - 9x9 cm – och när det gäller gräs handlar de om krukor på 1 – 2 liter. Stefan förökar också en hel del perenner själv och experimenterar med att dra upp ett hundratal sorter från frö för att kunna öka utbudet. Fröerna köper han från Jelitto i Tyskland. Man tjänar dock inte direkt några pengar på att odla upp plantor själv, säger Stefan.

Om sommarblommor

Perenner ersätter inte sommarblommor, eftersom de inte har den där tidiga färgprakten, menar Stefan. Han ser inga nackdelar med att plantera in sommarblommor i perennplanteringarna, men tillämpar sällan metoden i själv. Han skulle t ex kunna tänka sig att komplettera med jätteverbena, tobak och salvia.

De sommarblommor som finns odlas i urnor som får stå på tillväxt i växthus tills frostnätterna är över i början av juni. Istället för att skola om de nyinköpta plugplantorna planterar han dem alltså direkt i urnan. Det spar en hel del tid och arbete. Urnorna ställs oftast ut i grupper, vilket underlättar bevattningen och höjer luftfuktigheten kring växterna.

Stefan berättar att en perennyta i Sävsjö kostar ca 40-150 kr per kvadratmeter och år. Detta kan jämföras med en konventionell sommarblomsplantering som brukar kosta mellan 600 och 1500 kr per kvadratmeter och år.

Anläggning

Plantering utförs nästan uteslutande på höstkanten då det är lugnare rent arbetsmässigt. Risken för uttorkning är också mindre då, vilket ger en säkrare etablering samtidigt som bevattningstillfällena blir färre, menar Stefan. Växterna planteras tätt redan från början för att ytan snabbt ska växa igen och på så vis stänga ute ogräset. Den extra kostnad som detta innebär tar man igen flera gånger om eftersom skötselinsatsen minskar, säger Stefan. Vid planteringstillfället gödslas varje växt med Plantacot - ett långtidsverkande gödningsmedel. Detta påskyndar etableringen och en riktad gödsling precis invid plantan gör att ogräset mellan plantorna inte gynnas på samma sätt. Efter ca två säsonger brukar planteringen ha slutit sig helt.

Den nyanlagda ytan täcks ofta med bark för att inte ogräset ska få fäste så lätt. I torrare planteringar används stenkross istället. Stefan har provat andra täckmaterial i form av plast och kokosfiber, men resultatet har i många fall inte blivit som han hade önskat. Plasten som skulle ha brutits ned efter några år finns kvar än idag efter mer än tio år. Kokosmattorna har också förblivit intakta längre än vad som var väntat, och då blir det svårt att göra kompletteringsplanteringar, säger Stefan.

Något annat som Stefan sparar in pengar på är att göra sina egna sedummattor istället för att beställa färdiga. Dessa tillverkas genom att frön och klippt Sedum strös ut direkt på ett lager av kalkkross (fraktion 0-30 mm).

Ungefär samma teknik kan användas på en del nävor, säger Stefan. Rotbitar strös ut på växtbädden, täcks med jord och vattnas.

Skötsel

Skötselåret i Sävsjö börjar tidigt på våren med att fjolårets perenner klipps ner – antingen för hand eller med trimmer. Klippet får i regel ligga kvar, men i torrplanteringarna måste allt organiskt material föras bort. I samband med nedklippningen rensas också jorden fri från ogräs. Längre fram i april delas de växter som är i behov av att delas.

Planteringarna rensas ytterligare en gång i maj då ytan också gödslas eller mulchas med kompostjord. De torra planteringarna mulchas dock aldrig och gödslas inte mer än vart annat år. Stefan använder Algomin eller Byco-Bact – två växtbaserade gödningsmedel. Han tycker att häst- och kogödsel innehåller för mycket ogräsfrön, men att det annars har ett bra näringsvärde. Vanlig NPK-gödning innehåller för mycket kväve som läcker ut och försurar, säger Stefan.

Skötseln under resten av säsongen består i att rensa ogräs vid ytterligare ett par tillfällen samt att klippa ner en del överblommade perenner. Växter som stäppsalia, *Salvia nemorosa*, kantnepeta, *Nepeta x faassenii*, och jättedaggkåpa, *Alchemilla mollis* kan då hinna blomma en gång till, säger Stefan. Många av Sävsjös perennplanteringar får utvecklas relativt fritt, men en del växter har en förmåga att sprida sig lite för mycket och måste därför hållas efter. Stefan nämner vitmalört *Artemisia ludoviciana*, spansk-näva *Geranium endressii*, daggkåpa, *Alchemilla mollis*, rosenflockel, *Eupatorium sp.*, och oregano, *Origanum vulgare*, som exempel.

I princip sker ingen bevattning efter etableringstiden, i så fall endast vid extrem torka.

Stefan räknar med att en vanlig plantering måste göras om vart sjunde eller vart åttonde år. Torrplanteringarna håller däremot längre och behöver inte förnyas förrän efter ca femton år. Detta på grund av att många växter faktiskt lever längre i de magrare förhållandena och Stefan nämner solhatten, *Echinacea purpurea* (Bild 5.20), och blodnävan, *Geranium sanguineum*, som två tydliga exempel.

Bild 5.20. Solhatt, *Echinacea purpurea* 'White Lustre', tillsammans med blodtopp, *Sanguisorba officinalis* 'Tanna', i torrplantering på Kopparslagaregatan.



Sammanfattning av intervju 2007-06-28 (Malmö)

Bakgrund

John Taylor är landskapsingenjör och kommer ursprungligen från England. Idag jobbar han på gatukontoret i Malmö och har ansvar för slottsträdgården och den gröna sidan i Folkets park där han mer har rollen som beställare. Han har också huvudansvar för Malmös blomsterprogram med alla tillfälliga planteringar med vårblommor, sommarblommor och lökar.

I början av 2000-talet bildade John Taylor och ett tiotal andra kommunanställda en perenngrupp. Gruppen var organiserad under gatukontoret, men vem som helst som var intresserad kunde delta. Perenngruppen bildades för att man såg att andra kommuner låg längre fram på området och kände att det Malmö hade att komma med inte var tillräckligt. Kompetensen fanns inom organisationen, och en del av Malmös planteringar höll redan en hög standard, säger John, och nämner Södra promenaden, Pildammsparken och Slottsträdgården som exempel. Målet blev att denna skötselnivå skulle finnas över hela staden. John menar på att det faktiskt är en demokratisk fråga - då människor över hela staden betalar skatt ska också människor över hela staden ha tillgång till samma blomsterprakt. Vilken malmöit som helst ska kunna ställa krav på att det finns fina planteringar i staden, säger han. Han tillägger: "...det är alltså inte bara ett hortikulturellt beslut, utan lika mycket ett politiskt och filosofiskt beslut".

På frågan om varför han tror att perenner har blivit så populärt de senaste åren svarar han att Sverige precis som många andra länder följer med de internationella trenderna. I synnerhet efter inträdet i EU, då Sverige blev en mer integrerad del av Europa. Men John tror framför allt att man nu har uppnått en så kallad "critical mass", dvs ett tillräckligt stort antal människor med intresse, vilja och kunskap, som gör det möjligt att driva den politiska process som krävs för att det ska hända något på detta område. Och att det finns individer som är beredda att ta denna process vidare.

Bild 6.1. Terrassplantering i Västra hamnen. Växterna utgörs av miskantus-gräs och perenner i den kalla färgskalan.



Organisation

På Malmö Stad var det inte svårt att motivera och driva igenom de förändringar som behövde göras. Det har däremot tagit lite tid att få igång den fysiska processen och att hitta de rätta människorna som passar för just det här sättet att jobba, säger John. Han och perenngruppen känner att dom har chefernas fulla förtroende och fria händer att sköta det hela precis som dom vill.

Idag finns bara tre personer kvar i gruppen – John Taylor från gatukontorets stadsmiljöavdelning och två personer från drift och underhåll – men engagemanget är inte mindre för det. Gatukontorets perenngrupp har ett nära samarbete med Kommuntekniks egen perenngrupp som har funnits sedan ett par år tillbaka. (Kommunteknik är en av de tre större entreprenörerna som är med i upphandlingen av kommunens skötsel och förvaltningsuppdrag.) Perenngruppen på gatukontoret håller med interna utbildningar, ordnar studiebesök och finns till hands när det behövs. De är inte med i det praktiska arbetet, men har nästan daglig kontakt med personalen som sköter planteringarna. Malmö stad försöker på detta sätt att skapa en spetskunskap, vilket kanske skiljer dem lite från andra kommuner, och faktum är att kvaliteten på planteringarna har ökat märkbart bara på de två säsonger som man har tillämpat detta i praktiken, säger John. Han tillägger att de har som ambition att inom de närmaste åren bli bäst i Sverige på perenner.

Tidigare har kommunteknik haft som tradition att inte anställa folk med utbildning, men nu argumenterar både gatukontoret och kommuntekniks arbetsledare för att de ska göra det. Idag anställer de både landskapsingenjörer, hortonomer, KY-utbildade och personer med gymnasial trädgårdsinriktning. Fördelen är att alla pratar samma språk när det gäller vetenskapliga växtnamn och hortikulturella begrepp - tiden då man använde skyffeljärn i rabatterna är förbi, säger John och skrattar lite.

Kommunteknik sköter de centrala och västra delarna av Malmö (inklusive Limhamn och Bunkeflo), vilka kanske kan anses vara de mer välbärgade områdena, men John hoppas på att de andra entreprenörerna, som sköter Malmöns övriga delar, ska följa Kommuntekniks exempel. Gatukontoret tillämpar något som kallas för funktionsentreprenad*, vilket ger entreprenören ganska fria händer att

Bild 6.2. Terrassplantering i Västra hamnen (vy från andra hållet). I förgrunden blodnäva, *Geranium sanguineum*. Längre bort röd solhatt, *Echinacea purpurea*, och stäppsalia, *Salvia nemorosa* 'Caradonna'.



uppnå de mål som kommunen sätter upp. Funktionsentreprenaden bygger på ett nära och i många fall personligt samarbete där det finns ett ömsesidigt förtroende säger John.

Hösten 2007 står de inför en utvärdering av projektet och John säger att man redan nu har uppnått ett fantastiskt resultat, även om det fortfarande behöver göras vissa förbättringar. Det behövs fler anställda med utbildning, högre löner till skötselpersonalen och ökade kunskaper hos alla i perenngrupperna – både på gatukontoret och på skötselsidan. Man måste satsa på duktiga arbetsledare som kan få ett ännu större förtroende. Genom att arbetsledarna är kompetenta nog att ta egna beslut, som att göra nödvändiga omgestaltningar och beställa växter, kan man rationalisera bort många mellanhänder, menar John. Arbetsgången är att gatukontoret ritar och Kommunteknik utför, men om någonting inte stämmer så har de som jobbar ute i fält ganska fria händer att ändra som de tycker. Detta fungerar bara om det finns en kompetent skötselpersonal. En annan förutsättning är att hierarkin och arbetsorganisationen är så platt som den är i perenngruppen, säger John.

Planteringar som John är särskilt nöjd med är de i Magistratsparken, Rörsjöparken, Västra hamnen (bild 6.1 och 6.2) och de utmed Kungsgatan och Södra promenaden. Det finns även planteringar som vi inte har lyckats helt bra med, men det är sådant som justeras efterhand, säger John.

* Att ha en funktionsstyrd entreprenad innebär att helhetsintrycket av en yta ska motsvara de mål och den skötselnivå som ställts upp för just den ytan. Man har ofta en A, B och C-nivå där A-nivån motsvarar de högst ställda kraven för en välvårdad yta. Detta kan jämföras med en frekvensstyrd entreprenad som bygger på att en typ av skötselinsats ska göras ett visst antal gånger under t ex en månad eller ett år. En funktionsentreprenad innebär ett större ansvar för entreprenören, men brukar i gengäld ge mer långsiktigt hållbara anläggningar.

Planering, gestaltning och växtval

Gatukontoret i Malmö prioriterar i första hand att göra om och förbättra redan befintliga rabatter och buskplanteringar. I andra hand anläggs nya. När man planerar en offentlig plantering måste man ta hänsyn till den historia och den samhällssituation som råder på platsen, säger John. På en alltför hårt belastad plats, som intill en korvkiosk som besöks flitigt varje fredagskväll, kan det vara direkt olämpligt att plantera perenner, menar han.

(Som gestaltningsexempel på en perennanläggning i Malmö, finns en plan över planteringen i Magistratsparken - *bilaga 1* i slutet av detta arbete. Planteringen är ritad av Camilla Anderson.)

När det gäller planering och gestaltning av en plantering tittar man först på ståndorten – om det är skuggigt eller soligt, säger John. Sen är det viktigt att planteringen ska vara fin under hela året. Det gynnsamma klimatet gör att folk är ute året runt, och trots att det är många gånger fler människor som passerar en plantering på sommaren, så menar han att det ska finnas en blommande buske eller något annat sevärt även på vintern. En plantering som är fin året runt åstadkommer man genom att använda många blommande buskar och tidiga lökväxter, säger John. Därför tycker han att det är synd att säga att perenngruppen bara jobbar med perenner – de är också duktiga på träd, buskar och lökväxter.

Utöver detta ska en perennplantering uppfylla vissa andra krav, säger John - den ska vara ogräsfri, marktäckande (där det passar) och lättskött för entreprenörerna utifrån den kunskap som de har. På frågan vad en lättskött plantering är för honom svarar han att han nog egentligen inte skulle vilja använda ordet ”lättskött”, eftersom det nästan är som en svordom för honom. Han formulerar om sig och säger att planteringen måste kunna skötas på ett effektivt sätt. Detta åstadkommer man genom att använda en jord fri från fleråriga ogräs, och jobba med väldigt tydliga kanter som definierar rabatten. Tydliga kanter motverkar det ”sociala slitaget” - trampskador, vandalism, stöld av plantor, cyklisterna och bilister som kör över planteringarna och uteliggare som ibland sover där.

Kanterna kanske är det allra viktigaste när det gäller offentliga planteringar fortsätter han – något som förhindrar att människor tar genvägar. En bra kant kan utgöras av ett staket eller en häck eller en mycket tidig och tydlig kantvegetation. Det är speciellt viktigt i spetsiga hörn där det annars är lätt att det bildas stigar. John Taylors eget recept på en bra kantvegetation är tidiga perenner och en blandning lökar som blommar från tidig vår till försommar. Som exempel nämner han tidiga krokusar och snödroppar som senare kan bytas av med mininarcisser. John tycker att särskilt mininarcissen är en viktig lökväxt för planteringskanten eftersom den är väldigt tydligt hortikulturell och signalerar till människor att ”här finns en trädgård så här får du inte sätta dina fötter”. Om man dessutom vill blanda in en sen tulpan kan man välja sommartulpan, *Tulipa sprengeri*, men det är inte någon idealisk kantväxt eftersom de vissna stjälkarna står kvar ganska länge, säger John. Daggkäpa, *Alchemilla mollis*, är en perenn som han brukar kombinera med tidiga lökar. Perenngruppen gör också lite olika försök med perenner och gräs som man kanske inte har sett som kantväxter innan. De provar bland annat hängstarr, *Carex pendula*, och storfryle, *Luzula sylvatica* (*bild 6.3 och 6.4*).

Bild 6.3. Hängstarr, *Carex pendula*, satt som robust kantväxt i plantering på Kungsgatan.



Bild 6.4. Storfryle, *Luzula sylvatica*, även den en potentiell kantväxt.





Bild 6.5. Storskalig refugplantering längs Lorensborgsgatan. Här med tuvrör, *Calamagrostis x acutiflora* 'Karl Foerster', och rysk blåstjärna, *Scilla siberica*.



John tycker att i princip vilka perenner som helst kan användas i den offentliga miljön. Allt hänger på entreprenörens kompetens och hur mycket tid som finns till skötseln. En viktig egenskap är dock att växten inte sprider sig för mycket så att den blir ogräsartad. Han är öppen för en viss succession, där växter ibland kan tillåtas att sprida sig – det bedöms från fall till fall - men John har en ganska stark övertygelse om att en plantering i grunden ska se ut som det är tänkt enligt planen. Han säger att han inte tillämpar den tyska modellen:

"...där man har sina packade perennrabatter där växterna får tävla med varandra och de starka får ta över... Och där man sen går över allt med en röjsåg till våren. Det är inte vår modell. Vår modell baserar sig mer på en traditionell europeisk trädgårdskultur – man rensar ogräs och man har tät täckande vegetation. Man har färger och bladtytor som går ihop och man använder perenner i samklang med lök och blommande buskar. Växterna får lov att tävla med varandra lite, men det beror på platsens behov och förutsättningar – genus loci... Det är 'mixed herbaceous borders' som vi jobbar med."

En fördel är också om växterna är snabbväxande under våren och tåliga för slitage, som t ex dagdkåpa, *Alchemilla mollis*. Dagdkåpa kan dessutom blomma om i oktober om den klipps ner efter första blomningen. Den är så bra att den har planterats lite för mycket i Malmö, säger John. I de nya perennytorna används inte dagdkåpa. John skulle istället vilja planera in mer funkia, *Hosta*, som han anser vara en av de finaste perennerna. Så kommer det att bli i samband med att fler lökar planteras, säger John, som tycker att funkia och lökväxter är en mycket bra kombination. Förutom det är trenden i Malmö mer prydnadsgräs, ormbunkar och exotiska växter i samplantering med blommande buskar.

Många av prydnadsgräsen är ganska salttåliga och lite stadigare än de vanliga perennerna. John berättar att perenngruppen därför provar att plantera mer av gräs som *Miscanthus*, *Calamagrostis* och *Panicum* i vägfugger och liknande. De planteras då i ganska stora mängder och på ett sådant sätt att planteringen kan klippas med maskin. *Panicum virgatum* 'Heavy Metal' och *Miscanthus* 'Dronning Ingrid' (som är en lite lägre variant av miskantus) kommer t ex att planteras längs Ystadvägen. Längs Lorensborgsgatan förbi Bellevuestadion finns redan idag en långsträckt upphöjd planteringssekvens med *Calamagrostis x acutiflora* 'Karl Foerster' (bild 6.5) och *Molinia*. Dessa planteringar klippas dock ner för hand, säger John.

Man får passa sig för att göra för mycket trädgård av en mittrefug. Det är ändå ingenting som man hinner uppfatta. Det viktiga är att det är grönt och funktionellt och fördröjer dagvattnet, menar John. Att trafiken fungerar är förstås alltid högsta prioritet, tillägger han.

På nästa sida följer en lista på några av John Taylors favoritperenner.

Vetenskapligt namn	Sort	Svenskt namn	Johns kommentar
<i>Aquilegia</i>		akleja	Kväver inte ogräset så bra. (Bild 6.11)
<i>Actea (Cimicifuga)</i>		silverax	(Bild 6.6)
<i>Asarum europaeum</i>		hasselört	Växer lite långsamt, men när den väl etablerat sig är den fin året runt och passar utmärkt till lökväxter.
<i>Calamagrostis</i>		tuvrör	
<i>Campanula lactiflora</i>		mjölklocka	
<i>Deinanth</i>			
<i>Echinacea purpurea</i>	'Magnus'	röd solhatt	
<i>Epimedium × rubrum</i>		sockblomma	
<i>Epimedium × youngianum</i>	'Niveum'	sockblomma	
<i>Eupatorium</i>		rosenflockel	
<i>Euphorbia</i>		törel	Används inte så mycket i offentlig miljö eftersom den inte kväver ogräset så bra.
<i>Hosta</i>		funkia	En av de finaste perennerna, särskilt de med vita kanter. Mycket bra i kombination med lökväxter. (Bild 6.8)
<i>Mattenuccia struthiopteris</i>		strutbräken	
<i>Melica</i>		slok	
<i>Molinia</i>			

<i>Panicum</i>	jungfruhirs		
<i>Phlomis russeliana</i>	lejonsvans		
<i>Rodgersia</i>			
<i>Salvia nemorosa</i>	'Caradonna'	Stäppsalia	"Helt oslagbar(!)" (Bild 6.10)
<i>Sanguisorba</i>	pimpinell		"Cool", men inte idealisk för offentlig miljö.
<i>Thalictrum</i>	ruta		Kväver inte ogräset så bra. (Bild 6.7)
<i>Veronicastrum</i>	kransveronika		(Bild 6.9)



Bild 6.6. *Actaea simplex* 'Atropurpurea'



Bild 6.7. *Thalictrum delavayi*



Bild 6.8. *Hosta crispula*



Bild 6.9. *Veronicastrum virginicum* 'Pink Glow'



Bild 6.10. *Salvia nemorosa* 'Caradonna'



Bild 6.11. *Aquilegia chrysantha* 'Yellow Queen'

Sommarblommor och perenner

John brukar undvika att blanda sommarblommor och perenner – han tycker det är två helt skilda saker. I sina egna rabatter gör han det ibland, men det är ingenting som skulle fungera i de offentliga planteringsytorna. Socialslitage är för stort - sommarblommor skulle aldrig klara sådana påfrestningar, men perenner gör det bättre. Rent ekonomiskt är skillnaden mellan så kallade utplanteringsväxter och perenner ganska stor. Skötseln av en yta med utplanteringsväxter kostar ca 1800 kr per kvadratmeter och år, medan en perennplantering kostar ca 100 kr per kvadratmeter och år. Trots den stora skillnaden tycker han ändå att båda delarna måste finnas – vi behöver sommarblommornas färgprakt samtidigt som vi också behöver både lågmälda och färgstarka perennplanteringar under sensommar och höst - det finns plats för både och, säger han.

Anläggning

Det viktigaste för en perennplantering är att jorden är väl-dränerad – för mycket fukt under vintern är dödsstöten för många perenner, med undantag för de arter som tycker om fuktiga och blöta förhållanden, säger John. I de allra flesta fall används den befintliga jorden som grund, eftersom den innehåller mycket av den lera som är väldigt sällsynt i prefabricerad jord. För att förbättra jorden tillförs en ogräsfri gödslad torv och ibland lecakulor och stenkross i fraktionen 2-4 mm för dräneringens skull. Detta kompletteras sedan med en dressjord som läggs på varje år. Dressjorden innehåller mycket näring och torv och ibland lecakulor. Näringen är uteslutande organisk. En perennrabatt måste alltså jordförbättras både innan och efter anläggning, säger John, och betonar att det är bra jord och rätt förutsättningar som gör skillnaden i en plantering, eftersom det genetiska växtmaterialet är det samma. Johns tumregel är att man ska lägga ner tio gånger mer pengar på planteringsytan än på växterna.

Att anlägga en rabatt i Malmö kostar uppskattningsvis 400 kr per kvadratmeter, medan skötseln kostar ca 100 kr per kvadratmeter och år.

Eftersom det oftast är de redan befintliga rabatterna som förbättras är det inte så vanligt att man anlägger perennrabatter i gräsytor, säger John, men om de gör det skrapar de först bort grässvålen med en grävska. Den befintliga jorden luckras och en del av den tas eventuellt bort beroende på om det finns kvickrot eller inte. Ytan förbättras sedan med ny jord.

John säger att den planteringstid som är bäst kan variera väldigt mycket beroende på väderförhållandena, men generellt så är våren den bästa tiden. Om det är tillräckligt med fukt i marken under sommaren så går det väldigt bra att plantera då också. John säger att växterna är mer dynamiska och växer snabbare under vår och försommar. En annan fördel med att plantera på våren är att växterna är fräschare och ger en bättre bild av hur planteringen kommer att se ut, menar han. Vissa perenner och speciellt gräs ska man helst inte heller plantera på hösten eftersom det då finns risk för att de ruttnar bort. Det görs ibland ändå och här i Skåne brukar det inte vara något problem, säger John.

Ingen marktäckning i form av bark eller markduk läggs på i samband med planteringen.

Skötsel

Kommunteknik har en garantiskötsel på två år för varje nyanlagd plantering. Det är då, innan planteringarna har växt ihop ordentligt, som skötseln är som mest intensiv. Skötseln består i huvudsak av ogrärensning och vattning, och garantin innebär att de växter som dör måste ersättas. John tycker

dock att en funktionsentreprenad innebär att döda växter ska ersättas även efter garantitidens slut. Malmös planteringar har varit ganska förskonade från stölder, men de har blivit av med en och annan blommande buske. Det finns några växttjuvar i Malmö som på vissa platser utför mer systematiska tillslag, men än så länge är det inte något stort problem. Det är bara att acceptera och ersätta med nya plantor. Det är trots allt arbetstimmar som kostar pengar och inte växterna. En arbetare kostar ca 3000 kr om dagen och det är många växter som du kan köpa för dom pengarna, säger John.

Skötseln under ett år

Skötselpersonalen i perenngruppen är mestadels säsongsanställd. I februari börjar de med att vinterstäda planteringarna – de klipper ner växter, plockar skräp, pinnar och hundbajs och rensar en del ogräs. Korsört överlever t ex ofta vintern. Sedan vänds och luckras jorden med grep för att skapa en klumpig bruten yta så att vattnet lätt ska kunna sippra ner i jorden. Detta skapar också en fysisk barriär som gör folk mindre benägna att trampa i rabatten. Vändning med grep görs en eller två gånger under våren i samband med ogrärensning. Planteringen ska se bra ut innan lökarna börja blomma, säger John.

Allt dött växtmaterial som klipps ned finfördelas och mulchas på plats. Det hjälper till att kväva ogräset och ger mat åt maskarna. Kanterna hålls dock rena för att det ska se mer städat ut. Arbetet görs med sekator och häcksax och är därför ganska tidskrävande. Trimmer eller andra större redskap används inte. Fördelen är att personalen på så vis kommer nära växterna och får tillfälle att studera och lära. Detta arbete kan dessutom kombineras med städning. John Taylor menar att det är viktigt att personalen tillbringar tid och visar sig i planteringarna, eftersom man då hävdar deras existens och signalerar en viss status. Det ger också möjlighet till en social kontroll då man kan passa på att säga till hundägare och andra som inte visar den respekt gentemot planteringarna som man kanske skulle önska.

Senare under våren kommer en period med delning av växter, omplantering och nyplantering. Dressning, även kallad mulchning, av jorden görs i april, men kan vid behov göras lite tidigare. Alltför tidig dressning kan dock bidra till att man isolerar in kylan i marken.

Vattning görs vid behov.

Bild 6.12.



Bild 6.13



Bild 6.14.



Bild 6.15



Under sommaren plockas överblommade rosor, buskar och träd beskärs, ogräs rensas och en del perenner klipps ner för att sedan kunna blomma om eller få ett nytt bladverk.. Om överblommade perenner klipps ner eller inte är olika från plats till plats. Sparade fröställningar blir mat till fåglarna och skapar en intressant vinterrabatt som dessutom blir ett fysiskt hinder för tramp i planteringen. Att fröställningarna får sitta kvar är också oftast det bästa för växten, säger John, samtidigt som han är medveten om att vissa människor, främst äldre, kan tycka att det ser lite ostädat ut.

John Taylor ser sig själv som den ekologiska trädgårdsmästaren, och det är inte tillåtet att använda kemiska bekämpningsmedel. Trots det funderar John på att söka dispens för att kunna bekämpa åkervindan som blivit ett besvärligt ogräs i ett par av planteringarna i Malmö.

På föregående sida visas bilder på hur planteringen i Magistratsparken utvecklas och förändras under ett år (*bild 6.12, 6.13, 6.14 och 6.15*).

Om framtiden

När John blickar framåt i tiden så tror han att det bl a kommer att komma mer av s k ”dry-gardens” för att möta de klimatförändringar som kanske kommer och för att kunna spara in på bevattningen. I framtida planteringar kan det även bli aktuellt att gräva ner bevattningssystem i marken. De svarta plaströren som idag ligger ovanpå jorden, och som därför är ganska lätta att förstöra, är han inte särskilt nöjd med.

Han tror också att den tyska och holländska vågen, med stora chok eller drifts av samma växt, kommer att avta. Om man tittar på hur det har utvecklats i England de senaste åren så har man en mycket mer diffus ängsliknande blandning av perenner i Noel Kingsbury-stil. Växterna är planterade med en slags repetition, men ger ändå en assymetrisk och naturlig upplevelse, säger John. Han berättar att han har ett liknande projekt på gång i slottsträdgården. Projektet kallas ”the New Perennial Garden”.

Ett år med planteringen i Magistratsparken (*bidtexter till föregående sida*)

6.12. 6 april. Efter vårvinterns nedklippning börjar perennerna snart spira igen.

6.13. 3 maj. Vårtöreln, *Euphorbia cyparissias*, står i blom samtidigt som prydnadsgräsen är på väg upp.

6.14. 22 augusti. Sensommarprakt med strålrudbeckia, *Rudbeckia fulgida* ‘Goldsturm’, miskantusgräs, *Miscantus* ‘Ferner Osten’, diamantgräs, *Achnatherum brachytricha*, och kärleksört, *Sedum* ‘Matrona’.

6.15. 24 januari. Strålrudbeckian har blommat över, men fröställningarna står sig hela vintern.

Mona Holmberg & Ulf Strindberg

Sammanfattning av intervju 2007-09-03 (Göteborg)

Bakgrund

Både Mona och Ulf (*bild 5.1*) har läst på Alnarp och utbildat sig till trädgårdstekniker. Mona började sedan jobba på Göteborgs Botaniska Trädgård och blev kvar där i hela 20 år. Under tiden på "Botan" arbetade hon mycket med sommarblommor och hade även ansvar för en demonstrationsträdgård med perenner ur handelssortimentet. I demonstrationsträdgården kunde hon följa växternas utveckling från dag till dag, och hon använder fortfarande den som en referens när hon ska välja växter till sina planteringar. Ulf, som beskriver sig själv som "växtfreak", arbetade först några år på Uppsala botaniska trädgård, men började sedan jobba på "Botan" i Göteborg i mitten på 80-talet. Ulf har jobbat med allt från alpina växter till träd, buskar och woodlandväxter.

1991 startade Ulf och Mona ett eget företag som de drev som hobbyverksamhet. I början på 2000-talet bestämde de sig för att satsa helt på företaget och sa upp sig från jobbet på "Botan". Genom att ha jobbat på en botanisk trädgård har de fått erfarenhet och god kunskap om växter. De berättar att det trots det var en stor omställning från att ha arbetat med ganska ovanliga arter och sorter på Botan till att anpassa sig till det allmänna handelssortimentet. Och även om de använder handelssortimentet som bas försöker de ändå ta med en del udda växter för att testa något nytt och för att få utvecklas i sitt yrke.

Mona håller också kurser för kommuner och förvaltningar och är ibland gästföreläsare på Peter Gaunitz perennutbildningar och på växtkännedomskurserna på SLU i Alnarp. Hon tycker att det är ett bra komplement till de övriga arbetet - hon får möta människor och hon får användning för alla foton hon tagit under åren.



Bild 7.1. Ulf och Mona står och betraktar en av planteringarna i bostadsområdet Olskroken.

Arbetsområde

Idag jobbar Ulf och Mona med att gestalta och anlägga både enskilda planteringar och mindre delar av bostadsgårdar. På senare år har det blivit mer och mer av bostadsgårdar och miniparker, dels för att det byggs mer och dels för att de känner att deras perennplanteringar behöver stöd och förankring i ett större sammanhang med t ex träd och buskar. När det gäller större jobb samarbetar de ofta med en landskapsarkitekt. I dessa fall är växtdelen borttagen från bygghandlingarna som lämnas till entreprenören, så att Mona och Ulf kan ta hela ansvaret för den biten. Det är ett tacksamt jobb eftersom det ofta blir mycket uppskattat, säger Ulf och fortsätter:

"Dom andra har gjort ett jättefint underarbete och sen kommer vi med några Echinaceor och alla blir jätteglada."

"Det är ju sista steget. Blommor är alltid mycket tacksammare att jobba med än t ex en kantsten", säger Mona.

De jobbar ofta i miljonprogrammets bostadsområden och där är varje tillskott i form av perennrabatter eller träddungar något positivt, menar Mona. Ett exempel på ett sådant projekt är arbetet med Värdens Park (bild 5.2 - 5.6). Parken anlades i anslutning till ett av bostadsföretaget Poseidons miljonprogramområden och invigdes 2003. Där fick Mona och Ulf möjlighet att ta ett större grepp om gestaltning och rumslighet och resultatet blev mycket uppskattat – särskilt bland de boende. Området var sedan innan känt för att vara lite stökigt, men planteringarna har fått vara ifred. Mona berättar om en välkomnande stämning vid anläggningsarbetet – några av barnen som bor där kom förbi och ville hjälpa till medan andra kom och berättade att de kände igen någon växt från sitt hemland.



Världens Park (bildtexter till föregående sida)

Bild 7.2. En välkomnande perennplantering vid bostadsområdets parkering. På bilden syns bl a blå anisisop, *Agastache*, palmstarr, *Carex muskingumensis*, näva, *Geranium*, kärleksört, *Sedum*, pärlaternell, *Anaphalis*, och grekvädd, *Knautia macedonica*. *Bild 7.3.* En markerad entré som leder besökaren in i parken. *Bild 7.4.* Inne i parken finns ett solur med en konstellation av borrhål som symboliserar de stjärnor som lyser starkast om natten. *Bild 7.5.* En kulle av gräs som blivit en val. *Bild 7.6.* Den inre delen av parken består av prunkande blomsteröar i en singelyta. På bilden blommar bl a vit anisisop, *Agastache*, grekvädd, *Knautia macedonica*, och flox, *Phlox*.

En annan typ av uppdrag som Mona och Ulf jobbar med är att föra in mer blommor och växter i helt nyanlagda eller redan befintliga miljöer där beställaren har tyckt att det blivit för lite av den varan. Det kan vara allt ifrån att ordna några urnor med sommarblommor på ett torg till att komplettera med växter i redan befintliga rabatter. Mona och Ulf menar på att kompletteringar i redan befintliga rabatter borde göras oftare. Då behöver det inte bli så komplicerat. Det går bra så länge det inte finns rotogräs som t ex kvickrot i planteringen. Har man tillgång till tio bra marktäckare så kan man som förvaltare göra mycket själv för att göra området mer lättskött. Vissa har redan idag börjat med liknande åtgärder, medan andra tror att det innebär alldeles för mycket jobb, säger Mona. I en befintlig rabatt kan det räcka med att plantera in en bra kantväxt, några solitärperenner och lite vårlök för att det ska bli fint, tillägger Ulf.

Drivkrafter

På frågan vad som driver dem i arbetet svarar Ulf: "Växter åt folket!", och syftar på de artfattiga bostadsområdena. Han jämför med en ordinär villaträdgård som kan hysa 30 till 50 olika växter med träd, buskar, perenner, rosor och lökväxter inräknat. "*I ett bostadsområde kanske det istället finns fem olika arter – några cotoneasterstånd, några lönnar och så vidare... Där bor det låt säga hundra familjer och de ska samsas på fem arter. Det är väldigt orättvist och det försöker vi åtgärda med råge.*", säger Ulf.

De skrattar lite och Mona fortsätter: "*Just det! Blommor åt alla...*", och håller med om att det är ett alldeles för fattigt sortiment som står till buds ute i förorterna och de större bostadsområdena närmare centrum. Ett sortiment där det bara finns buskar med små blad, som spirea och ölandstok, och i bästa fall något vintergrönt. Ofta mår inte växterna så bra heller – de växer på fel plats och ingen bryr sig riktigt, menar Mona. De dåliga växterna tas bort efterhand och till slut finns det knappt något grönt kvar, säger hon. I dessa områden vill Ulf och Mona föra in mer färgglada blommor och växter med större bladverk, och fler exotiska växter, som t ex bambu och magnolia, så att det blir lite mer "känsla" som Mona uttrycker det.

Ulf håller med om att färg är viktigt, men menar också att perenner lika mycket kan vara något funktionellt, och att detta är två aspekter som många gånger går att kombinera. Han säger att perenner inte alltid behöver vara en färgglad och prunkande paradrabb, utan kan också vara en mer stillsam undervegetation till träd och buskar.

Inspirationskällor

Både Ulf och Mona medger att Botaniska trädgården har betytt mycket som förebild och inspirationskälla i deras arbete. De menar att när det kommer så mycket som en halv miljon besökare dit varje år så måste det vara ett tecken på att det behövs för människan och att hon mår bra av det. Det Ulf och Mona vill är att bygga upp små liknande miljöer i bostadsområden och andra offentliga miljöer som kontrast till de mer konventionella planteringarna.

”Ja, vi får ju ibland kommentaren; det här blir ju som en botanisk trädgård...”, säger Ulf.
”...och dom vet ju inte hur rätt dom har.”, säger Mona och skrattar.

Mona betonar också vikten av att skapa en ”hemkänsla” och säger att hon inför varje uppdrag försöker tänka hur hon själv hade velat ha det ifall det var hon som bodde där.

Ulf nämner Tor Nitzelius som en stor förebild och inspirationskälla och säger att han beundrade hans förmåga att tycka om alla växter.

Gestaltningssidéer och planering

I första hand tycker Ulf och Mona att platsen avgör hur en rabatt ska placeras och gestaltas. Det händer ibland att de måste föreslå att ”flytta” planteringen för att den ska komma till sin rätt. De rekommenderar t ex inte att anlägga perennrabatter invid lekplatser eller andra ytor där risken för trampskador är stor. Ett annat tips som de brukar ge till bostadsföreningar som vill spara in på skötseln är att ta bort planteringarna som ligger på solsidan och behålla dem på skuggsidan. Skuggrabatterna brukar nämligen klara sig bäst, säger Mona. På södersidan tycker hon det är bättre att anlägga en gräsmatta där de boende kan sitta och sola.

En viktig fråga är också hur den planerade rabatten ska betraktas. De får ofta i uppdrag att göra så kallade skyltrabatter eller entréplanteringar som mest kommer att betraktas på avstånd och dessutom passeras i ganska hög hastighet. I dessa fall, när planteringen verkligen ska synas, utesluter man snabbt den blå-grå färgskalan, säger Ulf. Det är ingen idé att göra någon finstämd gestaltning, utan det är då bättre att satsa mer på färggranna och robusta perenner.

Utformningen beror också på vem som ska sköta planteringen, men de medger att det är bättre att planera så att man ligger på den säkra sidan när det gäller graden av lättskötthet. Man vet ju trots allt inte hur länge personalen stannar på ett ställe. För att få en lättskött plantering är kanten det allra viktigaste, säger Mona – att man har en bra och säker kantväxt (*bild 7.7*) och en bra nummer-2-växt som kan hålla ställningarna bakom. De tycker att man kan se på en säker kantväxt som en levande kantsten. (*Se Mona och Ulf:s exempel på bra kantväxter och bra nummer-2-växter i listan som börjar på sid. 46*). Det svåraste är kanter mot gräsmatta, där gräset ska kunna klippas utan att rabatten förstörs. Avgränsning med en kantsten är i detta fall oftast ingen bra idé, eftersom gräset ändå kommer att växa in i fogarna, säger Mona. Om beställaren vill ha en avgränsning så brukar de i stället rekommendera bandjárn eller plattstål som läggs i nivå med gräset så att man inte behöver gå och trimma extra.

När det gäller själva växtvalet så är mångfalden en av de viktigaste principerna som Mona och Ulf jobbar efter. Oberoende av hur en plantering utformas så gör de aldrig avkall på antalet arter. Genom att använda många arter så garderar man sig, menar Ulf. Han har sett exempel på planteringar som bygger på ett fåtal arter och när en eller två av dessa dör så ser det miserabelt ut, säger han. I värsta fall är det heller inte någon som har tid eller lust att göra någonting åt det, och han fortsätter:

”...på en så’n yta sätter vi kanske in tjugo olika växter. Skulle fyra av dom dö så märks inte det. (Dom ska ju inte dö – inte av väder och vind utan snarare av konkurrens eller så.)”

En annan fördel med en stor mångfald är också att ogräset inte syns så tydligt, utan försvinner lite i mängden, menar Mona. De har kommit fram till att det krävs en planteringsyta på minst 25, men helst ca 30 – 40 kvadratmeter, för att få in mångfalden och en blomning som sträcker sig över hela säsongen.

Bild 7.7. Den lilla flocknävan, *Geranium x cantabrigense* 'Biokovo', bildar här en jämn och tät kant och ger stöd till en större variation av arter i planterings inre delar.



Bild 7.8. Jättevädden, *Cephalaria gigantea* - en högre och skir perenn som ibland breder ut sig på andras bekostnad.

Mona och Ulf räknar alltså med en viss succession och förändring över tiden, vilket oftast innebär att växter som gått ut inte behöver ersättas – tomrummet täcks istället upp av de närmaste grannarna. Risken med att växter får breda ut sig och ta överhanden är dock att planteringen kan se lite trist ut under vissa perioder på säsongen, och då behöver man kanske gå in och göra någonting åt det, säger Ulf. De vill höja ett varningens finger för spirstånds, *Ligularia przewalskii*, som kan sprida sig ordentligt med tiden och även jättevädden, *Cephalaria gigantea* (bild 7.8), som ibland kan konkurrera ut växterna intill med sina stora bladrossetter. Flocknävan, *Geranium macrorrhizum*, kan också sprida sig väl mycket om den trivs bra, och Mona säger att det då gäller det att det finns en stark nr-2-växt bakom som hindrar flocknävan från att ta sig inåt i rabatten.

Ett hål i framkanten på en plantering märks på ett helt annat sätt än längre in i rabatten. Kanten är viktig för helhetsintrycket av en plantering, säger Ulf, och menar på att om kanten ser bra ut så ser också det innanför bra ut. För att undvika att kantväxter t ex plogas sönder under vintern brukar de rekommendera att sätta dit en kantsten eller ett lågt staket i de fall där det känns nödvändigt.

När det gäller själva gestaltningen av en plantering bestämmer de först vilka gräs de ska ha (*Miscanthus*, *Molinia* eller *Calamagrostis*) och vart de ska stå. Sedan ritar de ut de stora perennerna (t ex *Eupatorium*) som ofta anger känslan på en rabatt menar Ulf och Mona. I anslutning till de större växterna tillkommer det ofta en grupp mellanhöga följdväxter (t ex *Chelone*, *Astilbe*, *Helenium* och *Lythrum*). Artvalet görs med hänsyn till färg, höjd, när blomningen ska ha sin tyngdpunkt och vilken funktion planteringen ska ha. Mona medger också att årstiden vid planeringstillfället har en ganska stor inverkan på artvalet, och tipsar därför om att gå igenom hur planteringen kommer att se ut månad för månad så att det inte är något som saknas under vissa perioder.

Eftersom de flesta av perennerna blommar under senare delen av sommaren faller det sig ganska naturligt att en perennrabatt står i sin fulla prakt just då. För att väga upp detta planerar Ulf och Mona också in lökväxter och en del vårblostande perenner som t ex gulltörel, *Euphorbia polychroma*. Det kan dock bli ett logistiskt problem med lökar eftersom de flesta av deras planteringarna anläggs på våren medan lökar säljs och planteras på hösten. Då hamnar ansvaret istället helt och hållet på de som sköter rabatten och Mona och Ulf kan endast rekommendera några lökväxter som skulle kunna passa bra.

Som bilaga 2 längst bak i arbetet finns en planteringsplan som illustrerar hur det kan se ut när Mona och Ulf gestaltar sina planteringar.

Bild 7.9. *Geranium macrorrhizum* 'Pastis' - en extra frisk och frodig sort som Mona och Ulf själva tagit fram under tiden på Botan.



Bild 7.10. Sorten 'Pastis', som fått namn efter Ulf och Monas katt, skiljer sig från andra flocknävor genom att bladens flakar överlappar varandra.

På höstarna, när det är extra viktigt att man har en god kvalitet på växtmaterialet vid plantering, utgår de ofta från utbudet på plantskolorna (oftast Säve plantskola och Djupedals plantskola i Göteborg) och planerar i viss mån planteringen utefter det. Det kan också vara idé att titta efter lite större exemplar av t ex rosenflockel, *Eupatorium*, funkia, *Hosta*, silverax, *Cimicifuga* (*Actea*) och kransveronika, *Veronicastrum*, som alla är lite långsamma i starten. Om man på det viset kan vinna tid så tycker Mona och Ulf att det inte är så viktigt med exakt vilken sort det blir utan mer att det är ett fint exemplar. De tipsar också om att man kan sätta några medelstora plantor av en sort tätt tillsammans för att snabbare få en större rugg. Mona och Ulf brukar ofta göra så med t ex gräs och rosenflockel. I övrigt bör man tänka på att planteringsavståndet ska vara detsamma oavsett om man väljer små eller stora kvaliteter, säger Ulf.

Växter

Både Mona och Ulf poängterar att det är växtkunskapen som är det viktiga i arbetet med perenner - att man känner det material man ska bygga med. Egenskaperna hos olika sorter av samma art kan ju t ex variera väldigt mycket. Som exempel nämner de att blomningstiden för silveraxen kan skilja sig åt med upp till två månader, och att den sena sorten *Actea simplex* 'White Pearl' knappt hinner blomma över huvud taget. De olika sorterna av kransveronikor skiljer sig också väldigt mycket från varandra i fråga om växtsätt och blomningstid. *Veronicastrum virginicum* 'Apollo' har t ex ett mycket långt ax och är inte så förgrenad som de andra sorterna och de tycker att man generellt kan säga att de blåa formerna har ett bredare växtsätt och blommar tidigare än de vita.

Mona och Ulf använder oftast ett växtmaterial som odlats i 9x9 cm kruka, men som tidigare nämnts så väljer de ibland att köpa större kvaliteter för att få ett snabbare resultat. Fördelen med de mindre plantorna är att de är lätta att plantera med en liten trädgårdsspade. De stora och de små kvaliteterna finns oftast inte på samma plantskolor heller, vilket kan göra inköpen lite omständligare.

På nästa uppslag följer en lista på ett urval växter som Ulf och Mona gärna använder sig av.

Vetenskapligt namn	Sort	Svenskt namn	Ulf och Monas kommentar
<i>Agastache</i>	'Black Adder'	anisisop	
<i>Alchemilla mollis</i>		jättedaggkäpa	Bra kantväxt. Bör dock helst inte planteras intill en gatstensbeläggning med breda fogar där fröplantor lätt kan få fäste.
<i>Anemone tomentosa</i>	'Robustissima'	silvrig höstanemon	Bästa sorten.
<i>Aruncus aethusifolius</i>		koreansk plymspirea	Bra kantväxt.
<i>Aster dumosus</i>		aster	Bra kantväxt eller som låg nr 2-växt.
<i>Aster novae-angliae</i>	'Barr's Pink'	luktaster	Bra nr 2-växt och även ett fint komplement till Eupatorium.
<i>Astilbe</i> Arendsii-gruppen	'Fanal' 'Cattleya' 'Erika'	astilbe	Alla dessa är bra och tillräckligt höga för att stå som nr 2 bakom kantväxterna.
<i>Astilbe chinensis</i>	'Pumila'	plymastilbe	Bra kantväxt.
<i>Astilbe chinensis</i> var. <i>taquetii</i>	'Purpurlanze'	stor plymastilbe	Bra nr 2-växt.
<i>Astilbe</i> Simplicifolia-gruppen	'Hennie Graafland'	fjäderastilbe	Bra nr 2-växt med fint mörkgrönt bladverk.
<i>Geranium</i> × <i>cantabrigense</i>		liten flocknäva	Bra kantväxt.
<i>Geranium macrorrhizum</i>	'Pastis'	flocknäva	Bra kantväxt. (Bild 7.9 och 7.10)
<i>Geranium magnificum</i>		kungsnäva	Bra kantväxt.

<i>Geranium renardii</i>		nätnäva	Bra kantväxt.
<i>Helenium</i>		solbrud	Tål inte så mycket konkurrens, men blommar redan första året
<i>Heliopsis helianthoides</i>		dagöga	Bra ”mellantidsväxt” - blommar mellan de tidiga och de sena perennerna. (Bild 7.13)
<i>Heuchera</i>	'Rachel' 'Frosted Violet'	alunrot	Bra sorter. 'Frosted Violet' är omtyckt hos uppodlarna.
<i>Lythrum salicaria</i>		fackelblomster	Blommar länge och redan första året. Långlivad. (Bild 7.15)
<i>Miscanthus sinensis</i>	'Maleparthus'	japanskt gräs	Bra sort som ger ett frodigt intryck.
<i>Molinia caerulea</i>	'Windspiel' 'Dauerstrahl'	blåtåtel	Bra för lite skuggigare lägen. 'Dauerstrahl' är en mellanhög tåtel som står sig upprätt hela vintern till skillnad från sorten 'Moorhexe'.
<i>Nepeta</i>		nepeta	Bra kantväxt
<i>Paeonia lactiflora</i> -hybrider		luktpion	Har, förutom blomningen och doften, ett mycket fint bladverk som står sig länge. (Bild 7.14)
<i>Phlox paniculata</i>	'Laura'	höstflox	Frisk och bra sort som blommar lite senare än vanligt.
<i>Phlox carolina</i> (syn. <i>macculata</i>)	'Ms. Lingard'	knutflox	En vit sort som har ett friskt bladverk och blommar lite tidigare än andra flox.
<i>Pulmonaria saccharata</i>	'Mrs. Moon'	broklungört	Hållbar sort som kan se lite olika ut beroende på försäljare.

<i>Pulsatilla vulgaris</i>		backsippa	Har, förutom fina blommor och fröställningar, ett vackert bladverk som håller sig hela säsongen. (Bild 7.11 och 7.12)
<i>Sanguisorba hakusanensis</i>	'Pink Brushes'	Nickpimpinell	
<i>Sedum-hybrid</i>	'Herbstfreude'	höstkärleksört	Bästa kärleksörten



Bild 7.11. *Pulsatilla vulgaris* 'Papageno'



Bild 7.12. *Pulsatilla vulgaris* 'Papageno' (fröställning)



Bild 7.13. *Heliopsis helianthoides*



Bild 7.14. *Paeonia x lactiflora* 'Karl Rosenfeld' (vårskott)



Bild 7.15. *Lythrum salicaria*

Anläggning och förarbete

Ulf säger att det som kanske skiljer deras arbete från många andras är att de är väldigt noga med att kontrollera ytan före plantering. Det som måste kontrolleras några dagar innan plantering är att jorden är bra och att planteringsytan har rätt nivå och en jämn välvd form. Det är ödesdigert om en plantering har en svacka i mitten där det samlas vatten. ”Det går inte att fuska med jorden”, säger Ulf. Jorden som används kommer från Hasselfors och skräddarsys för den plantering det gäller. Hasselfors jord används för att det är den enda garanterat ogräsfria jorden. En av nackdelarna är dock att den är steril och det tar ett par säsonger innan mikrolivet och jorden kommit i balans, säger Ulf.

Ulf och Mona är alltid med och instruerar vid planteringsarbetet. De få gånger de inte har varit det så har det heller inte blivit bra, säger Ulf. De placerar själva ut alla växter, och kallar inte på övrig personal förrän det är dags att gräva ner plantorna i jorden. Fördelen med att vara med under själva anläggandet är att man får mer respekt som gestaltare, menar Mona. Hon ser också sin närvaro som en typ av kursverksamhet för personalen som ska sköta planteringen i fortsättningen. Det finns te x entreprenörer de träffat som aldrig har planterat växter innan. ”Undrar hur många tandläkare som aldrig har borrar”, säger Mona för att illustrera allvaret i det hela. På plats går de igenom hur man planterar – att man måste ta bort nätet runt rotklumpen på träd och buskar, att träd och buskar har en fram och en baksida och att de ska planteras i rätt nivå. Ulf och Mona brukar även säga att man gärna kan plantera perennerna en centimeter ner (med vissa undantag som t ex en del irisar) och trycka till ordentligt runtom så att plantorna inte fryser upp under vintern. Mona tipsar också om att man kan kratta till jorden runt plantan med handen så att ytan håller sig jämn och fin under hela planteringsarbetet. När de är ute och jobbar på det här viset märker de att förvaltarna inte är särskilt vana vid att göra fint, utan mer att det ska gå fort.

När det gäller planteringstid tycker Ulf och Mona att det går bra att plantera såväl vår som höst. Fördelen med vårplantering är dock att rabatten sluter sig snabbare och blir en tydligare barriär vintertid. Höstplanteringar har en benägenhet att bli mer utsatta för trampsador.

Skötsel och kommunikation

Mona och Ulf tycker det är viktigt att följa upp sina planteringar och ser det som en chans att lära sig något nytt om hur ett växtval eller en gestaltningsidé fungerar. I början var Ulf och Mona väldigt måna om att följa upp utvecklingen i de planteringar som de har ritat, men idag har det blivit så många att de inte har möjlighet att göra det i samma utsträckning.

Mona och Ulf har, som sagt, gjort många uppdrag för bostadsföretaget Poseidon i Göteborg. Där har de i ett avtal gjort upp att Ulf och Mona kommer och kontrollerar planteringarna minst en gång per säsong och rapporterar om någonting behöver åtgärdas. De finns också till hands om förvaltaren behöver extra rådgivning. För att underlätta arbetet har de tagit fram ett enkelt rapportsystem och en informationspärm som ges till förvaltaren. Rapportsystemet utvecklades i samband med att den digitala bildtekniken kom och det blev möjligt att skicka bilder på planteringarna med e-post. Pärmerna innehåller också information och vägledning om hur planteringarna bör skötas när det gäller ogrärensning, gödsling och nedklippning (se bild 7.16, 7.17 och 7.18).

Bild 7.16

Distrikt: Hisingen

LATHUND

Adress: Backa Bobutik

Information

Typ av rabatt: **Perennrabatt**

Gestaltad av: **Holmberg & Strindberg**

Beskrivning: **Lågre solälskande perenner i ytterkant, (40 kvm) kraftfulla perenner med prydnadsgräs i mitten (20 kvm)**

Bevattning: **Waterboys droppslang**

Anlagd: **hösten 2002**

Storlek: **60 kvm**

Belysning: **Nej**

Skötselinstruktioner

Nedklippning:
Senast slutet av april
Se vidare flik 3

Ogrärensning:
Noggrant hela våren tills perennerna täcker jorden. Därefter vid behov.
Se vidare flik 4

Mulchning/Dressning:
Lägga ogräsfri, mullrik jord på ytan, 2-5 cm
Utförs efter nedklippningen, senast slutet april
1/2 säck Hasselfors R-dress per kvm = 2,5 cm
Se vidare flik 5

Mängd till denna rabatt:
30 st. 50-literssäckar Hasselfors R-dress

Gödsling: Behövs inte om du mulchar med R-dress!
Annars 1 gång på våren, 15 mars-15 maj
Använd höns gödsel
25 liter/100 kvm = 5 nävar/kvm
Se vidare flik 6

Mängd till denna rabatt:
15 liter höns gödsel

År	Kryssa om du mulchat
2005	
2006	
2007	
2008	
2009	

År	Kryssa om du gödslat
2005	
2006	
2007	
2008	
2009	

Bild 7.17

Ogrärensning i perennrabatten

Man skiljer mellan fröogräs och rotogräs:

- Fröogräset måste rensas bort innan det släpper sina frön. En enda planta kan ge upphov till tusen nya plantor!
- Rotogräset måste grävas upp med rötterna.

Skapa rutiner – hellre en kort insats ofta – det ger dig kontroll över läget.

April-maj

Det är viktigt att du rensar grundligt på våren. Det är under den tiden, innan perennerna täcker jorden, som det är lätt att upptäcka ogräsen. Särvar du med vårensningen är risken stor att du ständigt ligger efter med ogräset. Och blir irriterad över merarbetet.

Sommar och höst

Under resten av året måste du skaffa dig rutiner och regelbundet avsätta tid för varje rabatt. Se 14-minutersmetoden. Tänk på att många ogräs växer förvånansvärt bra långt in på hösten. Rensning under lugnare oktober-november, ger dig en bra start inför kommande hektiska vår.

14-minuters-metoden

Sätt av 14 minuter per rabatt varje vecka!
Bestäm ett klockslag och en veckodag som passar just dig.

Exempel: Varje onsdag kl 9.30 tar du din runda till samtliga rabatter. Koncentrera dig i första hand på att rensa bort ogräs som skall till att fröa och ogräs som förfular rabatten.

Med 14-minutersmetoden får du en bra överblick över rabattens skick. Då upptäcker du tidigt när en grundligare punktinsats behövs.

Punktinsats

Här gäller det att avsätta lite längre tid. Hur lång tid beror på rabattens storlek, typen av ogräs och mängden ogräs. Oftast rör det sig om gamla synder, dina eller någon annans.

När du är nöjd med din punktinsats återgår du till 14-minutersmetoden.

April-maj

Det är viktigt att du rensar grundligt på våren. Det är under den tiden, innan perennerna täcker jorden, som det är lätt att upptäcka ogräsen. Särvar du med vårensningen är risken stor att du ständigt ligger efter med ogräset. Och blir irriterad över merarbetet.

Sommar och höst

Under resten av året måste du skaffa dig rutiner och regelbundet avsätta tid för varje rabatt. Se 14-minutersmetoden. Tänk på att många ogräs växer förvånansvärt bra långt in på hösten. Rensning under lugnare oktober-november, ger dig en bra start inför kommande hektiska vår.

14-minuters-metoden

Sätt av 14 minuter per rabatt varje vecka!
Bestäm ett klockslag och en veckodag som passar just dig.

Exempel: Varje onsdag kl 9.30 tar du din runda till samtliga rabatter. Koncentrera dig i första hand på att rensa bort ogräs som skall till att fröa och ogräs som förfular rabatten.

Med 14-minutersmetoden får du en bra överblick över rabattens skick. Då upptäcker du tidigt när en grundligare punktinsats behövs.

Punktinsats

Här gäller det att avsätta lite längre tid. Hur lång tid beror på rabattens storlek, typen av ogräs och mängden ogräs. Oftast rör det sig om gamla synder, dina eller någon annans.

När du är nöjd med din punktinsats återgår du till 14-minutersmetoden.

Bild 7.18

Nedklippning av perenner

Perenner mår bäst av att klippas ner på våren. De gamla stjälkarna och bladen skyddar växten under vintern. Vissa marktäckare t.ex. flocknäva behöver inte klippas ner.

När?

15 mars – slutet april

Hur?

Det finns olika metoder.

Traditionella gamla metoden
Ryck eller klipp bort för hand.
Använd manuell häcksax och sekator.
Räfsa ihop och ta bort växtdelarna.

Traditionella nya metoden
Klipp ner med grästrimmer/motorlie eller motordriven häcksax.
Räfsa ihop och ta bort växtdelarna.

Fördelar med de Traditionella metoderna:

- Lätt att se ogräsen mellan växterna när inga växtdelar täcker jorden.
- Ger ett städlat intryck som uppskattas av många.
- De tidigaste lökväxterna döljs inte av nedklippta växtdelar.

Enköpingsmetoden
Nedklippning med grästrimmer/motorlie.
Växterna slås ned i flera olika nivåer.
De finhackade växtdelarna får ligga kvar i rabatten
Används främst i större rabatter, som ligger lite avskids.

Fördelar med Enköpingsmetoden:

- Ett naturligt biologiskt förlopp. På sikt bildar växtdelarna ny mull.
- Tidsvinst. Du behöver inte köra bort växtdelarna.

När?

15 mars – slutet april

Hur?

Det finns olika metoder.

Traditionella gamla metoden
Ryck eller klipp bort för hand.
Använd manuell häcksax och sekator.
Räfsa ihop och ta bort växtdelarna.

Traditionella nya metoden
Klipp ner med grästrimmer/motorlie eller motordriven häcksax.
Räfsa ihop och ta bort växtdelarna.

Fördelar med de Traditionella metoderna:

- Lätt att se ogräsen mellan växterna när inga växtdelar täcker jorden.
- Ger ett städlat intryck som uppskattas av många.
- De tidigaste lökväxterna döljs inte av nedklippta växtdelar.

Enköpingsmetoden
Nedklippning med grästrimmer/motorlie.
Växterna slås ned i flera olika nivåer.
De finhackade växtdelarna får ligga kvar i rabatten
Används främst i större rabatter, som ligger lite avskids.

Fördelar med Enköpingsmetoden:

- Ett naturligt biologiskt förlopp. På sikt bildar växtdelarna ny mull.
- Tidsvinst. Du behöver inte köra bort växtdelarna.

Obs!
Var försiktig när du använder grästrimmer så att du inte klipper ner bambu, fjärilsbuskar och andra buskar av bara farten.

Bildtext till bild 7.16, 7.17 och 7.18: Några utdrag ur Ulfs och Monas informationspärm. (Texten får ej kopieras utan Ulfs och Monas tillstånd.)

Sammanfattning av föreläsning 2007-11-06 (Alnarp) och intervju 2007-11-28 (Alnarp)

Bakgrund

Peter Gaunitz kommer från en väldigt naturintresserad familj där båda föräldrarna arbetade som lärare. Sin pappa beskriver han som en mycket fascinerande och dynamisk person som, under de många utflykterna i skog och mark, lärde honom biologins grunder och naturens sammanhang. På det viset fick Peter helt automatiskt kunskap om växter, djur och naturtyper. En kunskap som andra kanske får lov att kämpa för i flera år. Utöver den faktiska kunskapen om naturen beskriver han också en känsla av andlighet som han fått tack vare detta, vilket han värderar minst lika högt. Han menar också att det är den känslan som driver honom än idag.

Med detta i bagaget utbildade sig Peter till biolog och trädgårdstekniker. Eftersom han alltid varit extra intresserad av perenner tänkte han att om han någon gång skulle starta egen verksamhet så skulle det handla om just perenner. Och så blev det. 1991 började han driva en egen plantskola, men kände efter några år att han behövde andra utmaningar. 1997 togs hans kundregister istället över av hans samarbetspartner Wändels Trädgård.

Idag jobbar Peter med att skapa perennplanteringar och arrangera utbildningar för anställda inom den gröna sektorn. Deltagarna kommer främst från kommuner och parkförvaltningar som vill jobba mer med perenner. Under dessa tredagarsutbildningar tar han upp grunderna inom ekologi och ståndortsförhållanden och har därtill en genomgång av kompositionsprinciper med form- och färglära. För att visa på ytterligare exempel från verkligheten bjuder han också in gästföreläsare som Mona Holmberg, Stefan Lagerqvist och Mona Wembling. Peter undervisar även studenterna på SLU och driver sedan något år tillbaka en bokhandel i Alnarp.

När det gäller perennplanteringar jobbar Peter företrädesvis i mer eller mindre offentliga miljöer, och tackar av princip nej till eventuella privata uppdrag. Han har jobbat mycket tillsammans med Stefan Lagerqvist och har hjälpt till att skapa många av de planteringar som finns i Sävsjö. Utöver det har Peter gestaltat och anlagt planteringar på olika håll i landet – bl a i Åmål, Göteborg, Haninge och Alnarp. Det som nu står på tur är en woodlandplantering i Laholm och en rondell i Fosie i Malmö.

Varför perenner

Det största motivet till att använda perenner i offentliga sammanhang är att det ger en möjlighet till att skapa en spännande och vacker miljö, säger Peter. En miljö som förändras med årstidernas växlingar, och ger olika upplevelser med färger, dofter, fjärilar och andra insekter.

En annan viktig aspekt är kostnaden och Peter säger att *"En rätt anlagd perennplantering kan vara en ytterst billig yta att sköta"*. Kostnaderna för en perennplantering brukar ligga på 150 – 300 kr per kvadratmeter och år. Han tillägger att det kan jämföras med en sommarblomsplantering som, inräknat både material och skötsel, vanligtvis kostar runt 1000 kr per kvadratmeter och år.

På frågan om varför perenner har blivit så populärt svarar Peter att han tror att fenomenen i Enköping och Sävsjö har betytt väldigt mycket med tanke på vilken uppmärksamhet de har fått både i Sverige och i Europa. Enköping har sen i sin tur inspirerat andra, däribland bostadsföretag som Poseidon i Göteborg. Han menar också att människorna bakom har spelat en stor roll för framgången, och ser Rune Bengtsson, Stefan Mattson, Piet Oudolf och Stefan Lagerqvist som några av nyckelpersonerna. Allmänhetens intresse har också haft stor betydelse, tror Peter, och säger att utnämmandet av "Årets perenn" säkerligen har bidragit en hel del.

Planteringar anpassade till skötselnivå och ståndort

När det blir så populärt med perenner som det har blivit nu finns också en risk att man "förbyggar sig" utan att ha med förståelsen för skötseln, säger Peter. Det kan man se hos några av bostadsbolagen i Göteborg, tillägger han. Det Peter vill med sina kurser är därför att få deltagarna att ställa sig frågan: *"Hur kan man anpassa en perennplantering för att det ska bli en skötselkostnad och en skötseladministration som är möjlig?"* Förutom det att det ska vara ekonomiskt försvarbart tycker Peter att man ska kunna ställa som krav att en offentlig perennplantering ska vara lättskött och attraktiv under en lång tid, och dessutom kunna fungera i sitt sammanhang så att den känns rätt på platsen.

Av den anledningen tycker han att man bör eftersträva att de växter man väljer är helt anpassade till den miljö det gäller, så att det blir så underhållsfritt som möjligt. Och då bör man tänka på att antingen jobba med stressfaktorer eller konkurrensfaktorer. *"Lär dig av naturen"*, säger Peter som gärna hämtar inspiration från naturens extrema miljöer – t ex extremt torrt och magert, extremt fuktigt eller extremt skuggigt. I dessa ståndorter är stressfaktorn den dominerande och ogräset, som oftast föredrar gynnsammare lägen, får därför sällan en chans att överleva. Peter tar upp Kopparslagaregatan i Sävsjö som exempel (*bild 8.1*). Dessa planteringar gjorde Peter och Stefan Lagerqvist för elva år sedan, och håller sig fina än idag. Där gjordes ståndorten ännu torrare och magrare än den var innan och växter valdes med hänsyn till detta.

Peter tar upp Mona Holmbergs och Ulf Strindbergs planteringar som exempel på hur det kan se ut när det istället är konkurrensfaktorn som dominerar. Den näringsrika och mullhaltiga jorden ger mycket frodiga planteringar där växterna får möjlighet att breda ut sig. I gengäld kräver det lite mer skötsel i form av ogräsrensning, gödsling och vattning.

Inspirationskällor och förebilder

Många av Peters förebilder kommer från Tyskland. Bl a Karl Foerstes arbeten och böcker har inspirerat honom mycket. Av de moderna personligheterna nämner han särskilt Hans Simon som jobbar med prärieliknande anläggningar, och Heiner Luz – landskapsarkitekt från München – som jobbar med ett fåtal arter i stora planteringar. Peter har också inspirerats mycket av Noel Kingsbury's bilder



Bild 8.1. En av torrplanteringen längs Kopparslagaregatan i Sävsjö. Planteringen består bl a av kransveronika, *Veronicastrum virginicum* 'Album', vitmalört, *Artemisia ludoviciana* 'Silver Queen', och kärleksört, *Sedum* 'Matrona'.

och hans välskrivna böcker, och nämner *The new perennial garden* som exempel. Christoffer Lloyds bok *Meadows* kan han också varmt rekommendera, precis som Rick Darke's bok, *The American Woodland Garden*, som inspirerat Peter i arbetet med woodlandplanteringen i Laholm.

Förutom dessa storheter känner han sig minst lika inspirerad av utbytet med andra människor i branschen – t ex Mona Holmberg, Stefan Lagerqvist och Piet Oudolf.

Planering, gestaltning och växtval

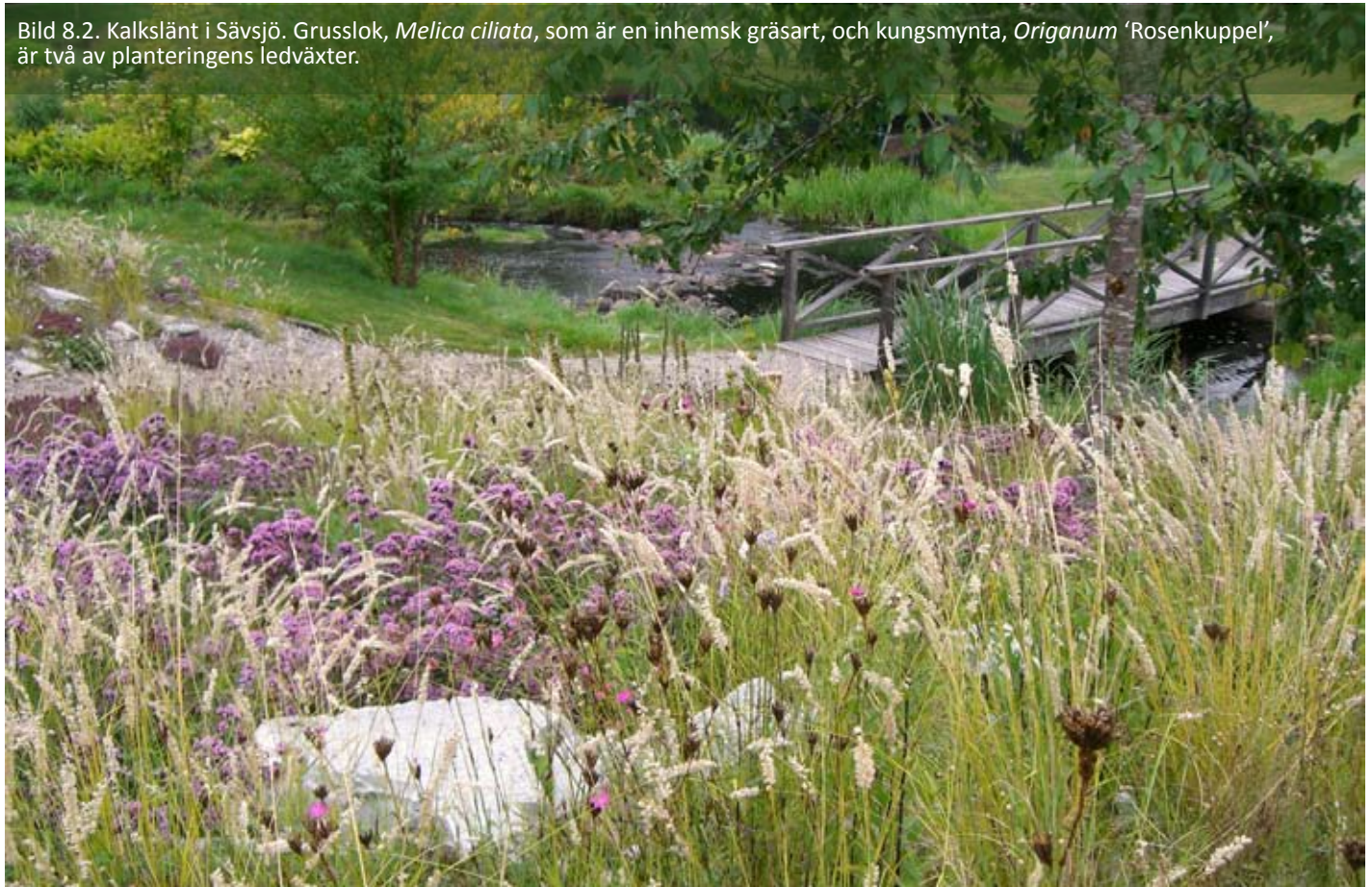
"Om man väljer väldigt strikt ståndortsanpassade växter, så faller ofta designen på plats av sig självt".

Detta är ett citat som Peter tog till sig när han senast var på kurs i Tyskland. Han tyckte det var bra sagt och kände att det gick i linje med hans egna tankegångar. Trots detta ideologiska förhållningssätt finns ändå ett par kompositionsprinciper som Peter använder sig av och som han brukar lära ut till sina elever och kursdeltagare.

3-växtersprincipen

En plantering kan delvis byggas upp med hjälp av den så kallade 3-växtersprincipen, säger Peter. Det är en princip som utgår från växternas formuttryck och kan vara till hjälp när man vill skapa kompositioner med både kontrast och harmoni. 3-växtersprincipen innebär att en växt ska ha ett rundat uttryck, en annan ett spretigt och luftigt uttryck, medan en tredje växt ska ha ett mer strikt, upprätt växtsätt. Denna kombination av former kan sedan upprepas oregelbundet i olika stora grupper för att skapa liv och rytm i planteringen.

Bild 8.2. Kalkslänt i Sävsjö. Grusslok, *Melica ciliata*, som är en inhemsk gräsart, och kungsmynta, *Origanum 'Rosenkuppel'*, är två av planteringsens ledväxter.



Ledväxter, supplementväxter och ströväxter

Peter säger att man också kan använda sig av en princip som Heiner Luz utvecklat. Där delas växterna i en komposition in i följande tre huvudgrupper:

- *Ledväxter*
- *Supplementväxter*
- *Ströväxter*

Där *ledväxterna* är de arter som dominerar planteringen. Ju större planteringen är desto viktigare roll spelar denna grupp för att få en behaglig balans, menar Peter. Han anser också att resultatet blir bäst när det bara är ett fåtal arter som får agera ledväxter (bild 8.2). *Supplementväxterna* fungerar som ett komplement till ledväxterna i fråga om färg och form, och brukar bara utgöra ca 5 till 10 procent av planteringsens totala växtantal. *Ströväxterna* är ännu färre till antalet och ”strös” över ytan för att öka detaljeringsgraden. Eftersom ströväxterna inte är en ingrediens som planteringen står och faller med, kan man här passa på att experimentera med nya växter som man inte har så stor erfarenhet av.

Planering

De ovannämnda principerna har Peter i bakhuvudet när han ska gestalta, men han följer dem sällan helt strikt, eftersom han vill få in en ytterligare dimension i sina planteringar. Och det är här naturen och den biologiska mångfalden kommer in. Peter menar på att den biologiska mångfalden ger planteringen dess själ och antyder att anläggningen inte bara är till för den mänskliga upplevelsen, utan ska även vara till nytta för de djur som finns inom räckhåll. ”Om det bara är konstnärligt så gillar inte jag det så mycket, utan det ska vara en slags dynamik. Jag känner att växterna också ska vara anpassade så att de kan samspela med naturen i övrigt – insekter och annat...” En del av skönheten ligger i den interaktionen mellan djuren och växterna, tycker jag - den dynamiken.”, säger Peter.

Peter försöker också skapa planteringar som inbjuder till någon slags aktivitet hos betraktaren så att de inte blir som smycken som bara är till för att tittas på. Han tycker att upplevelsen blir så mycket mer om besökaren får möjlighet att vara i och interagera med planteringen.

När Peter är färdig med analysen av en plats med dess omgivning och specifika egenskaper gör han en lista på alla de växter som kan tänkas passa in på ståndorten. Utifrån denna lista görs sedan ett urval med hänsyn till färg, form, blomningstid, ledväxter och eventuella testväxter. Han blandar gärna in ett- och tvååriga växter för att öka dynamiken. Tanken är också, som sagt, att planteringen inte ska domineras av för många *olika* arter. När han tänkt ut kompositionen bestämmer han den procentuella fördelningen mellan arterna för att sedan kunna räkna ut det antal växter som behövs. (Se växtlistan för Alnarps prärieplantering som exempel – *bilaga 3* längst bak i uppsatsen).

Peter gör sällan några detaljerade planteringsritningar. En förutsättning för att det då ska fungera rent praktiskt är att han alltid är närvarande vid planteringstillfället. Peter säger att för honom känns det som en omväg att göra en ritning och att detta bara är nödvändigt om det är någon annan som ska utföra jobbet. En ritning måste dessutom alltid tolkas av personen som läser den, och då blir inte resultatet som det var tänkt från början. Peter menar därför att det måste vara bättre att den som har tänkt också är med på plats. När man är med under planteringsarbetet upplever man också rummet på ett annat sätt än om man bara är där på besök, säger Peter och menar på att detta ofta leder till att han gör justeringar i den ursprungliga planen. Förbättringar som inte hade blivit gjorda om det varit någon annan som utfört arbetet efter en ritning.

Växter

På nästa sida följer en lista på perenner och gräs som Peter kan rekommendera. Några av växterna skulle man kunna kalla ”säkra kort”. Andra är ganska nya och oprövade, men har ändå en god potential att platsa i de offentliga sammanhangen. Han tycker att många av de växter som ryms inom präriekonceptet förtjänar mer uppmärksamhet.

Vetenskapligt namn	Sort	Svenskt namn	Peters kommentar
<i>Acnatherum calamagrostis</i>		silvergräs	Väldigt fint gräs som passar bra i torrmarksplanteringar. (Bild 8.7)
<i>Agastache</i>	'Blue Fortune'	anisisop	Bra och förhållandevis långlivad sort som inte frösår sig.
<i>Alchemilla mollis</i>		jättedaggekåpa	Växt med många värden som passar mkt bra i offentlig miljö. Bra kantväxt mot gräsmatta, men frösår sig lätt i plattfogar.
<i>Anaphalis triplinervis</i>		ulleternell	Blommar länge och är mycket bra i alla avseenden. Fungerar bra som kant och kan passa som ledväxt i mindre planteringar. (Bild 8.4)
<i>Andropogon gerardii</i>		big bluestem (eng.)	Ett lovande, men relativt oprövat präriegräs med stjälkar som skiftar i rött och blått.
<i>Aster divaricatus</i>		vit skogsaster	Underbar senblommande skuggväxt.
<i>Aster novae-angliae</i>		luktastrer	Passar bra i de lite fuktigare miljöerna.
<i>Aster ptarmicoides</i>		stiff white aster (eng.)	Prärieväxt med lång blomningstid och kompakt sammanhållet växtsätt. Fina fröställningar och höstfärger.
<i>Calamagrostis acutiflora</i>	'Karl Foerster'	tuvrör	Användbart i hela landet. Ger höjd och vertikal struktur.

<i>Calamagrostis brachytricha</i>		diamantgräs	
<i>Echinacea</i>		solhatt	<i>E. purpurea</i> är inte så långlivad, men fin (Bild 8.3). <i>E. pallida</i> lever mycket längre.
<i>Epimedium</i>		sockblomma	En av de absolut bästa växterna för halvskuggigt till skuggigt läge. Passar bra som undervegetation till buskar och träd. Kan gärna klippas ner helt under tidig vår.
<i>Euphorbia corollata</i>			En spännande prärieväxt som blommar länge och får vackra höstfärger.
<i>Galium verum</i>		gulmåra	
<i>Geranium × cantabrigense</i>	'Berggarten'	liten flocknäva	Denna sort är den bästa. Den är sund och frisk och får en fin höstfärg. Sorten 'Biokovo' är inte alls lika bra.
<i>Geranium macrorrhizum</i>		flocknäva	Mycket snabbväxande och relativt torktålig. Passar bra under buskar och träd.
<i>Geranium sanguineum</i>	'Elsbeth' och 'Album' t ex	blodnäva	Bra på torra, magra och kalkrika ståndorter. Får ofta fina röda höstfärger.
<i>Gillenia trifoliata</i>		trebladsspira	Fin, men tar lite tid på sig.
<i>Miscanthus sinensis</i>	'Kleine Fontäne' t ex	miskantus	(Bild 8.8)
<i>Molinia</i>		blåtåtel, jättetåtel	Ett av de viktigaste gräsen. Särskilt de högre sorterna är fina.

<i>Schizachyrium scoparium</i>		little bluestem (eng.)	Fint präriegräs med höstfärger hela vintern.
<i>Sedum</i>	'Matrona'	kärleksört	Viktig strukturväxt. (Bild 8.6)
<i>Sesleria heuffleriana</i>		vårälväxing	Bra som marktäckare och blommar tidigt på våren. (Bild 8.5)
<i>Sporobolus heterolepis</i>		prairie dropseed (eng.)	Ett gräs som bildar mycket täta tuvor och skulle på sikt kunna hålla undan ogräset. Kan fungera som marktäckare om plantorna planteras tätt.



Bild 8.3. *Echinacea purpurea* 'Magnus'



Bild 8.4. *Anaphalis triplinervis*



Bild 8.5. *Sesleria heuffleriana*



Bild 8.6. *Sedum* 'Matrona'



Bild 8.7. *Achnatherum calamagrostis*



Bild 8.8. *Miscanthus sinensis*

Anläggning och skötsel

När Peter ser tillbaka på de planteringar som han hittills har gjort så tycker han att det är de torra och magra ståndortsplanteringarna som har fungerat bäst. Han tar upp planteringarna i Sävsjö som några goda exempel, och tycker även att prärieplanteringen i Haninge har blivit lyckad.

Eftersom Peters planteringar trots allt skiljer sig ganska mycket från varandra beroende på plats och ståndort så kan han inte säga något generellt om hur han förbereder planteringsytan. Men vilken sorts plantering det än gäller så är det viktigt att jorden är ogräsfri från början, menar Peter. Ibland använder han sig av Hasselfors E-jord just på grund av detta.

Om det gäller woodlandplantering används mer torvhaltiga jordar av typen rododendronjord. Men när planteringar ska göras torrare och magrare, så måste den befintliga jorden oftast ersättas med ett annat mer dränerande substrat. Som exempel tar Peter upp en plantering som ska anläggas i en talldunge i ett bostadsområde i Göteborg. Växterna, bland annat vit blodnäva, kommer att planteras i anslutning till befintliga berghällar. För att det ska fungera måste 10 cm av det översta jordlagret tas bort och sedan ersättas med ett 15 till 20 cm tjockt lager med ungefär lika delar sand och jord. Allra överst läggs ett lager grus.

Bild 8.9



Bild 8.10



Bild 8.11

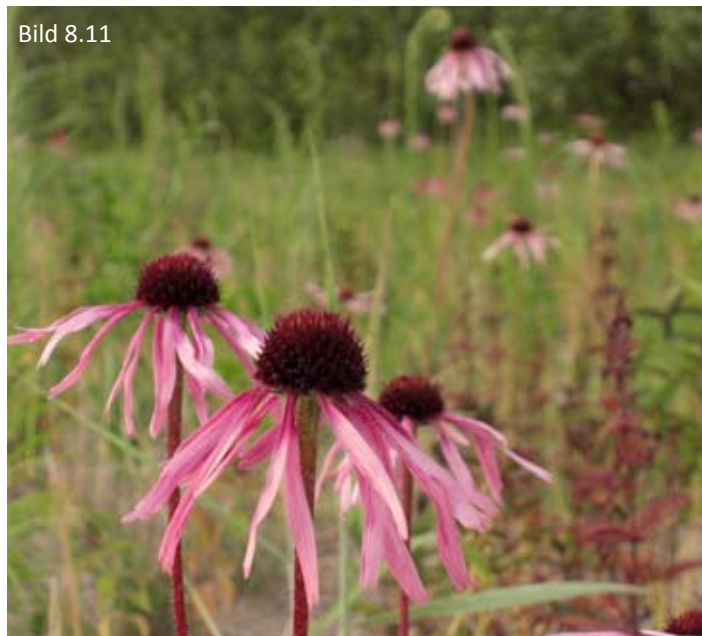


Bild 8.12





Bild 8.13. Foto som visar hur den runda torrmarksplanteringen i Sävsjö ser ut idag – här brun fingerborgsblomma, *Digitalis ferruginea* 'Gigantea', med praktröllika, *Achillea filipendulina* 'Parker', och gullris, *Solidago* 'Goldwedel', i bakgrunden.

När en prärieplantering ska anläggas planteras växterna i ett 10 till 20 cm tjockt lager med sand. Sanden ökar dräneringen och gör det svårt för ogräset att etablera sig. (Se utvecklingen av Alnarps prärieplantering - bild 8.9 - 8.12.)

Peter tar också upp ett annat exempel från Sävsjö där de på Stefans initiativ provade att anlägga en torrmarksplantering direkt på en gräsmatta. Grässvålen togs bara bort en meter ut mot kanten. Sedan lades det på ett ca 20 cm tjockt lager av en blandning av makadam, stenkross och vanlig jord. Experimentet visade sig fungera bra då ingenting av det underliggande gräset tog sig igenom. Planteringen etableringsbevattnades endast under det första året och de bestämde att de växter som inte överlevde skulle inte heller återplanteras. Planteringen har alltså fått utvecklas fritt, med undantag för att överskottet av fröplantor rensas bort så att vissa arter inte tar över helt. (Se bild 8.13)

Det är viktigt att känna igen både önskade och oönskade växter på ett tidigt stadium, menar Peter. Detta kräver förstås en stor kunskap, säger han, och tar i samband med detta upp Sävsjö som ett gott exempel på hur förutsättningarna för att lyckas med perenner ökar då det finns ett genuint engagemang och intresse hos både personalen och deras arbetsledare.

Alnarps prärieplantering - utvecklingen under ett år (bildtexter till föregående sida)

Bild 8.9. Peter Gaunitz vid anläggandet av planteringen hösten 2007. Bild 8.10. Våren 2008 blommar stjärnhyacinterna, *Camassia quamash*, och de övriga plantorna tycks också ha överlevt vintern. Bild 8.11. I början av juli 2008 blommar läkerudbeckian, *Echinacea pallida*, för fullt. Bild 8.12. Sen höst 2008 - växterna har vissnat, men den kanadensiska vildrågen, *Elymus canadensis*, står fortfarande upprätt.

Peter skriver för det mesta någon form av skötselanvisning som beskriver hur och när planteringen behöver vattnas, gödslas, rensas och klippas ner (se skötselbeskrivningen för Alnarps prärieplantering som exempel – *bilaga 4* i slutet av denna uppsats). Oftast är inte skötselinsatserna så omfattande eftersom växterna i regel är så väl anpassade till den miljö de ska växa i. Han funderar ändå på att följa Ulf Strindbergs och Mona Holmbergs exempel och inkludera ett kontrollbesök i offerten för att kunna ge mer specifika skötselråd. Eftersom Peters objekt ligger så utspritt i landet kan det dock bli lite mer komplicerat.

Andra tips som Peter har när det gäller anläggning och skötsel är att t ex tänka på snötrycket om man planerar en plantering nära vägar som plogas. Och ett enkelt sätt att förhindra stamskador, orsakade av t ex gräsklippare, är att plantera perenner runt träden. Viktigt är också att lära sig känna igen de vanligaste ogräsen – helst redan som fröplantor. (Se exempel i listan nedan).

Kirskål - *Aegopodium podagraria*

Gräbo - *Artemisia vulgaris*

Åkervinda - *Convolvulus arvensis*

Parksallat - *Cicerbita macrophylla*

Åkertistel - *Cirsium arvense*

Kvickrot - *Elytrigia repens*

Mjölkört/Dunört - *Epilobium sp.*

Åkermolke - *Sonchus arvensis*

Hästhov - *Tussilago farfara*

Brännässla - *Urtica dioica*

Framtiden

Peter ser ljust på framtiden och tycker sig se en ökad efterfrågan i sin verksamhet. Han tror att fler kommuner och bostadsbolag kommer att satsa på fler och större perennplanteringar, och att det fortfarande kommer att finnas både prunkande planteringar med mycket blommor och mer ståndortsanpassade anläggningar. Dessa två typer – det blommiga och lite insmickrande och det billiga och enkla – kommer alltid att finnas eftersom de i sitt uttryck tilltalar olika människor, säger Peter. Han tror inte att det kommer att hända så mycket nytt rent gestaltningsmässigt när det gäller perenner, men han tror däremot att synen på växternas betydelse i den offentliga miljön kommer att förändras, och säger:

"Jag tror att när företag inser hur mycket närmiljön betyder för den psykiska hälsan hos sin personal, då kommer det att se annorlunda ut runt industrierna. Då kommer man satsa på grön miljö där också." ... "Där är vi inte ännu, men det tror jag kommer."

Peter tror också att vi kommer att få se mer eller mindre gestaltade perennplanteringar som ersättning för andra typer av markvegetation. Han kan tänka sig ängs- eller prärieliknande planteringar som ersättning för extensivt skötta gräsmattor. Det är ytor som kommunerna ofta får in klagomål på, säger Peter. Han tror att om en sådan yta ställs om kommer den att accepteras på ett helt annat sätt, samtidigt som kommunen får mer tid till att klippa de gräsytor som ska vara klippta.

Peter ser fram emot projektet i Laholm, där man eventuellt ska direktså perenner. Det blir i så fall första gången det görs i så stor skala här i Sverige. Om det går bra kan det bli ett nytt och billigare sätt att anlägga prärier och andra ängsliknande ytor. Fröblandningar av perenner skulle, precis som man gör med gräsfrö, också kunna sprutsås på slänter i tätortsnära vägmiljöer, säger Peter, och hänvisar till ett projekt som är på gång inne i Helsingborg.

Några internationella referensmodeller

- tillämpade på intervjumaterialet

Inledning

Kan man definiera olika förhållningssätt till perennanvändning i offentlig miljö?

För att söka svar på frågan som ställdes redan i uppsatsens inledning följer här ett resonemang där intervjumaterialet sätts in i ett större och mer teoretiskt sammanhang. Detta görs genom att jämföra den muntliga informationen med några modeller som presenteras i den internationella facklitteraturen. Ur det perspektivet skulle följaktligen varje intervju kunna ses som ett av många möjliga nedslag i den nutida perennanvändningen.

I en tid då miljötänkande, rationaliseringar och besparingar är av stort intresse är det också relevant att ställa sig frågan:

Hur skapar man en ekonomiskt och ekologiskt hållbar plantering?

Längre fram i detta avsnitt dras frågan till sin spets genom att se på den offentliga perennplanteringen ur ett mer ekologiskt perspektiv. Detta kopplas sedan till olika planteringskrav på skötsel.

Synen på mångfald, ståndortsanpassning och succession

När det gäller sättet att förhålla sig till en planterings mångfald, ståndortsanpassning och succession (utveckling över tiden) skiljer det sig relativt mycket mellan de olika intervjupersonerna. Av de fyra exemplen att döma är det inom detta område som synen på en offentlig plantering varierar mest. Därför kan det vara intressant att fördjupa sig lite extra kring denna omständighet. Det här avsnittet sammanfattar hur de olika personerna ser på mångfald, ståndortsanpassning och succession, och resonerar kring vad det kan ge för konsekvenser i den fortsatta skötseln.

I Peters planteringar är successionen och dynamiken inplanerad redan från början. Peter menar att förändringen och interaktionen mellan växterna och deras omgivning till och med är en del av planterings själ och skönhet. För att öka dynamiken använder han sig av ganska många olika arter och kompletterar dessutom ofta den perenna stommen med ett- och tvååriga växter som tillåts ”vandra runt” och sprida sig. Beroende på vilka objekt han jobbar med så händer det att han även blandar in vilda arter från den inhemska floran.

Peter arbetar också mycket medvetet med växter som är anpassade till den aktuella ståndorten. En ståndort som ofta görs torrare och magrare än vad den redan är. Fördelen med det är att bristen på vatten och näring blir en stressfaktor som hindrar ogräs och andra näringsgynnade arter från att ta över.

Peters ståndortsanpassade anläggningar i Sävsjö har visat sig vara mer långlivade än traditionella planteringar. Stefan Lagerqvist säger att han räknar med att förnya torrplanteringarna ungefär vart femtonde år, vilket kan jämföras med en konventionell plantering som behöver göras om efter bara sju eller åtta år.

Stefans arbete med perennplanteringarna i Sävsjö följer i stora drag Peter Gaunitz's filosofi om att de ståndortsanpassade planteringarna är de mest hållbara och ekonomiskt lönsamma. Stefans egna planteringar är däremot enklare i sin struktur och innehåller färre arter som planteras i lite större enheter. Han använder inte heller inhemska arter i samma utsträckning som Peter. Stefan tillåter en ganska fri utveckling, men begränsar vissa arters spridning i de fall då han anser det vara nödvändigt.

Ulf och Mona är precis som Stefan och Peter ganska liberala i sin syn på en planterings utveckling över tiden. Skillnaden är att Ulfs och Monas gestaltning och växtval inte är lika ståndortsanpassat. För att gå tillbaka till det Peter Gaunitz sa angående Mona och Ulfs planteringar så arbetar de med planteringar där växterna tillåts konkurrera mycket med varandra. Denna konkurrenssituation uppstår då det finns god tillgång på allt som växterna behöver för att bli välväxta och frodiga – dvs ljus, vatten och näring. I Ulfs och Monas fall är det just det frodiga och exotiska som eftersträvas. Nackdelen är att även ogräset gynnas av dessa förhållanden.

När man, som Mona och Ulf, blandar arter med olika konkurrensförmåga och skiljda ståndortskrav, blir det med tiden så att vissa arter breder ut sig på bekostnad av andra. De svagare arterna skuggas ut eller försvinner på grund av brist på utrymme (*Dunnett, 2004, s. 102*). Detta är Ulf och Mona mycket medvetna om och räknar med en viss succession, men om planteringarna utvecklas i ”fel” riktning är de beredda att vidta åtgärder. Det kan innebära att frösådda plantor av spridningsbenägna arter rensas bort. Och som Ulf påpekade kan det också innebära att planteringar, som på grund av detta mist lite av sin skönhet, måste kompletteras efter en tid för att kompensera för de arter som konkurrerats ut. (Läs mer om växters överlevnadsstrategier på sid. 71.) Denna typ av planteringar kräver därmed en ganska stor skötselinsats i form av gödsling, ogrärensning och kontinuerlig tillsyn.

Johns syn på utveckling och succession i en plantering är ganska konventionell. En viss succession tillåts, men John har en bestämd uppfattning om att en plantering i grunden ska se ut som det är tänkt enligt planen och poängterar att det är traditionella "mixed herbaceous borders" som de arbetar med i Malmö. Växtvalet är delvis anpassat efter ståndort.

Av intervjun att döma är skötselinsatsen för Malmös perennplanteringar relativt stor och det sker även konstbevattning. Skötselkostnaden är dock fortfarande långt ifrån kostnaden för skötseln av t ex en sommarblomsplantering.

Hur intervjupersonernas ståndpunkter och arbetssätt förhåller sig till varandra med avseende på mångfald, ståndortsanpassning, utveckling och skötsel sammanfattas i bild 9.1.

Få arter i större grupper	John Stefan	Ulf & Mona Peter	Mångfald och variation
Ej ståndortsanpassat	Ulf & Mona John	Stefan Peter	Ståndortsanpassat
Statiskt	John	Stefan Ulf & Mona Peter	Fri utveckling
Intensiv skötsel	John Ulf & Mona	Stefan Peter	Extensiv skötsel

Bild 9.1. Översikt som på ett ungefär visar hur intervjupersonernas ståndpunkter och arbetssätt förhåller sig till varandra med avseende på en perennplanterings mångfald, ståndortsanpassning, utveckling och skötsel.

Kategorisering enligt Noel Kingsbury's modell

I artikeln "*Contemporary overview of naturalistic planting design*" i boken "*The Dynamic Landscape*" (Dunnett, 2004, s. 58-62) beskriver Noel Kingsbury en modell för hur offentliga planteringar kan delas in i olika kategorier med utgångspunkt från det rådande förhållandet mellan de gestaltningsmässiga och de naturalistiska ambitionerna i en anläggning. I vilken kategori en anläggning hamnar beror, enligt Noel Kingsbury, på följande faktorer:

- graden av mångfald (jämför ensartade planteringar, s k monokulturer, och planteringar med många arter t ex)
- graden av tillåten dynamik över tid och rum, dvs hur fritt arter får sprida sig och förflytta sig
- repetitionen av arter över ytan
- hur mycket arterna blandas med varandra (jämför t ex en ängsliknande yta med en plantering uppbyggd av större ensartade enheter)

Bildexempel på några kategorier ur Noel Kingsbury's modell (Bildtexter till motstående sida). *Bild 9.3.* Många av planteringarna i John Taylors Malmö, bl a den som Camilla Anderson gestaltat för Magistratsparken, exemplifierar något mitt emellan *massplantering* och *konventionell informell plantering*. *Bild 9.4.* Mona Holmberg och Ulf Strindberg skapar något som skulle kunna kallas för *informella planteringar*. *Bild 9.5.* Stefan Lagerqvist och hans blågula plantering i Lagunen får här representera kategorin *stiliserad natur*. *Bild 9.6.* Peter Gaunitz med sina dynamiska och ståndortsanpassade planteringar, här kalkslänten i Sävsjö, får stå som exempel för kategorin *biotopplantering*.

Utifrån dessa kriterier kan, enligt Noel Kingsbury (2004), följande kategorier definieras:

Formella planteringar – Planteringar med arkitektonisk och geometrisk kontroll där formklipping och exakta placeringar är vanligt förekommande.

Massplanteringar – Planteringar som består av ett begränsat antal arter där varje art planteras i större enheter. Dessa planteringar karaktäriseras ofta av att arterna också härstammar från vitt skilda ekologiska förhållanden.

Konventionella informella planteringar - Planteringar som inte har för avsikt att efterlikna ett naturligt växtsamhälle. Växterna förväntas oftast att hålla sig kvar på sina ursprungliga platser.

Stiliserad natur – Planteringar som (visuellt sett) är tydligt inspirerade av de vilda växtsamhällena som finns i naturen. Planteringen är dock medvetet gestaltad för den visuella effektens skull. En hög grad av dynamik, som t ex självsådd, tillåts. Relativt intensiv skötsel erfordras.

Biotopplanteringar – Ett växtsamhälle som har en dynamik och struktur som påminner om ett vilt habitat (naturtyp), men där växterna kan vara hämtade från olika delar av världen. Blandningen av arter har valts både med hänsyn till de estetiska egenskaperna och den ekologiska lämpligheten för de rådande förhållandena på platsen. Skötseln är vanligen extensiv.

Habitatrestaurering – Målet med dessa planteringar är att skapa en anläggning som i så stor utsträckning som möjligt liknar ett habitat som teoretiskt sett skulle kunna finnas på den aktuella platsen. Ett relativt stabilt successionsstadium eftersträvas, vilket gör att skötseln blir extensiv. (Läs mer om succession på *sid. 70*)

Dessa planteringskaraktärer har Noel Kingsbury sedan placerat in i en tvådimensionell gradient. Gradientens ena axel sträcker sig från statiska planteringar till olika grader av dynamiska planteringar. Den statiska delen av axeln representerar anläggningar med starkt hortikulturellt inflytande, medan den dynamiska ytterligheten representerar ett starkt inflytande av platsens ekologiska förhållanden. Den andra axeln visar andelen inhemska respektive hortikulturella arter som förekommer i den aktuella planteringen.

För att koppla Noel Kingsbury's modell till resonemanget kring intervjupersonernas förhållningssätt till sina anläggningar följer här ett försök till kategorisering av de olika planteringskaraktärerna. För att illustrera detta har Peter, Stefan, Mona, Ulf och John placerats in på sina respektive platser i diagrammet (*bild 9.2*).

Enligt Noel Kingsbury's modell kan man alltså definiera olika förhållningssätt till perennanvändning i offentlig miljö. De intervjuade personerna representerar fyra olika exempel på detta. (*Se bild 9.3 - 9.6.*)



	Statiskt ----->		Dynamiskt ----->			
	Dominans av hortikulturellt inflytande	Stort hortikulturellt inflytande	Både hortikulturellt och ekologiskt inflytande	Stort ekologiskt inflytande	Dominans av ekologiskt inflytande	
Andel inhemska arter						
Endast vilda inhemska arter						
Vilda inhemska arter med inblandning av mer exotiska arter						
Arter med naturlig prägel, men ingen betoning på inhemska arter. Inga varigerade sorter el. dubbla blommor.						
Hortikulturellt präglade arter inkl. varigerade sorter och dubbla blommor.						
Planteringskategori:	Formell plantering	Mass-plantering	Informell plantering	Stiliserad natur	Biotop plantering	Habitat-restaurering

Bild 9.2. Diagrammet visar ett försök att kategorisera de fyra intervjuexemplen enligt Noel Kingbury's modell.

Långsiktigt hållbara planteringar

Med dagens krympande resurser och krav på ökad rationalisering är det önskvärt att anlägga så hållbara planteringar som möjligt – både ur ett ekologiskt och ekonomiskt perspektiv. I takt med att de offentliga perennplanteringarna ökar till antalet är det också troligt att kraven på hållbarhet skärps. Och detta ska förstås helst göras utan att de estetiska värdena går förlorade. Men frågan är då: Vad är egentligen en hållbar plantering?

En hållbar plantering skulle i offentliga sammanhang kunna definieras som en gestaltad yta som under lång tid bibehåller sin integritet och sitt estetiska värde utan att för den skull kräva alltför kostsamma skötselinsatser (*Dunnett, 2004, s. 99, fritt översatt*). Enligt Dunnett och Hitchmough (2004, s. 16) är det den selektiva skötseln, t ex ogrärensning för hand, som är mest kostsam, medan enkla skötselinsatser som gäller rakt över för hela ytan är de mest rationella. Peter Gaunitz hävdar att de mest resurssnåla planteringarna erhålls då man jobbar med ekologiska stressfaktorer och ståndortsanpassade växter.

Under föregående rubrik kan man ana ett samband mellan graden av tillåten succession och dynamik och en planterings skötselkrav, men för att bättre förstå hur detta kan hänga ihop krävs en översiktlig genomgång av vilka ekologiska faktorer som styr ett växtsamhälles utveckling och som därmed påverkar en planterings hållbarhet.

Succession

Succession kan beskrivas som en förändring eller en kraft som verkar över tiden och driver ett växtsamhälle mot ett mer moget stadium där vegetationen till slut når en slags jämvikt med sin omgivning. Det mogna stadiet motsvaras i de allra flesta fall av skog. Jämvikten innebär dock inte att växtsamhället blir mindre dynamiskt, men ju längre ett växtsamhälle är från sin jämvikt desto större energi, i form av t ex skötsel, krävs för att det aktuella stadiet ska bibehållas (*Dunnett & Hitchmough, 2004, s. 112*). I förlängningen innebär detta att för att kunna behålla ett statiskt stadium på en öppen yta, som t ex en klippt gräsmatta, krävs en mycket större arbetsinsats än för att bibehålla ett mer skogligt stadium. Denna teori medför därmed att om man arbetar i linje med själva successionen så kan vegetationen styras mot ett mer och mer hållbart stadium som kräver minimal skötsel.

Mångfald och variation

Nedan följer några punkter som beskriver hur en planterings hållbarhet påverkas av antalet arter (*Dunnett, 2004 s. 101-102*):

- En mångfald av arter är en försäkring som minskar planterings sårbarhet ifall någon art skulle försvinna på grund av t ex sjukdom eller extremt väder.
- För att gardera sig emot en planterings relativt oförutsägbara utveckling kan det vara en fördel att ha en stor variation av arter. Då ökar chanserna för att planteringen på lång sikt ska bibehålla sitt estetiska värde, oavsett i vilken riktning successionen pekar.
- En stor variation minskar risken för att ogräs ska ockupera öppen jord. Ju fler arter desto större chans är att någon av dem trivs och hittar sin nisch på just den platsen.
- Den biologiska mångfalden förlänger upplevelsevärdet över säsongen eftersom den innebär en större mix av arter som skiljer sig i fråga om växtsätt, uttryck och blomningstid.

Dessa påståenden indikerar alltså att en stor variation och biologisk mångfald ökar förutsättningarna för att en plantering håller sig vacker under en längre tid. Frågan är dock i så fall hur denna variation kan bibehållas. Att initialt planera in ett stort antal arter behöver inte vara någon garanti för att planteringen kommer att ha en mångfald även i framtiden.

Växters överlevnadsstrategier

I många fall är det svårt att förutsäga hur en plantering kommer att utvecklas och fungera, eftersom den gestaltade hortikulturella odlingen ofta skiljer sig från våra naturliga växtsamhällen. Men om man vet hur en växt fungerar i sin ursprungsmiljö har man kommit en bra bit på väg. Genom att välja växter som ursprungligen härstammar från ståndorter som liknar den aktuella platsens betingelser ökar förutsättningarna för att växterna ska trivas.

För att svara på frågan hur mångfalden kan bibehållas är det nödvändigt att få en förståelse för hur växterna i en plantering beter sig och hur de interagerar med varandra. Förutom den enskilda växtens lämplighet har samspelet mellan de valda växterna en avgörande betydelse. Ur ett ekologiskt perspektiv kan en plantering ses som ett ekosystem där arterna både samspelar och konkurrerar med varandra om de resurser som finns att tillgå – ljus, vatten och näring.

Alla växter har olika strategier för att överleva. Dessa strategier har växterna utvecklat under evolutionens gång för att kunna klara av en konkurrenssituation, en yttre störning eller olika typer av stressade situationer. En störning definieras som något som skadar växten rent fysiskt som bete, tramp eller mekanisk bearbetning, medan en stress utgörs av faktorer som begränsar en växts produktion av biomassa – t ex extrema temperaturer, djup skugga, torka och dålig tillgång på näring. Figuren nedan (bild 9.7) illustrerar Grime's Plant Strategy Theory (CSR-teorin) och visar de tre olika strategierna som växterna kan ha beroende på vilken typ av miljö de är anpassade för. (Dunnett, 2004, s. 102-103).

		grad av stress	
		låg	hög
grad av störning	låg	<i>Konkurrenståliga arter (C-strategier)</i>	<i>Stresståliga arter (S-strategier)</i>
	hög	<i>Störningståliga arter (R-strategier)</i>	<i>(ej möjlig)</i>

Bild 9.7. Diagram som illustrerar Grime's Plant Strategy Theory (CSR-teorin). Teorin beskriver växters anpassning till olika grader av stress och störning i deras livsmiljö.

Även om många växter har en kombination av de olika strategierna kan de ändå i ett specifikt sammanhang ofta hänföras till någon av huvudgrupperna. I miljöer med en låg grad av både stress och störning har de *konkurrenståliga arterna*, *C-strategerna*, mest att vinna. I denna miljö finns det tillgång till i princip obegränsade resurser av ljus, vatten och näring. De konkurrenskraftiga arternas strategi är att lägga beslag på en så stor del som möjligt av dessa resurser. De sprider sig företrädesvis med hjälp av vegetativ kloning och kan vara mycket aggressiva i sin framfart. Kännetecknande för arter med dessa egenskaper är också att de ofta har en stor bladmassa. Många ogräs som t ex brännässla och kirskaål



Bild 9.8. Vitlysning, *Lysimachia clethroides* - en konkurrenskraftig art, en sk C-strateg.



Bild 9.9. Myrrentörel, *Euphorbia myrsinites* - en stresstålig art, en sk S-strateg.



Bild 9.10. Jättekungsljus, *Verbascum olympicum* - en störningstålig art, en sk R-strateg.

hör till denna grupp. Hit räknas också många av de vanliga ”rabattperennerna”. Några exempel är höstanemon, *Anemone tomentosa*, ormröt, *Bistorta officinalis*, och vitlysning, *Lysimachia clethroides* (bild 9.8). I en miljö rik på resurser leder dessa C-strategers konkurrenskraft till en utarmning av antalet arter (Dunnett & Hitchmough, 2004, s. 103).

Om ett växtsamhälle däremot utsätts för en stress eller störning visar det sig att de konkurrenskraftiga arterna är relativt sårbara och får svårt att dominera i samma utsträckning. Stress som t ex utgörs av dålig tillgång på näring, hämmar den konkurrensanpassade artens snabba tillväxt. I detta läge är det istället de stresståliga arterna som bäst överlever. De stresståliga arternas strategi är att hushålla så mycket som möjligt med de resurser som finns att tillgå. Av den anledningen växer dessa så kallade S-strateger relativt långsamt, och har dessutom ofta utvecklat egenskaper som minskar risken för uttorkning – t ex kompakt växtsätt, små blad och behåring. (Dunnett, 2004, s. 104). Exempel på stresståliga hortikulturella arter är myrrentörel, *Euphorbia myrsinites* (bild. 9.9), trädgårdsiris, *Iris germanica*-hybrider, *Sedum*-arter och många geofyter (lökväxter som *Tulipa* och *Allium* m fl).

De störningståliga arterna har utvecklat en strategi som ökar chanserna för att överleva i föränderliga miljöer med återkommande störningar. Exempel på sådana miljöer är sanddynor, slåtterängar och betesmarker. Arter som växer på dessa platser har ofta en begränsad tid på sig för etablering, tillväxt och förökning. Av den anledningen har de arterna utvecklat strategier som antingen gör att de kan undvika störningen eller snabbt återhämta sig ifrån den. De störningsanpassade arterna, R-strategerna, har därför ofta en snabb tillväxt och reproducerar sig både med hjälp av frön och vegetativ kloning. Ettåriga växter hör ofta till denna grupp eftersom de med hjälp av sina frön snabbt kan utnyttja en fri jordyta som orsakats av fysisk störning (Dunnett, 2004, s. 104). Exempel på störningståliga hortikulturella arter är ekorrkorn, *Hordeum jubatum*, jättekungsljus, *Verbascum olympicum* (bild 9.10), och jät-teverbena, *Verbena bonariensis*.

Slutsats

För att gå tillbaka till frågan hur man kan planera för att bibehålla artrikedomen i en plantering så kan ovanstående redogörelse för växters olika överlevnadsstrategier visa vägen. Det är redan nu tydligt att de resursrika miljöerna som är fria från stress och störning gynnar de arter som har en stor konkurrensförmåga. I en sådan situation, där de starkaste arterna breder ut sig på bekostnad av andra,

sker med tiden en utarmning av den biologiska mångfalden. Därför är dessa förhållanden inte att rekommendera om man vill skapa en långsiktigt hållbar plantering som är tänkt att skötas mer extensivt. Om man däremot är beredd att satsa mer resurser på vattning, gödsling, ogrärensning och annan skötsel, kan en plantering med konkurrenskraftiga arter fungera mycket bra. Detta gäller t ex för de planteringar som Mona Holmberg, Ulf Strindberg och John Taylor är med och skapar.

En plantering med någon typ av tillväxtbegränsande faktor, en stress och/eller störning, har större chans att bibehålla sin komplexa karaktär och sitt estetiska värde utan några stora resurskrävande arbetsinsatser. Om stressen och störningen är väldigt stor blir dock livsbetingelserna för svåra för de flesta växter (*Dunnett, 2004, s. 104*). Enligt denna teori ger alltså en lagom stor stress eller störning de största möjligheterna för att ett stort antal arter ska kunna samsas på samma yta.

Utifrån de genomgångna teorierna är det ekonomiskt försvarbart att skapa planteringar där växternas tillväxt begränsas måttligt av en stress eller störning och att välja växter som är anpassade till den aktuella miljön. Denna slutsats styrker Peter Gaunitz påstående om att de ståndortsanpassade planteringarna är de mest resursbesparande.

Traditionellt sett har en konventionell perennplantering ofta betraktats som ett statiskt konstverk där varje växt har sin bestämda plats som valts enbart med hänsyn till växtens visuella samverkan med det omgivande växtmaterialet. Enligt Nigel Dunnett skulle anläggandet av en långsiktigt hållbar plantering istället kunna ses som starten på en successionsprocess där dynamiken och det ekologiska interagerandet mellan arter är minst lika central som det estetiska värdet. (*Dunnett, 2004, s. 99-100*).

Sammanfattning & Diskussion

Inledning

I denna avslutande diskussion kommer de fyra intervjuerna att sammanfattas och jämföras med varandra. För att göra sammanställningen mer överskådlig har personernas åsikter och tillvägagångssätt - angående motiv, organisation, gestaltning, anläggning och skötsel - samlats under respektive rubrik. Diskussionen kring intervjumaterialet syftar därmed till att ta reda på några möjliga svar på de två återstående delfrågorna:

Hur kan man motivera en ökad användning av perenner i det offentliga rummet?

Vad bör man tänka på när man planerar en offentlig perennplantering?

Motiv till ökad användning av perenner

Den kanske mest intressanta frågan är nog varför det ska finnas perenner i det offentliga rummet över huvud taget. Många tycker kanske att det här med perenner verkar komplicerat och tidskrävande. Det kan det också bli om man inte tänker sig för från början och bara gör halvhjärtade satsningar där man kanske slarvar med jord, växtmaterial och skötsel. Samtliga av de fyra intervjuerna visar att det krävs en medveten satsning om man ska lyckas, vilket i sin tur kräver kunskap.



Bild 10.1. Blomstrande planteringar i det offentliga rummet uppskattas inte bara av människor - de lockar också till sig fjärilar och andra insekter. Peter Gaunitz tycker att samspelet mellan växterna och djuren är en viktig del av upplevelsevärde. Här en amiralfjäril och en nässeljäril i ett hav av lavendel, *Lavandula angustifolia*.

Om man bestämmer sig för att satsa på perenner så verkar det viktigaste vara att viljan finns där – vilja och engagemang. Detta engagemang måste förstås grunda sig i en övertygelse om att en sådan typ av satsning på längre sikt kommer att leda till något gott.

Följande motiveringar till en ökad användning av perenner är hämtade från intervjumaterialet:

- *Då människor över hela staden betalar skatt ska också människor över hela staden ha tillgång till samma blomsterprakt. Det är en demokratisk fråga som kräver både politiska och filosofiska beslut. (John)*
- *Det behövs fler växter i bostadsområdena. Det är orättvist att de som bor i flerbostadshus måste samsas på långt färre arter än vad som finns i en normal villaträdgård. (Ulf och Mona)*
- *Perenner och andra växter förskönar och skapar "hemkänsla" i en bostadsmiljö. (Mona)*
- *Det gröna i vår närmiljö har en stor inverkan på människors psykiska hälsa. (Peter)*
- *Varje år kommer en halv miljon besökare till Göteborgs Botaniska Trädgård. Och när så många kommer måste det vara ett tecken på att det behövs för människan. (Ulf)*
- *Det största motivet till att använda perenner i offentliga sammanhang är att det ger en möjlighet till att skapa en spännande och vacker miljö. En miljö som förändras med årstidernas växlingar, och ger olika upplevelser med färger, dofter, fjärilar och andra insekter. (Peter) (bild 10.1)*
- *En perennplantering behöver inte bara vara till för den mänskliga upplevelsen. En del av skönheten ligger också i interaktionen med djuren och den omgivande miljön. (Peter)*
- *Genom att använda perenner kan man kombinera både färg och funktion. Det behövs inte alltid anläggas nytt - med perenner kan man både förgylla och underlätta skötseln i redan befintliga rabatter. (Ulf)*
- *Har man tillgång till tio bra marktäckare så kan man som förvaltare göra mycket själv för att göra sitt område mer lättskött. (Mona)*

- En rätt anlagd perennplantering kan vara en ytterst billig yta att sköta. En perennplantering kostar ca 150-300 kr per kvadratmeter och år, medan t ex en sommarblomsplantering kostar runt 1000 kr inkl. material. (Peter)

- Perenner är ett bra alternativ till små gräsplättar i t ex en vägrefug. Skötselkostnaden minskar betydligt eftersom man kan dra ner på transporter av både personal och maskiner. (Stefan)

- I branta och svåråtkomliga slänter är det mer praktiskt att anlägga en perennyta än en gräsmatta. (Stefan)

- Ängs- eller prärieliknande planteringar kan bli ett alternativ till extensivt skötta gräsmattor. (Peter)

Oavsett hur bra motiveringarna är krävs, som sagt, ett genuint engagemang hos de som vill medverka. Engagemanget väcks ofta då kunskap kombineras med inspiration som bland annat kan hämtas från andra lyckade projekt. Enköpings framgång som ”Parkernas Stad” har haft en stor del i det ökande intresset för perenner, menar Peter. Han vill också lyfta fram det växande intresset för trädgård och den ökande medvetenheten om det grönas betydelse för hälsan som andra bidragande faktorer. När städer som Enköping och Sävsjö till och med profilerar sig med hjälp av perenner och andra växter öppnar det också ögonen på politiker och anställda i andra kommuner. Anledningen till att Malmö Stad startade sin perenngrupp för några år sedan, var just för att de kände att det som de hade att komma med då inte var tillräckligt bra, enligt John. Nu har Malmö börjat satsa stort på perenner och John säger till och med att de har ambitionen att bli bäst i Sverige på det området.

John Taylor menar också att vi nu allmänt har nått en punkt, en ”critical mass”, då det finns tillräckligt många kunniga människor för att mobilisera och genomföra de förändringar som en perennsatsning kräver. Malmö har därför slopat det slentrianmässiga användandet av skyffeljärn i perennrabatten och satsar istället på välutbildad personal även på skötselsidan. Utbildning är ett ledord i alla genomförda intervjuer. Särskilt för Mona Holmberg och Peter Gaunitz som jobbar med att utbilda parkarbetare och annan skötselpersonal runt om i landet. De understryker vikten av att lära känna det material man jobbar med – att växtkunskapen tillsammans med förvaltningens organisation är a och o.

Organisationens betydelse

John Taylor och Stefan Lagerqvist är överens om att en platt organisation med få mellanhänder och utan onödig hierarki är en fördel när man jobbar med perenner. Denna typ av arbetssätt kan alltså tillämpas både i en stor och i en liten kommun. Skillnaden är att Malmö har lagt ut sin skötsel på entreprenad. När man gör så menar John att en funktionsstyrd entreprenad är det enda alternativet. Perennplanteringar behöver en kontinuerlig tillsyn där timingen är viktigare än antalet arbetstimmar.

Både John och Stefan menar också att förtroendet och kommunikationen mellan arbetsprocessens alla parter är central. Stefan säger att det är dömt att misslyckas om man inte har med sig både politiker, allmänhet och personal. Med hjälp av information och marknadsföring har han fått sävsjöborna att känna sig delaktiga i projektet. Eftersom Stefan var ganska tidigt ute med sina idéer var en del lite skeptiska i början. Han fick gå varligt fram för att vänja alla vid det nya sättet att jobba. Idag, när resultatet står klart, är det ingen som ifrågasätter hans metoder. Sävsjös invånare är tvärtom väldigt stolta över sin stad och Stefan har börjat utföra uppdrag åt andra kommuner.

I Malmö var situationen annorlunda och John säger att det inte var svårt att få med sig politikerna. Det tog däremot lite tid att få igång den fysiska processen och hitta personal som var lämplig för det nya

sättet att arbeta. I Malmö försöker man skapa en spetskunskap genom att anställa fler och fler med en högre trädgårdsutbildning. Fördelen är att alla pratar samma språk när det gäller vetenskapliga namn och hortikulturella begrepp, säger John. En hög kompetens ute i fält kan också följas av ett större ansvar. När problem uppstår kan därför de flesta beslut fattas direkt på plats och många mellanhänder kan rationaliseras bort.

Och visst är det så att arbetet med perenner kräver kunskap. Kunskap kräver utbildning och med krav på en ökad kompetens kan man kanske anta att både lönenivån och statusen kommer att höjas för personalen på parksidan.

Planering och gestaltning

Innan en perennplantering planeras och anläggs är det bra att vara klar över vilka krav och syften som den ska leva upp till – vilken funktion planteringen ska ha. Ska det vara en pampig paradplantering, en extensivt skött plantering, en plantering som fördröjer dagvattnet eller en ren utfyllnadsplantering? Oavsett vilken typ som avses finns enligt intervjumaterialet några grundkrav som en perennplantering bör uppfylla.

1. Den ska vara anpassad till och fungera på den aktuella *platsen*.
2. Den ska ha ett *upplevelsevärde* under större delen av säsongen.
3. Den ska vara *lättskött* (mer om detta under rubriken "Skötseln" på *sid. 81*)

För att uppfylla ovanstående krav krävs en noggrann planering och en medveten gestaltning. I intervjumaterialet finns många tips och idéer om hur man rent konkret kan gå till väga för att lyckas åstadkomma detta.

Platsen

Till att börja med tycks alla vara överens om att en perennplantering bör vara anpassad till och fungera på den plats där den ska anläggas. Detta kan innebära att ta hänsyn till både platsens kulturhistoria, platsens nutida funktion och platsens ekologiska förutsättningar. Man bör alltså fundera över hur planteringen ska betraktas och hur den kan passas in i ett större sammanhang. Platser med ett stort socialt slitage, för att använda Johns uttryck, är kanske inte de mest lämpade för en perennplantering. Det kan vara intill en lekplats eller en korvkiosk som besöks flitigt varje fredagskväll. Ulf och Mona säger att de ibland får lov att föreslå en annan plats än den tänkta just på grund av någon av dessa faktorer.

Peter betonar också vikten av att placera in planteringen i ett ekologiskt sammanhang – att låta planteringen samspela med den omgivande miljön och på så vis bli en del i en större helhet. Han anser att interaktionen mellan planteringen och naturen och växterna och djuren helt enkelt är en del av skönheten.

En viktig aspekt som man kanske inte alltid tänker på är också i vilken hastighet planteringen ska upplevas. Om det t ex gäller en entréplantering vid infarten till ett bostadsområde, säger Ulf att en finstämd gestaltning med en blå-grå färgskala genast kan uteslutas. I detta fall är det bättre att arbeta mer med färgstarka och robusta perenner som syns, menar han. Denna aspekt blir kanske ännu tydligare då det gäller planteringar längs större bilvägar. John menar på att det inte är någon ide att göra för mycket "trädgård" av en vägfug – det är ändå inget man hinner uppfatta. Det viktiga är att det är grönt och funktionellt och att det fördröjer dagvattnet, säger han.

Upplevelsevärde

När det gäller gestaltning och utformning av en offentlig perennplantering är det övergripande målet att planteringen ska vara attraktiv under en så stor del av säsongen som möjligt. För att åstadkomma det krävs t ex kunskap om växters olika livslängd och hur en växt ser ut och betar sig både före och efter blomning. I en del fall är det kanske inte ens blomningen som är det väsentliga utan mer bladverket och strukturen. Denna växtkunskap kan sedan tillämpas och kombineras med de gestaltungsprinciper som man vill använda sig av. Det finns, kanske lyckligtvis, ingen standardmall för hur man skapar en väl fungerande perennplantering, men nedan följer några goda råd som hämtats från intervjumaterialet.

Både John Taylor och Ulf och Mona framhåller att kanten är något av det allra viktigaste man bör tänka på när man vill skapa hållbara planteringar. Den fungerar inte bara som en fysisk barriär eller markering som skyddar mot tramp, utan även som ett sammanfogande element som ger balans och stöd för den övriga gestaltningen. Johns recept på en lyckad kantvegetation är tidiga perenner i samplantering med en mix av lökar som blommar från tidig vår till försommar. Mona och Ulf tycker att man kan se en bra kantväxt som en levande kantsten, och menar på att det är viktigare att en kantväxt är funktionell i sitt sammanhang än att den är ovanlig och spektakulär. Eftersom en bra och livskraftig kantväxt ofta har en förmåga att breda ut sig, gäller det också att man bakom den planterar växter som kan stå emot det trycket. Med detta i bakhuvudet skulle man kunna säga att man måste vara extra noga med att använda säkra växter i planterings yttre delar, medan man kanske kan tillåta sig att experimentera mer i planterings inre delar.

Nedan följer ytterligare några handfasta råd när det gäller planering, gestaltning och växtval:

- *För att få in mångfalden och en blomning som sträcker sig över hela säsongen krävs en yta på minst 25 kvadratmeter, men helst 30 till 40 kvadratmeter. (Ulf och Mona)*
- *En plantering som är fin året runt åstadkommer man genom att kombinera med många blommande buskar och tidiga lökväxter. (John)*
- *Årstiden vid planeringstillfället kan ha större inverkan på resultatet än man tror – för att vara säker på att planteringen är fin under hela säsongen bör man gå igenom hur det kommer att se ut månad för månad. (Mona)*
- *Genom att använda många arter så garderar man sig. Om någon art skulle försvinna så märks inte det. (Ulf)*
- *En fördel med en stor mångfald är att ogräset inte syns så tydligt, utan försvinner i mängden. (Mona).*
- *Börja med att placera ut gräsen och de högväxta perennerna. Runt dessa växter kan man sedan bygga på med de lägre följdväxterna. (Mona)*
- *Plåttra inte för mycket. Använd istället få och enkla växter och upprepa mönstret. Det ger ett renare intryck och det blir enkelt att plantera och sköta. (Stefan)*
- *För att en perenn ska passa i en offentlig miljö bör den uppfylla följande kriterier: 1. Den ska vara billig. 2. Den ska vara fin under en lång period (t ex fint bladverk och fina fröställningar). 3. Den ska vara tillräckligt stor. 4. Den ska vara tålig. (Stefan)*

- För att få en behaglig balans är det viktigt att inte låta för många arter dominera i en och samma plantering. (Peter)
- Om man väljer väldigt strikt ståndortsanpassade växter, så faller ofta designen på plats av sig självt. (Peter)
- En kantsten eller ett lågt staket förhindrar att växter plogas sönder under vintern. (Mona och Ulf)
- I naturen finns ingen öppen jord. Marktäckande perenner försvårar för ogräset att få fäste. (Stefan)
- Planteringar är inte som smycken som bara är till för att tittas på. De ska inbjuda till någon slags aktivitet hos betraktaren. Upplevelsen blir så mycket mer om besökaren får möjlighet till att vara i och interagera med planteringen. (Peter)
- Blanda gärna in ett- och tvååriga växter för att öka dynamiken. (Peter)

Enkelhet kontra mångfald

Påståendena ovan visar trots allt att intervjupersonerna har lite olika uppfattning om vad som är viktigt när det gäller gestaltningen. Stefan satsar på få och säkra växter och ser hellre att en plantering är ekonomisk och praktisk än att den blommar hela säsongen. Ytan på hans planteringar behöver därför nödvändigtvis inte vara så stor. För Mona, Ulf och John är en lång upplevelseperiod desto viktigare. Ulf och Mona anger till och med ganska exakt hur stor ytan bör vara för att täcka in den mångfald som eftersträvas. Peter planerar in en minst lika stor variation som Mona och Ulf, men han är mer noga med att poängtera att mängdförhållandet mellan de olika arterna är viktigt för att få en behaglig balans i planteringen.

I litteraturstudien på *sid. 70* finns en fördjupning i hur intervjupersonernas syn på mångfald, artval och en planterings utveckling kan ha för betydelse på längre sikt.

Anläggningen

På frågan om vilken tidpunkt som är bäst för att anlägga och plantera erhöles några olika svar och motiveringar. Stefan anlägger helst sina planteringar på hösten för då behövs inte så stora skötselinsatser i form av vattning, menar han. John anlägger helst på våren eftersom han tycker att växterna är mest dynamiska och växer snabbare under vår och försommar. Om det är tillräckligt med fukt i marken under sommaren så går det väldigt bra att plantera då också, tillägger han. Ulf och Mona tycker att det går bra att plantera både vår som höst. De menar dock att fördelen med vårplantering är att rabatten sluter sig snabbare och blir en bättre barriär vintertid. De säger att höstplanteringar därmed har en benägenhet att bli mer utsatta för trampsador under vintern. När Ulf och Mona planterar på hösten tycker de att det är extra viktigt att ha en god kvalitet på växtmaterialet och tipsar om att det kan vara värt att välja lite större kvalitet av de perenner som är ”långsamma i starten”.

Både Stefan, Peter, Ulf och Mona berättar hur viktigt det är som gestaltare att vara med vid anläggandet. Mona och Ulf vill ha full kontroll på hur växterna hamnar och placerar helst själva ut alla växter innan den övriga personalen kommer och hjälper till. De ser också anläggandet som ett bra tillfälle att undervisa personalen som ska sköta planteringen framöver. Eftersom Peter tycker att det är en omväg att göra detaljerade planteringsritningar, måste han också vara med vid anläggandet. Det ger honom

dessutom en möjlighet att göra små justeringar, och han menar att planteringen på så vis kan bli ännu mer anpassad till det rumsliga sammanhanget. Stefan jobbar ungefär på samma sätt och gör bara en översiktlig skiss för planteringen. Han är i princip alltid med vid planterandet och betonar vikten av att ha en bra kommunikation med de som är med och utför jobbet.

Ett av Stefans många tips är att anlägga halva planteringen ena säsongen och den andra halvan säsongen därpå. Då kan man dela de plantor som planterades första året och på det viset täcka hela ytan med växter. I övrigt tycker inte Stefan att det är någon mening med att spara på resurserna när det gäller förarbete och växtmaterial, eftersom det är den fortsatta skötseln som bär de stora kostnaderna. Han anser därför att det är mer ekonomiskt att rationalisera bland skötselinsatserna och istället förebygga framtida problem, som t ex ogräs, genom att vara noggrann vid anläggningen.

Alla är eniga om att det är mycket viktigt att jorden är fri från ogräs och då särskilt rotogräs som kvickrot och kirskål. För att vara på den säkra sidan väljer Mona, Ulf och John att alltid använda sig av den prefabricerade E-jorden från Hasselfors. Peter använder den när det passar, men ofta förbereder han ytan med andra substrat. Stefan ser däremot inga fördelar med att använda en prefabricerad jord. Han menar att den innehåller alldeles för mycket torv och att den dessutom är relativt dyr. I och med att den också till viss del är standardiserad tycker Stefan att det strider mot hans filosofi om att utgå från den befintliga jorden och anpassa växtvalet efter den. Stefan har istället möjlighet att tillverka sin egen jord. Den måste dock ligga övertäckt på upplagsplats i två säsonger för att bli fri från ogräs. Olika förutsättningar kräver också olika arbets sätt. I Malmö t ex har jorden naturligt en hög lerhalt medan jorden i Sävsjö består av en väl-dränerad grusig morän.

En god kvalitet på jorden är grunden för en lyckad perennplantering. Det är alla intervjupersonerna överens om. John säger att en bra jord och rätt förutsättningar faktiskt gör hela skillnaden, eftersom det genetiska växtmaterialet i stort sett är det samma. Han poängterar också att det är viktigt att en plantering är väl-dränerad – för mycket fukt under vinterhalvåret kan bli dödsstöten för många perenner.

Skötseln

Som tidigare nämnts är alla intervjupersoner rörande överens om att det viktigaste är att en offentlig perennplantering ska vara lättskött och att en lättskött plantering skapas redan i planerings- och gestaltningsskedet. Men vad är egentligen en lättskött plantering? Frågan har berörts på det mer teoretiska planet under avsnittet "långsiktigt hållbara planteringar", men de praktiska erfarenheterna som framgår i intervjumaterialet ger ytterligare några perspektiv.

John menar att uttrycket "lättskött" har kommit att missbrukas en aning. Istället formulerar han det som att en plantering ska vara lättskött med hänsyn till skötselpersonalens kompetens. Peter är inne på samma linje och säger att det viktigaste som han försöker förmedla på sina utbildningar är att en perennsatsning ska vara anpassad till den skötsel som är möjlig. Med det i bakhuvudet borde det vara en fördel att arbeta i en kommun som Stefan och John, där de känner sin skötselpersonal och vet vad de klarar av. Om de trots det någon gång skulle missbedöma situationen finns det alltid en chans att justera detta genom att undervisa och kommunicera ute i fält.

Som entreprenörer kan Peter, Ulf och Mona omöjligt ha denna typ av kontinuitet på uppföljningen. Mona och Ulf är väl medvetna om skötsel aspekten och ser ett problem i att personalen ibland saknar både kompetens och engagemang. De menar också att den relativt stora omsättningen på personal

inte gör saken lättare. Eftersom Mona och Ulf inte kan vara med ute på plats måste de lösa problemet på annat sätt. Ibland utför de visserligen kontinuerliga kontroller men dessa sker bara en eller ett par gånger per säsong. För att hjälpa de som ska sköta deras planteringar har de istället arbetat fram en pärm med enkla och tydliga skötselanvisningar. Där kan man bl a läsa om en metod som de kallar "14-minutersmetoden". Metoden syftar till att göra ogräsrensningen till en rutin som, lite tillspetsat uttryckt, inte ska kräva mer än 14 minuter per rabatt och vecka. Mona och Ulf menar på att man med denna metod kan förebygga stora och arbetskrävande punktinsatser.

Som komplement till pärmen har Mona och Ulf ofta ett avtal med beställaren om att de kommer och kontrollerar planteringen en gång per säsong. Vid besöket görs en bedömning av vad som behöver göras – gödsling, ogräsrensning, jordförbättring, komplettering av växtmaterial etc. Till beställaren skickas sedan en rapport och foton som förtydligar situationen. Detta rapportssystem ökar kontrollen och det har visat sig fungera ganska bra. En av förutsättningarna för att kunna jobba på det sättet är dock att det inte tar alltför lång tid att transportera sig till de olika områdena.

Peter har också haft funderingar på att ta med en liknande form av kontrollbesök i offerten, men han säger att det kan bli svårt att utföra när planteringen ligger för långt bort. I gengäld kräver inte Peters planteringar samma intensiva skötsel och tillsyn.

Utifrån denna diskussion står det klart att det inte bara är växtvalet som är det väsentliga när det gäller offentliga perennplanteringar, utan även skötseln. Att det är ett måste att ta med skötsel aspekterna redan från början så att planteringen blir anpassad till den skötsel som är möjlig. Slutsatsen är alltså att det är svårt att lyckas med ett perennprojekt om organisationen för skötseln är otydlig.

Etableringstiden

Oavsett vilken typ av plantering det gäller är etableringstiden en kritisk period som kräver extra mycket skötsel. De flesta räknar med en etableringstid på ca två säsonger. Under dessa två säsonger är det alltså extra viktigt att vattna och rensa bort ogräs som riskerar att konkurrera ut de andra växterna. En noggrann skötsel under de första åren gör att planteringen sluter sig snabbt. I och med det blir planteringen framöver mindre skötselkrävande - de resurser som läggs ner i början tjänas in i det långa loppet.

Den fortsatta skötseln

När en plantering väl har etablerat sig varierar den fortsatta skötseln ganska mycket beroende på vilken typ av plantering det gäller. Som tidigare har nämnts är intervjupersonernas olika förhållningssätt till sina planteringar direkt avgörande för hur stora resurser som måste läggas på skötseln. Nedan följer en beskrivning av de arbetsmoment som vanligen behöver göras.

På våren sker en *nedklippning* av fjolårets döda växtmaterial. Detta kan antingen göras för hand eller med trimmer. Klippet lämnas oftast kvar för att hjälpa till att kväva ogräset och för att höja mullhalten i jorden. För att detta inte ska ge ett alltför ostädat intryck, kan kanterna hållas fria från klipp, säger John. Stefan låter oftast också klippet ligga kvar, men när det gäller torrplanteringarna måste allt organiskt material föras bort så att inte ogräset gynnas.

Innan vårlökarna börjar komma säger John att ytan kan *luckras* med grep för att vattnet lättare ska kunna tränga ner i jorden.

I samband med vårens nedklippning är det lämpligt att också *rensa ogräset*. Denna arbetsinsats är kanske den viktigaste på hela säsongen. Om den tidiga rensningen utförs noggrant så sparas mycket tid

under resten av året, menar Peter. Han poängterar vikten av att kunna känna igen både ogräs och önskade växter på ett tidigt stadium. På så vis kan också de mer spridningsbenägna arterna begränsas redan på våren.

Det rekommenderas också att planteringarna *gödslas* och *mulchas* i början på säsongen. I intervjumaterialet förespråkas organiska näringspreparat – t ex hönsgödsel, Algomin eller Byco-Bact. Stefan tycker att konstgödning innehåller för mycket kväve som dessutom läcker ut och försurar miljön. De torra och magra planteringarna i Sävsjö gödslas på sin höjd vart annat år. Av samma anledning som innan påförs heller inte något organiskt material, mulch, i dessa planteringar. Mulchning är annars ett bra sätt att höja jordens näringsinnehåll, och tillförseln av organiskt material förbättrar dessutom jordens struktur. John påpekar dock att en alltför tidig mulchning kan isolera in kylan i marken.

Senare under våren är en bra tid att *delat perenner* och *kompletteringsplantera*, säger John. Under resten av säsongen består den fortlöpande skötseln i stort sett av *vattning* och *ogräsrensning* vid behov. Oftast sker också en nedklippning av tidigblommande perenner för att stimulera en andra blomning senare på säsongen. Detta kan, enligt Stefan, göras med t ex jättedaggkäpa, stäppsalia och kantnepeta.

John säger att man i Malmö oftast låter de vissnade perennerna stå kvar i rabatten under vintern. Det ger frön till fåglarna och bildar dessutom en fysisk barriär som förhindrar tramp i planteringen. John Taylor och många med honom menar också att det är det bästa för växten att få stå orörd över vintern. Enligt Rune Bengtsson, forskare på Centrum för Biologisk Mångfald och en av författarna till Perennboken, behöver det inte alls vara så att växterna skulle ruttna lättare av att klippas innan vintern (2007-04-17, *föreläsning i kursen Växteknik*). Rune trimmar ner sina egna perennrabatter redan på hösten och kör sedan med gräsklippare över ytan för att finfördela växtmaterialet. Ibland kan det vara mer rationellt att göra så, säger han. Detta har fungerat utmärkt på Runes egna perennrabatter, men han vill ändå reservera sig för eventuella geografiska skillnader.

Slutord

Detta arbete har syftat till att lyfta fram fyra goda exempel på hur man kan arbeta med perenner i större skala. Intervjuerna visar att det är möjligt att genomföra och organisera denna typ av projekt med relativt kostnadseffektiva och rationella metoder. Samtalen har dessutom bevisat att det finns många olika sätt att ta sig an denna komplexa uppgift. Jag har därmed i många avseenden fått svar på frågan om man kan definiera olika förhållningssätt till perennanvändningen i offentlig miljö. Med hjälp av litteratur som behandlar ämnet har jag även fått en ökad förståelse för hur dessa olika synsätt kan kategoriseras på en mer teoretisk nivå. Teorierna har dock sina begränsningar, och bör nog mer ses som riktlinjer än som orubbliga sanningar. Att få ta del av dessa fem människors praktiska erfarenheter har för min del varit minst lika värdefullt. De har berättat om deras sätt att - utifrån ambitioner, kunskaper och erfarenheter - göra det bästa av den situation och de förutsättningar som råder.

Det övergripande budskapet har varit att det viktigaste är att det i grunden finns ett genuint engagemang och därtill en tydligt utarbetad organisationsform. Jag har fått lära mig att organisationsformen i förlängningen är avgörande för en planterings hållbarhet. Man skulle kunna säga att en ekonomiskt hållbar plantering är en plantering som är planerad och gestaltad för den skötselnivå som är möjlig i den aktuella organisationen. Men om en perennplantering dessutom ska vara långsiktigt hållbar ur ett ekologiskt perspektiv har det visat sig att man även bör ta hänsyn till andra faktorer. Något av det viktigaste när det gäller ekologiskt hållbara planteringar är då att anpassa växtvalet efter ståndorten. En ståndort där arternas tillväxt gärna får vara måttligt begränsad av någon form av stress eller störning. En stress eller en återkommande störning ökar nämligen förutsättningarna för att många arter ska kunna samsas på samma yta istället för att konkurrera ut varandra. Om man tillgodoser detta kan man därmed minimera skötselinsatserna. Planerandet av en ekologiskt hållbar plantering innefattar också en ganska liberal syn på en planterings utveckling över tiden, och anläggandet skulle kunna ses som starten på ett växtsamhälles successionsprocess.

Jag har också fått svar på hur man på olika sätt kan motivera en ökad användning av perenner i de offentliga miljöerna, och att motiveringarna bör vara anpassade till det aktuella sammanhanget. Malmö och Sävsjö är två exempel på hur en perennsatsning kan utformas inom den kommunala ramen. Engagemanget är stort i båda kommunerna, men syftet och motivet till att använda sig mer av perenner skiljer sig åt. I en liten kommun som Sävsjö är det kanske extra viktigt att kunna motivera större förändringar rent ekonomiskt, även om projektet på längre sikt faktiskt har bidragit till att forma Sävsjös identitet som stad. En välkänd storstad som Malmö måste kanske istället framhålla att samma typ av förändring kommer att förhöja upplevelsen av stadens rum och att det rentav är en rättighet för ”stenstadens” besökare och invånare att ha tillgång till vackra planteringar. Ulf och Mona har kommit att arbeta mycket med storskaliga och ibland ganska anonyma bostadsområden i Göteborg. Det har därför fallit sig ganska naturligt för dem att motivera användningen av perenner och andra växter med att detta faktiskt kommer att förstärka trivselen och hemkänslan för de som bor i området. Peter är inne på ungefär samma linje och menar att det viktigaste motivet till att använda perenner i de offentliga miljöerna är att de ger möjlighet till att skapa spännande och vackra miljöer som följer årstidernas växlingar och ger olika sinnesupplevelser hos betraktaren.

Trenden tyder på att det i framtiden kommer att finnas en ökad efterfrågan på perenner i de offentliga miljöerna. Inte minst på grund av en ökad medvetenhet om det grönas betydelse för hälsan. Det är också troligt att man kommer att få upp ögonen för nya användningsområden. Peter menar att om man t ex skulle lyckas med att så in perenner på större ytor kan det bli ekonomiskt försvarbart att anlägga prärieplanteringar eller ängsvegetation på ytor som redan idag sköts ganska extensivt. Den växande kunskapen om perenner som koncept kommer förhoppningsvis att kunna möta upp denna efterfrågan.

Förutom de lite mer övergripande resonemangen kring motiveringar och förhållningssätt till perennanvändning har intervjuerna gett mig en inblick i hur man rent praktiskt kan gå till väga vid t ex planering, gestaltning, anläggning och skötsel. Intervjupersonernas berättelser har visat att det varken finns några genvägar eller absoluta sanningar när det gäller arbetet med perenner i den offentliga miljön, eftersom det är så många faktorer som spelar in. De som på ett eller annat sätt arbetar med perenner står därför inför en intressant utmaning. En utmaning som dels kommer allmänheten till godo i form av trivsammare offentliga miljöer och dels höjer kraven och kanske därmed statusen för både gestaltare, anläggare och skötselpersonal. Arbetet med den här uppsatsen och mötet med dessa färgstarka och kompetenta människor har varit och kommer nog alltid att vara en ovärderlig inspirationskälla i mitt fortsatta arbete som landskapsarkitekt.

Källförteckning

Skriftliga källor

- Bengtsson, Rune et. al. (1989). *Perennboken*. Movium och LTs förlag
- Dunnett, Nigel and Hitchmough, James (2004). *The Dynamic Landscape*. London: Spon Press
- Ekholm, Mats och Fransson, Anders (1992). *Praktisk intervjuteknik*. Stockholm: Nordstedts Förlag
- Fieldhouse, Ken and Woudstra, Jan (2000). *The Regeneration of Public Parks*. London: E & FN Spon
- Gill, Ywonne (2007). *Berättelsen om X2000 och Sävsjös trädgård*. (Elektronisk)
Tillgänglig: <www.savsjo.se/snabbval/savsjostradgard.4.41b8e1ca112b8595c928000171.html>
- Hansson, Marie och Hansson, Björn (2007). *Perenner – våra trädgårdsväxter*. Stockholm: Prisma
- Häger, Björn (2001). *Intervjuteknik*. Stockholm: Liber
- Mossberg, Bo och Stenberg, Lennart (2003). *Den nya nordiska floran*. Wahlström & Widstrand
- Rudin, Lars (1986). *Perenner i offentlig miljö*. Svenska plantskolornas riksförbund, Alnarp.
- Trost, Jan (1997). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Muntliga källor

- Bengtsson, Rune. Forskare på CBM (Centrum för Biologisk Mångfald), författare och föreläsare.
- Gaunitz, Peter. Biolog, trädgårdstekniker och egenföretagare.
- Holmberg, Mona. Trädgårdstekniker och egenföretagare.
- Lagerqvist, Stefan. Stadsträdgårdsmästare i Sävsjö.
- Strindberg, Ulf. Trädgårdstekniker och egenföretagare.
- Taylor, John. Landskapsingenjör på Malmö Stad.

Bildförteckning

Framsida - *Echinacea purpurea* 'Magnus', Slottsparken i Landskrona 2007-08-07. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 3.1 - Fickparken "Blå rädgård", Enköping 2007-07-14. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 3.2 - Fickparken "Blå rädgård", Enköping 2007-07-14. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 3.3 - Fickparken "Blå rädgård", Enköping 2007-07-14. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 3.4 - Fickparken "Blå rädgård", Enköping 2007-07-14. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.1 - Viadukt i Sävsjö, 2009-06-05. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.2 - Parkområdet "Lagunen", Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.3 - Parkområdet "Lagunen", Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.4 - Parkområdet "Lagunen", Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.5 - Parkområdet "Lagunen", Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.6 - Parkområdet "Lagunen", Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.7 - Parkområdet "Lagunen", Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.8 - Vägplantering i Sävsjö, 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.9 - Parkområdet "Lagunen", Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.10 - Parkområdet "Lagunen", Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.11 - Vägplantering i Sävsjö, 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.12 - *Alchemilla erythropoda*, Sävsjö, 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.13 - *Epimedium* \times *versicolor* 'Sulphureum', Alnarp, 2007-05-02. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.14 - *Molinia caerulea* 'Variegata', Sävsjö, 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.15 - *Hemerocallis* 'Summy Russel', Alnarp, 2007-07-18. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.16 - *Marubium incanum*, Alnarp, 2007-11-12. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.17 - *Aster divaricatus*, Sävsjö, 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.18 - *Geranium endressi*, Alnarp, 2009-09-12. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.19 - *Brunnera macrophylla*, Alnarp, 2007-04-24. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 5.20 - Kopparslagaregatan, Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.1 - Västra hamnen, Malmö 2007-08-22. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.2 - Västra hamnen, Malmö 2007-08-22. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.3 - Kungsgatan, Malmö 2007-09-21. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.4 - Alnarp, 2008-04-24. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.5 - Refugplantering, Lorensborgsgatan, Malmö 2008-03-30. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.6 - *Actea simplex* 'Atropurpurea', Alnarp 2007-09-27. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.7 - *Thalictrum delavayi*, Alnarp 2007-07-18. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.8 - *Hosta crispula*, Alnarp 2007-06-11. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.9 - *Veronicastrum virginicum* 'Pink Glow', Alnarp 2007-07-18. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.10 - *Salvia nemorosa* 'Caradonna', Göteborgs Trädgårdsförening, 2008-08-30. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.11 - *Aquilegia chrysantha* 'Yellow Queen', Alnarp 2007-06-11. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.12 - Magistratsparken, Malmö 2008-04-06. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.13 - Magistratsparken, Malmö 2008-05-03. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.14 - Magistratsparken, Malmö 2007-08-22. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 6.15 - Magistratsparken, Malmö 2008-01-24. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 7.1 - Ulf Strindberg och Mona Holmberg, Olskroken, Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.2 - "Värdens Park", Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.3 - "Värdens Park", Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.4 - "Värdens Park", Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.5 - "Värdens Park", Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.6 - "Värdens Park", Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.7 - Olskroken, Göteborg 2007-09-03. Foto: Kaolina Nyberg.
 Bild 7.8 - Gustav Adolfs plan, Enköping 2007-07-14. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.9 - "Värdens Park", Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.10 - "Värdens Park", Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.11 - *Pulsatilla vulgaris* 'Papageno', Alnarp 2008-04-24. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.12 - *Pulsatilla vulgaris* 'Papageno', Alnarp 2007-05-15. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.13 - *Heliopsis helianthoides*, Malmö 2007-07-04. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.14 - *Paeonia* \times *lactiflora* 'Karl Rosenfield', Alnarp 2007-04-24. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.15 - *Lythrum salicaria*, Göteborgs Trädgårdsförening, 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.16 - Utdrag ur Ulfs och Monas informationspärm, Göteborg, 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.17 - Utdrag ur Ulfs och Monas informationspärm, Göteborg, 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 7.18 - Utdrag ur Ulfs och Monas informationspärm, Göteborg, 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.

Bild 8.1 - Torrplantering på Kopparslagaregatan, Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.2 - Kalkslänt i parkområdet "Lagunen", Sävsjö. 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.3 - *Echinacea purpurea* 'Magnus', Landskrona 2007-08-07. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.4 - *Anaphalis triplinervis*, Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.5 - *Sesleria heuffleriana*, Alnarp 2008-04-24. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.6 - *Sedum* 'Matrona', Alnarp 2007-07-09. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.7 - *Acnatherum calamagrostis*, Drömparken, Enköping 2007-07-14. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.8 - *Miscanthus sinensis*, Alnarp 2007-11-12. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.9 - Prärieplantering, Alnarp 2007-10-03. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.10 - Prärieplantering, Alnarp 2008-05-14. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.11 - Prärieplantering, Alnarp 2008-07-05. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.12 - Prärieplantering, Alnarp 2008-12-11. Foto: Karolina Nyberg.
 Bild 8.13 - Torrmarksplantering, Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

9.1 - Diagram uppställt av författaren.

9.2 - Diagram uppställt enligt Noel Kingsbury's modell i artikeln "Contemporary overview of naturalistic planting design" i boken "The Dynamic Landscape", (Dunnett, 2004).

9.3 - Magistratsparken, Malmö 2007-08-22. Foto: Karolina Nyberg.

9.4 - Vårdens park, Göteborg 2007-09-03. Foto: Karolina Nyberg.

9.5 - Lagunen, Sävsjö. 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

9.6 - Lagunen, Sävsjö. 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

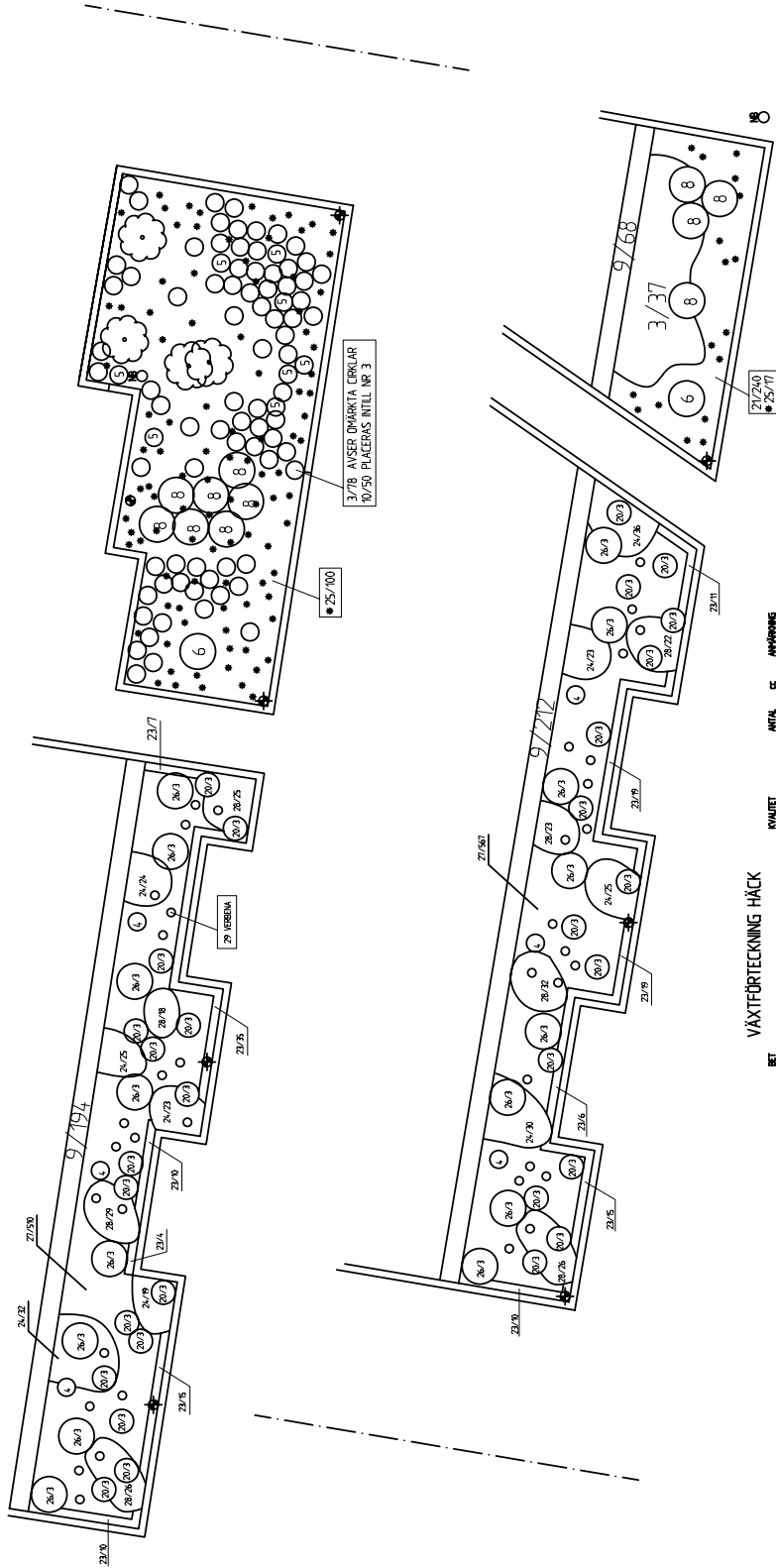
9.7 - Diagram som beskriver Grime's CSR-teori. Hämtat ur boken "The Dynamic Landscape", (Dunnett, 2004, s. 102).

9.8 - *Lysimachia clethroides*, Lagunen i Sävsjö 2007-08-10. Foto: Karolina Nyberg.

9.9 - *Euphorbia myrsinites*, Alnarp 2007-11-12. Foto: Karolina Nyberg.

9.10 - *Verbascum olympicum*, Ystad Plantskola, Ystad 2007-07-22. Foto: Karolina Nyberg.

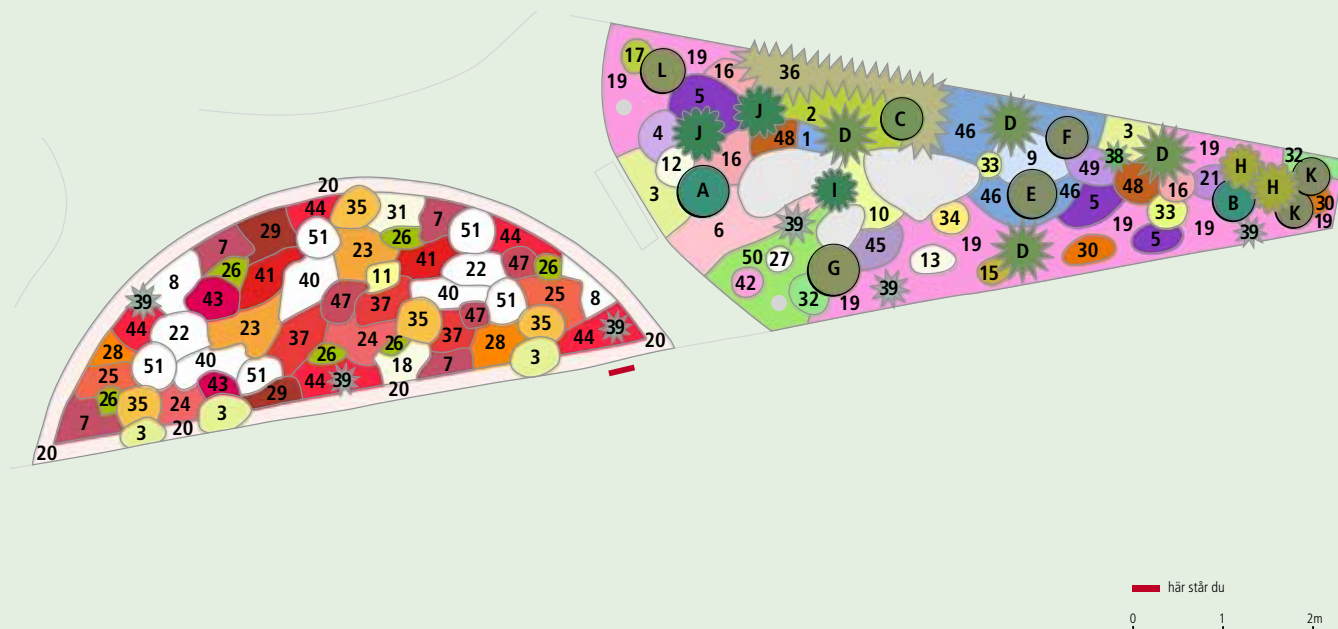
10.1 - Kryddträdgård vid Citadellet i Landskrona, 2007-08-07. Foto: Karolina Nyberg.





OLSKROKSGATAN 14

MINIPARK



Perenner

nr	Vetenskapligt namn	Svenskt namn
1	Aconitum Korea H&S 92-102	stormhatt
2	Adiantum pedatum 'Imbricatum'	frilandsadiantum
3	Alchemilla mollis	jättedagdkåpa
4	Aster ageratoides 'Harry Smith'	balsamaster
5	Astilbe chinensis var. taquetii 'Purpurlanze'	astilbe
6	Astilbe glaberrima 'Henny Graafland'	astilbe
7	Astilbe japonica 'Red Sentinel'	astilbe
8	Astilbe x arendsii 'Gloria Alba'	astilbe
9	Brunnera macrophylla	kaukasisk förgätmigej
10	Carex ciliata-aureomarginata	starr (gräs)
11	Cephalaria gigantea	jättevädd
12	Cimicifuga racemosa	silverax
12	Cimicifuga simplex 'White Pearl'	silverax
13	Cimicifuga rubifolia (syn. C. racemosa v. cordifolia)	silverax
15	Darmera peltata	sköldbräcka
16	Dicentra spectabilis	löjtnantshjärta
16	Dicentra spectabilis 'Alba'	löjtnantshjärta
17	Dryopteris filix-mas	träjon
18	Echinacea purpurea 'Alba'	vitblommande röd rudbeckia
19	Geranium macrorrhizum 'Bevans Variety'	flocknäva
20	Geranium x cantabrigiense 'Biokovo'	biokovonäva
21	Geranium x magnificum	kungsnäva

22	Gillenia trifoliata	gillenia
23	Helenium 'Flammenrad'	solbrud
24	Helenium 'Indianersommer'	solbrud
25	Helenium 'Moerheim Beauty'	solbrud
26	Helianthus salicifolius	skobandsolros
27	Helleborus niger	julros
28	Hemerocallis 'Apricot Beauty'	daglilja
29	Hemerocallis 'Crimson Pirate'	daglilja
30	Hemerocallis 'Frans Hals'	daglilja
31	Hemerocallis 'Gentle Shepard'	daglilja
32	Hosta fortunei 'Patriot'	funkia
33	Iris pseudacorus 'Variegata'	svärdslilja
34	Kirengeshoma koreana	vaxklocka
34	Kirengeshoma palmata	vaxklocka
35	Ligularia dentata 'Desdemona'	klippstängs
36	Luzula sylvatica	storfryle
37	Lychnis chalcidonica	studennejlika (brinnande kärlek)
38	Miscanthus sinensis 'Malepartus'	miskantus (gräs)
39	Molinia arundinacea 'Karl Foerster'	jättetåtel (gräs)
40	Monarda 'Schneewittchen'	temynta
41	Monarda 'Squaw'	temynta
42	Paeonia veitchii	rosenpion
43	Phlox paniculata 'Starfire'	höstflox
44	Potentilla atrosanguinea	blodfingerört
45	Primula denticulata	bullviva
46	Pulmonaria angustifolia 'Azura'	smalbladig lungört

47	Rheum palmatum 'Tanguticum'	röd fikrabarber
48	Rodgersia henricii	skuggblad
49	Thalictrum rochebrunianum H&S	skuggviolruta
50	Waldsteinia ternata	gullgröna (waldsteinia)
51	Veronicastrum virginicum 'Album'	kransveronika
	Hepatica transylvanica 'Buis'	ungersk blåsippen
	Lilium lancifolium (tigrinum)	tigerlilja
	Smilacina racemosa	vippams

Träd och buskar

nr	Vetenskapligt namn	Svenskt namn
A	Chamaecyparis nootkatensis	nutkacypress
B	Chaemecyparis pisifera 'Filifera'	trädacypress
C	Davidia involucrata	näsdruksträd
D	Fargesia murielae	bergbambu
E	Magnolia 'Leonard Messel'	magnolia
F	Mahonia 'Winter Sun'	mahonia
G	Prunus serrula	glanskörbär
H	Rhododendron 'Lemon Lights'	azalea
I	Rhododendron mucronulatum H&S	störblommig vinterlpros
J	Rhododendron 'Nova Zembla'	rododendron
K	Taxus x media 'Densiformis'	idegran
L	Viburnum x bodnantense 'Dawn'	kejsarolven

Planteringen gestaltad av Holmberg & Strindberg Trädgårdskonsulter

Planteringen ingår i Bostads AB Poseidons satsning på en grönare miljö.

Vill Du veta mer, besök oss på: www.poseidon.goteborg.se

(Planen får ej kopieras utan tillstånd från Mona Holmberg och Ulf Strindberg)

bilaga 2

Plants for the Prairie at Alnarp, 2007, 1000 kvm

Perennials (*kursiverat namn = alla som finns ska planteras*), * = *ledväxter*

45	<i>Aster azureus</i>
75	<i>Aster ptarmicoides</i>
70	* <i>Echinacea pallida</i> + 300 inköpta från Ängsäters Perenner = 370
162	<i>Eryngium yuccifolium</i>
30	<i>Euphorbia corollata</i>
150	<i>Gaillardia aristata</i> , vildform
450	* <i>Heliopsis helianthoides</i> 'Summer Nights'
225	<i>Liatris graminifolia</i>
1000	* <i>Liatris pycnostachya</i>
300	<i>Monarda didyma</i>
500	* <i>Penstemon smallii</i>
200	<i>Pycnanthemum muticum</i>
12	<i>Pycnanthemum pilosum</i>
90	<i>Rudbeckia missouriensis</i>
180	<i>Rudbeckia triloba</i>
9	<i>Silene regia</i>
100	<i>Solidago ohioensis</i>
20	<i>Solidago rigida</i>
10	<i>Vernonia arkansana</i> (Dr Hans Simon's select)
3900 : 1000 = 3,9 pl/kvm	

* **Prairie Grasses**

3	<i>Andropogon gerardii</i> , Big Bluestem + 9 från Sommarblomsortimentet?
5	<i>Andropogon gerardii</i> 'Präriesommer', Big Bluestem
500	<i>Andropogon virginicus</i> , Broom Sedge (finns ca 750)
2500	<i>Bouteloua curtipendula</i> , Sideoat Grama (finns ca 2500)
300	<i>Bouteloua gracilis</i> , Blue Grama (finns ca)
450	<i>Elymus canadensis</i> , Canada Wild Rye
35	<i>Panicum virgatum</i> 'Heavy Metal', Switchgrass
15	<i>Panicum virgatum</i> , 'Prairie Skies', Switchgrass
2000	<i>Schizachyrium scoparium</i> 'Prairie Blues', Little Bluestem (finns ca 2500)
2	<i>Sorghastum nutans</i> 'Müllerslust', Indian Grass
1000	<i>Sporobolus heterolepis</i> , Prairie Dropseed (finns ca 1500)
6800 : 1000 = 6,8 pl/kvm, Totalt 10,7 pl/kvm	

* **Geophytes**

10000	<i>Camassia quamash</i>
-------	-------------------------

Peter Gaunitz AB, Box 46, 230 53 Alnarp, Sweden. Telephone +46(0)40-46 46 36, fax +46(0)40-46 48 80 uppdrag@petergaunitz.se www.petergaunitz.se

Lilla prärien vid växthuset i Alnarp

Yta: ca 1 000 kvm

Beräknad planttäthet: ca 10,7 plantor/kvm, örter 3,9 pl/kvm, gräs 6,8 pl/kvm, + ca 10 000 *Camassia*

Planteringstidpunkt: vecka 40, 2-3 oktober 2007

Förberedelser av planteringsytan:

Grässvålen ska tas bort under försommaren 2007 varefter ytan fräses en gång. Dolomitmjöl strös ut innan fräsning. Ingen grundgödsling görs. Upprepade harvningar under sommaren och hösten är önskvärt för att utarma fröreserven i jorden. Längs kanterna behöver det rensas för hand. *Särskilt viktigt* är det att avlägsna beståndet av brännässlor vid en brunn vid ytans östra kant! Hela ytan kontrolleras och roto-gräs rensas bort manuellt.

Det vore bra om asfalten kan skäras till en rak, ren kant runt planteringen. Växterna kommer att planteras ända ut mot asfaltsvägen, dels av estetisk hänsyn men också för att förhindra ogräs att etablera sig där kanteffekten annars kan ge lägre vegetationstryck från kulturväxterna än längre inne i planteringen.

Det är också angeläget att i år och även nästa år slå vegetationen på andra sidan av vägen som gränsar till planteringsytan för att undvika fröspredning härifrån. Här förekommer bland annat rosendunört, åkertistel och brännässla. Även beståndet med tistel vid lantmästarnas ogräsodling kan kanske få slås innan de går i frö?

Strax innan planteringen täcks hela ytan med ca 10 cm grov sand eller grus, gärna med stor spridning i kornstorlek.

Plantering

Växterna packas i lådor och/eller i brätten för placering på CC-vagn under tisdagen 2 september av Peter Gaunitz och elever. De transporteras till ytan tidigt onsdag morgon 3 september. Planteringen går till så att Peter, eventuellt med assistans från elever redan nu, placerar ut växterna på planteringsytan. Därefter planteras alla växterna av Peter, elever och eventuellt andra hugade prairieofiler. Direkt efter plantering startas bevattningsspridare och hela ytan bevattnas rikligt.

Komplettering

Några av växterna i projektet har inte grott i tillfredsställande mängd och några sorter har angripits av svamp och vissnat. En komplettering med enstaka pluggplantor som elever förökar i växthuset kan behöva ske under våren 2008. Särskilt gäller det för *Silene regia*, där nästan alla plantorna dött. Det är härvid även möjligt att komplettera med präriens sommarelement som t ex *Cleome* om så bestäms.

Skötsel under år 0-3

Under planteringsåret och framförallt nästkommande år måste bevattning ske vid torrperioder. När planteringen är ordentligt etablerad behövs inte någon bevattning längre.

Alla växter klipps ner till marken under tidig vår (mars- b april). Nu är det lätt att rensa bort övervintrat ogräs innan prärien börjat växa för säsongen. Den här tidiga rensningen är mycket viktig. Om den utförs noggrant så sparas mycket tid senare under året. Under sommaren kontrolleras planteringsytan upprepade gånger och allt ogräs som hittas tas omedelbart bort. De flesta av prärieväxterna har en relativt långsam tillväxt. Intensiv ogrärensning behövs därför de två första åren efter plantering. När planteringen slutit sig är skötselbehovet ytterst ringa.

Skötsel under år 4-50

Bränning eller nedklippning tidig vår. Om ytan bränns bör endast hälften sättas i brand varje år med tanke på övervintrande småkryp. Om klippet tas bort bör ytan gödslas med en svag fullgödselgiva vartannat år. Kontroll av planteringen och borttagande av enstaka ogräs innan de går i frö. Eventuell decimering av kultursorter med stor spridningspotential.

Peter Gaunitz, maj 2007

